

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXIV

Beograd

No. 2/2012

IZ SADRŽAJA

RASPRAVE I ČLANCI

Mihaela BRATU, Forecasting inflation in Romania
to improve the monetary policy

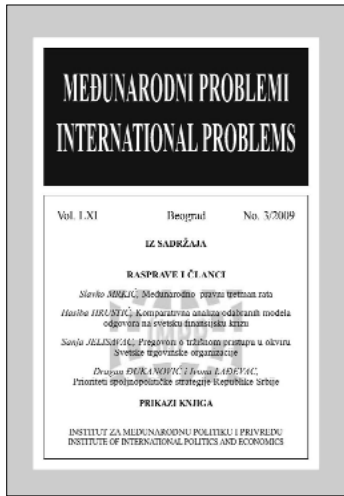
Duško DIMITRIJEVIĆ, Sukcesija međunarodnih ugovora
u savremenoj praksi

Vladan JONČIĆ i Miloš PETROVIĆ, Vojna potreba
u Ženevskim konvencijama iz 1949. godine

Vladimir GREČIĆ i Srđan KORAC, Politički diskurs ekstremne
desnice u Zapadnoj Evropi: pitanje imigracije

PRIKAZI KNJIGA

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 64, (2012), br. 2, pp. 125–268

IZDAVAČKI SAVET EDITORIAL COUNCIL

Baldassarre ARMATO, Institute for Euro-Mediterranean Studies, Rome
Demetrius Andreas FLOUDAS, Hughes Hall College, Cambridge
Peter HAVAS, Institute for Political Science, Budapest
Robert HAYDEN, Center for Russian and East European Studies, Pittsburgh
Hasiba HRUSTIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Sandro KNEZOVIĆ, Institute for International Relations, Zagreb
Alexander LUKIN, Moscow State Institute of International Relations, Moscow
Slobodan MILAČIĆ, University of Law, Political Sciences and Economy, Bordeaux
Brano MILJUŠ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragana MITROVIĆ, Faculty of Political Sciences, Belgrade
Dragan PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Gordana ILIĆ POPOV, Faculty of Law, Belgrade
Predrag SIMIĆ, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Belgrade
Charan WADHVA, Centre for Policy Research, New Delhi
Biljana VANKOVSKA, Faculty of Philosophy, Institute of Defence, Skopje
Ivo VISKOVIĆ, Faculty of Political Sciences, Belgrade

UREĐIVAČKI ODBOR EDITORIAL BOARD

Miroslav ANTEVSKI, Institute of International Politics and Economics, Belgrade,
Vladimir BILANDŽIĆ, OSCE Mission to Serbia, Belgrade
Duško DIMITRIJEVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragan ĐUKANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade,
Miša ĐURKOVIĆ, Institute of European Studies, Belgrade
Srđan KORAĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Žaklina NOVIČIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Pero PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Edita STOJIĆ-KARANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dobrica VESIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Vid VUKASOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK EDITOR IN CHIEF

Brana Marković

INTERNATIONAL PROBLEMS

Izdavač

**Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25**

Uređivački odbor: tel. (011) 3373633 ili (011) 3373824,
E-mail: snezanaz@diplomacy.bg.ac.rs

Za izdavača

Duško Dimitrijević
direktor

Zamenik urednika

Miroslav Antevski

Sekretarica

Snežana Zečević

Prevodilac

Aleksandra Janošević

Tehnički urednik

Snežana Vojković

Kompjuterska obrada

Snežana Vojković i Sanja Pavlović

Štampa

„Želnid” – Nemanjina 6, Beograd

Tiraž 300 primeraka

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,

11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,

Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija

Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:

Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXIV

BEOGRAD

BROJ 2/2012

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

<i>Mihaela BRATU</i> , Predviđanje inflacije u Rumuniji u cilju unapređenja monetarne politike (na engleskom)	131
<i>Duško DIMITRIJEVIĆ</i> , Sukcesija međunarodnih ugovora u savremenoj praksi	144
<i>Vladan JONČIĆ i Miloš PETROVIĆ</i> , Vojna potreba u Ženevskim konvencijama iz 1949. godine	180
<i>Vladimir GREČIĆ i Srđan KORAC</i> , Politički diskurs ekstremne desnice u Zapadnoj Evropi: pitanje imigracije	202
<i>Milovan RADAKOVIĆ</i> , Geopolitički položaj Roga Afrike	233
PRIKAZI KNJIGA	255

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXIV

BELGRADE

No. 2/2012

CONTENTS

ARTICLES

<i>Mihaela BRATU</i> , Forecasting inflation in Romania to improve the monetary policy (in English)	131
<i>Duško DIMITRIJEVIĆ</i> , The Succession of International Treaties in Contemporary Practice	144
<i>Vladan JONČIĆ and Miloš PETROVIĆ</i> , Military Necessity in Geneva Conventions of 1949	180
<i>Vladimir GREČIĆ and Srđan KORACĆ</i> , Political Discourse of Extreme Right in Western Europe: the Immigration Issue	202
<i>Milovan RADAKOVIĆ</i> , Geopolitics of the Horn of Africa	233
BOOK REVIEWS	255

*Mihaela BRATU*¹

UDK: 338.23:336.748.12(498)

Biblid 0025-8555, 64(2012)

Vol. LXIV, br. 2, str. 131–143

Izvorni naučni rad

Jun 2012.

DOI: 10.2298/MEDJP1202131B

FORECASTING INFLATION IN ROMANIA TO IMPROVE THE MONETARY POLICY

ABSTRACT

Based on data of inflation forecasts provided quarterly by the National Bank of Romania, forecast intervals were built using the method of historical forecast errors. Forecast intervals were built considering that the forecast error series is normally distributed of zero mean and standard deviation equal to the RMSE (root mean squared error) corresponding to historical forecast errors. The author introduced as a measure of economic state the indicator– relative variance of the phenomenon at a specific time in relation with the variance on the entire time horizon. For Romania, when inflation rates follows an AR (1), She improved the technique of building forecast intervals taking into account the state of the economy in each period for which data were recorded. The author concludes that it is necessary to build forecasts intervals in order to have a measure of predictions uncertainty.

Key words: uncertainty, inflation, forecast intervals, relative variance, historical forecasts errors, root mean squared error (RMSE).

JEL Classification: E20, E27, E17.

INTRODUCTION

Inflation forecasts are made by central bank in order to target the inflation and improve the macroeconomic policies. But, few banks are interested in a detailed measurement of the uncertainty of these forecasts. However, it is very important that a point forecasts is very far from the future reality. Forecasts

¹ Mihaela Bratu, PhD student, Faculty of Cybernetics, Statistics and Economic Informatics, Academy of Economic Studies, Bucharest, e-mail address: mihaela_mb1@yahoo.com.

intervals tend to exceed the obsolete and inefficient deterministic approach. Practically, these intervals reflect the problem of the uncertainty that accompany each prediction. According to Simon government uses various strategies to minimize the uncertainty.

The risk management strategies provide recommendations on how to adapt to changing economic conditions.² Uncertainty is based essentially on associating probabilities to future events verisimilitude.

Crozier shows that the accompanying of forecasts with instruments for measuring the uncertainty provides autonomy to public environment involved in forecasts developing.

Since predicting a variable by providing numerical values implies a high degree of uncertainty, the researchers have focused on the building of intervals where the predicted value might appear with a certain probability.

All the institutions base their forecasts uncertainty on historical errors, but even in this case. The studies based on this method of quantifying the uncertainty in literature are almost nonexistent, except those of Williams and Goodman.³ The possibility of an economic crisis should be specified within the forecast interval.

After a brief overview of the main achievements in literature related to the construction of prediction intervals, I built forecasts intervals for quarterly inflation rate predicted by the National Bank of Romania in 2000-2010 using the historical errors method, taking then into account the state of the economy. In addition, given that inflation rates series follows an autoregressive process of order 1, I proposed a new method for building prediction intervals.

FORECAST INTERVALS

The problem of building forecast intervals and the determination of distributions was approached quite late in the literature, notable works in this area being written by Cogley, Adolfson, Clark and Jore, Giordani and Villiani. The results showed an important conclusion: in order to build a forecast interval with a certain probability, the model has to include variances deviation in time.

2 Krause Andreas, *Coherent risk measurement: an introduction*, Balance Sheet, Bath, 2002, pp. 13-7.

3 Malte Knüppel and Guido Schultefrankenfeld, *How informative are macroeconomic risk forecasts? An examination of the Bank of England's inflation forecasts*, Discussion Paper, Series 1, Economic Studies, Frankfurt am Main, 2008, pp. 3-44.

The way to build a forecasts interval is described by Granger, the retrospective presentation of the methods being done by Chatfield.⁴ Christoffersen explained how to evaluate these intervals while the methods for measuring forecasts density are introduced only in 1999 by Diebold, who extends them later for bivariate data.⁵ Wallis⁶ is the first one who proposes tests for forecasts intervals, while Otrok and Whiteman, Robertson and Cogley introduced bayesian prediction intervals. See: Literature. Unlike other methods .of building prediction intervals that are specified in literature, the Bayesian ones also analyze the impact of estimator error on interval. Stock and Watson specify the conditional distribution function for k-steps-ahead forecasts. Their approach is developed by Hansen, who built asymptotic forecasts intervals to include the uncertainty determined by the parameter estimator.⁷

Kjellberg and Villani numbered the advantages and disadvantages of both types of forecasts, the ones based on models and those built by the experts. Forecast methods based on models describe the complex relationships using endogenous variables by its transparence making easy the identification of mistakes that generated wrong predictions. The disadvantages are related to the difficulty of adapting the model to recent changes in the economy, as well as the too simple form of the models.⁸ Chatfield shows that forecast intervals are often too narrow not taking into account the uncertainty related to model specification, problem that is encountered also in the experts' assessment.⁹ Unlike the forecasts based exclusive on models, expert assessments modify

4 Chris Chatfield, *Calculating interval forecasts*, Journal of Business and Economic Statistics, 11, Bath 1993, pp. 121-44.

5 Peter Christoffersen, *Evaluating interval forecasts*, International Economic Review, 39, London 1998, 841-62.

6 Kenneth Wallis, *An Assessment of Bank of England and National Institute Inflation Forecast Uncertainties*, Department of Economics, University of Warwick, Coventry CV4 7AL, July 2004, pp. 5-16.

7 Bruce Hansen, *Interval Forecasts and Parameter Uncertainty*, Journal of Econometrics, 135, 2005, University of Wisconsin, Madison, WI 53706, USA, pp. 377-98, Internet: http://www.ssc.wisc.edu/~bhansen/papers/joe_06.pdf 01/06/2011.

8 David Kjellberg and Mattias Villani, *The Riksbank's communication of macroeconomic uncertainty*, Economic Review, 1, Stockholm University, 2010, pp. 2-49, Internet: http://www.riksbank.se/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Artiklar_PV/2010/kjellberg_villani_er_2010_1.pdf 04/03/2011.

9 Chris Chatfield, *Calculating interval forecasts*, Journal of Business and Economic Statistics, 11, Bath 1993, pp. 121-44.

immediately to any change of information related to the predicted phenomenon. Disadvantages in experts' assessments are related just to the low degree of transparency, the difficulty of using many explanatory variables outside an explicit model.

FORECAST INTERVALS BASED ON HISTORICAL PREDICTION ERRORS

The building of intervals taking into account the forecasts accuracy is an effective way to highlight the uncertainty that accompanies any forecast made. In the following, I used historical forecast errors to determine the forecast interval for inflation. I also used the projected inflation rates at the end of the year published by the National Bank of Romania for each quarter from 2000 to 2011. Forecast errors for each quarter are calculated by root mean squared errors (RMSE).

Forecast intervals are built considering the hypothesis that the forecast error series is normally distributed of zero mean and standard deviation equal to the RMSE corresponding to historical forecast errors. For a probability of $(1-\alpha)$, forecast interval is calculated:

$$(X_t(k) - z_{\alpha/2} \cdot RMSE(k), X_t(k) + z_{\alpha/2} \cdot RMSE(k)), k = 1, \dots, K$$

$X_t(k)$ – punctual forecast for variable X_{t+k} at time t ;

$z_{\alpha/2}$ the $\alpha/2$ quintile of standardized normal distribution.

The table below displays the RMSE and lower and upper limits of the forecast interval for inflation predicted by the central bank with a quarter before (“one-step-ahead”).

Table 1

The limits of the inflation rate forecasts intervals in Romania from 2000 Q1 to 2011 Q4 (based on historical forecasts errors)

Quarter	RMSE	inferior limit	superior limit
2000 T1	0,847201	5,639485	8,960515
2000 T2	3,772844	4,945226	19,73477
2000 T3	6,277642	8,195822	32,80418
2000 T4	4,135102	24,8952	41,1048
2001 T1	2,716564	32,02554	42,67446
2001 T2	2,135833	34,81377	43,18623
2001 T3	3,80091	28,15022	43,04978
2001 T4	1,600179	29,06365	35,33635
2002 T1	0,341496	26,63067	27,96933
2002 T2	1,899812	18,67637	26,12363
2002 T3	0,14037	21,22487	21,77513
2002 T4	0,900789	17,53445	21,06555
2003 T1	1,1338	15,57775	20,02225
2003 T2	2,103242	12,77764	21,02236
2003 T3	0,315486	14,66165	15,89835
2003 T4	1,502289	13,35551	19,24449
2004 T1	0,533843	13,05367	15,14633
2004 T2	1,133521	11,1783	15,6217
2004 T3	0,634717	11,25596	13,74404
2004 T4	0,401726	9,612618	11,18738
2005 T1	0,496708	8,356453	10,30355
2005 T2	0,049909	9,752178	9,947822
2005 T3	0,33049	8,58224	9,87776
2005 T4	1,063651	7,445244	11,61476
2006 T1	0,183536	8,420269	9,139731
2006 T2	0,403424	6,70929	8,29071
2006 T3	0,297119	5,617648	6,782352
2006 T4	0,120033	4,664736	5,135264
2007T1	0,673333	3,180267	5,819733
2007T2	0,506667	3,306933	5,293067
2007T3	0,193333	4,421067	5,178933
2007T4	1,993333	0,793067	8,606933

2009T1	0,77	4,4908	7,5092
2009T2	0,586667	4,350133	6,649867
2009T3	0,113333	4,877867	5,322133
2009T4	0,063333	4,375867	4,624133
2010T1	0,433977	3,345429	5,046617
2010T2	0,017011	4,34367	4,410352
2010T3	0,270111	7,23736	8,296195
2010T4	0,310527	7,558561	8,775826
2011T1	0,732516	5,364268	8,235732
2011T2	0,473541	7,77186	9,62814
2011T3	0,618246	3,588238	6,011762
2011T4	0,299992	2,712016	3,887984
2010T3	0,847201	5,639485	8,960515
2010T4	3,772844	4,945226	19,73477
2011T1	6,277642	8,195822	32,80418
2011T2	4,135102	24,8952	41,1048
2011T3	2,716564	32,02554	42,67446
2011T4	2,135833	34,81377	43,18623

Source: calculations made using data from reports of inflation of National Bank of Romania between 2000-2011 – www.bn.ro. The forecast intervals based on RMSE are independent of the state of the economy. Therefore, Blix and Sellin proposed the change of the method, so that the interval takes into account of changes in the economy, multiplying RMSE by a factor of uncertainty subjective chosen by the expert in forecasting.¹⁰

Another approach uses, for the series of observations, a model in which time varies. The series of quarterly inflation rates follows an autoregressive AR process in which the series has a residual variance of stochastic type. It is assumed the hypothesis that errors are identically distributed and follows a standardized normal distribution. Then, the regression model can be written:

$$ri = m + \sum_{k=1}^K \phi_k (ri_{t-k} - m) + \alpha_t e_t \quad \text{where } \alpha_t \text{ is the standard deviation of errors}$$

10 Marten Blix and Peter Sellin, *Uncertainty Bands for Inflation Forecasts*, Sveriges Riksbank Working Paper Series, 65, Stockholm 1998, pp. 15-21.

$\ln \alpha_t^2 = \ln \alpha_{t-1}^2 + \varepsilon_t$ where ε_t follows a normal distribution and

$\ln \alpha_t^2$ is a random walk.

We introduce a new statistical measure called the relative volatility or relative variance (variance of T moment in relation with the geometric mean of variances corresponding to the interval used to calculate RMSE), calculated by the formula:

$$\beta_T = \frac{\hat{\alpha}_T}{n^{-1} \prod_{t=t_1}^{t_2} \hat{\alpha}_t^n}$$

$$n = t_1 + t_2 - 1$$

are the initial moment and the final one of the period for which RMSE is calculated, the time of the interval bounded of the two moments is:

$$(X_t(k) - z_{\alpha/2} \cdot \alpha_t \cdot RMSE(k), X_t(k) + z_{\alpha/2} \cdot \alpha_t \cdot RMSE(k)), k = 1, \dots, K$$

The proposal of a new way to build forecast intervals for Romania

Inflation rate for the corresponding month of the previous year in period 2000-2010 were calculated quarterly and they were expressed in prices of December 1999. We made a seasonal adjustment and we transformed the data series in order to become stationary.

Applying the seasonal adjustment based on moving averages we eliminate the seasonal influences. We calculated the logarithm of the adjusted data series and then we differentiated it to get a stationary one, which will be then modeled using the Box-Jenkins procedure.

The Dickey-Fuller test applied to the transformed data series reflects the stationarity for a critical level of 5%. In 2000-2010, the transformed inflation rate follows an AR(1) process: $ri_t = 4,79 + 0,873 \cdot ri_{t-1} + \varepsilon_t$

This model is used to make a forecast for the first quarter of 2011. In the following table we presented the models corresponding to the previous periods of the quarter for which the forecast is made. In Appendix A we have the outputs from EViews.

Table 2

The models used to make predictions in Romania

The analyzed time period	AR(1) model
2000-2010	$ri_t = 4,79 + 0,873 \cdot ri_{t-1} + \varepsilon_t$
2000-2011 Q1	$ri_t = 4,83 + 0,875 \cdot ri_{t-1} + \varepsilon_t$
2000-2011 Q2	$ri_t = 4,85 + 0,875 \cdot ri_{t-1} + \varepsilon_t$
2000-2011 Q3	$ri_t = 4,92 + 0,878 \cdot ri_{t-1} + \varepsilon_t$

Source: own calculations using EViews.

Table 3

The limits of the inflation rate forecasts intervals in Romania from 2000 Q1 to 2011 Q4 (based on own method)

Quarter	Variance	e_t	$[e_t - E(e_t)]^2$	δ_T	RMSE	Lower limit	Upper limit
2011 T1	0,770301	0,1432	0,020506	2,50928	0,732516	3,197346	10,40265
2011 T2	0,779056	0,1219	0,01486	1,818321	0,473541	7,012344	10,38766
2011 T3	0,777946	0,038	0,001444	0,117198	0,618246	4,657984	4,942016
2011 T4	0,779348	0,1357	0,018414	2,175625	0,299992	2,020767	4,579233

Source: calculations made using data from reports of inflation of National Bank of Romania between 2000-2011 - www.bnr.ro.

The inflation variance is:
$$\text{var}(r_{\text{inf}}) = \frac{\sigma_e^2}{1 + 0,873^2} = \frac{0,008}{1,509} = 0,770$$

I introduce as a measure of economic state the indicator δ – relative variance of the phenomenon at a specific time in relation with the variance on the entire time horizon, which for T moment is calculated as:

$$\delta_T = \frac{[e_T - E(e_t)]^2}{\text{var}(r_inf)} = 2,509.$$

In this case we got a rather high relative variance, fact that shows the necessity of growing the value of RMSE with 105,9% if we take into account the state of the economy in the first quarter of 2011 and with 117,5% to take into account the economy state in the last quarter of 2011.

CONCLUSIONS

In this paper I built forecasts intervals for the inflation rate in Romania, using the quarterly predicted values provided by the National Bank of Romania for 2000-2011. First, I used the historical errors method, which is the most used method, especially by the central banks. Forecast intervals were built considering that the forecast error series is normally distributed of zero mean and standard deviation equal to the RMSE (root mean squared error) corresponding to historical forecast errors. I introduced as a measure of economic state the indicator – relative variance of the phenomenon at a specific time in relation with the variance on the entire time horizon. Then, I calculated the relative volatility in order to know the change that must be brought to the root mean squared error in order to take into account the state of economy.

APPENDIX A

Dependent Variable: RISA_LOG_D

Method: Least Squares

Date: 12/21/11 Time: 18:23

Sample(adjusted): 2000:3 2011:1

Included observations: 43 after adjusting endpoints

Convergence achieved after 4 iterations

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.834181	0.142621	33.89522	0.0000
AR(1)	0.875405	0.007426	117.8860	0.0000
R-squared	0.997058	Mean dependent var		3.512943
Adjusted R-squared	0.996987	S.D. dependent var		1.647275
S.E. of regression	0.090425	Akaike info criterion		-1.923194
Sum squared resid	0.335245	Schwarz criterion		-1.841278
Log likelihood	43.34868	F-statistic		13897.10
Durbin-Watson stat	0.256727	Prob(F-statistic)		0.000000
Inverted AR Roots	.88			

Dependent Variable: RISA_LOG_D

Method: Least Squares

Date: 12/21/11 Time: 19:56

Sample(adjusted): 2000:3 2011:2

Included observations: 44 after adjusting endpoints

Convergence achieved after 4 iterations

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.859274	0.173252	28.04739	0.0000
AR(1)	0.875543	0.009038	96.86868	0.0000
R-squared	0.995544	Mean dependent var		3.555961
Adjusted R-squared	0.995438	S.D. dependent var		1.654779
S.E. of regression	0.111769	Akaike info criterion		-1.500377
Sum squared resid	0.524676	Schwarz criterion		-1.419278
Log likelihood	35.00830	F-statistic		9383.541
Durbin-Watson stat	1.067378	Prob(F-statistic)		0.000000
Inverted AR Roots	.88			

Dependent Variable: RISA_LOG_D
 Method: Least Squares
 Date: 12/21/11 Time: 20:07
 Sample(adjusted): 2000:3 2011:3
 Included observations: 45 after adjusting endpoints
 Convergence achieved after 4 iterations

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.925383	0.147067	33.49071	0.0000
AR(1)	0.878851	0.007429	118.2991	0.0000
R-squared	0.996937	Mean dependent var		3.598781
Adjusted R-squared	0.996866	S.D. dependent var		1.658932
S.E. of regression	0.092877	Akaike info criterion		-1.871659
Sum squared resid	0.370923	Schwarz criterion		-1.791363
Log likelihood	44.11232	F-statistic		13994.68
Durbin-Watson stat	0.244269	Prob(F-statistic)		0.000000
Inverted AR Roots	.88			

Dependent Variable: RISA_LOG_D
 Method: Least Squares
 Date: 12/21/11 Time: 17:56
 Sample(adjusted): 2000:3 2010:4
 Included observations: 42 after adjusting endpoints
 Convergence achieved after 4 iterations

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.790741	0.141322	33.89940	0.0000
AR(1)	0.873714	0.007459	117.1353	0.0000
R-squared	0.997093	Mean dependent var		3.469461
Adjusted R-squared	0.997020	S.D. dependent var		1.642056
S.E. of regression	0.089631	Akaike info criterion		-1.939776
Sum squared resid	0.321351	Schwarz criterion		-1.857029
Log likelihood	42.73529	F-statistic		13720.69
Durbin-Watson stat	0.270451	Prob(F-statistic)		0.000000
Inverted AR Roots	.87			

LITERATURE

1. Blix Marten and Sellin Peter, *Uncertainty Bands for Inflation Forecasts*, Sveriges Riksbank Working Paper Series, 65, Stockholm 1998.
2. Chatfield Chris, *Calculating interval forecasts*, Journal of Business and Economic Statistics, 11, Bath 1993, pp. 121-44.
3. Christoffersen Peter, *Evaluating interval forecasts*, International Economic Review, 39, London 1998, 841-62.
4. Hansen Bruce, *Interval Forecasts and Parameter Uncertainty*, Journal of Econometrics, 135, 2005, University of Wisconsin, Madison, WI 53706, USA, pp. 377-98, Internet: http://www.ssc.wisc.edu/~bhansen/papers/joe_06.pdf 01/06/2011.
5. Kjellberg David and Villani Mattias, *The Riksbank's communication of macroeconomic uncertainty*, Economic Review, 1, Stockholm University, 2010, pp. 2-49. Internet: http://www.riksbank.se/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Artiklar_PV/2010/kjellberg_villani_er_2010_1.pdf 04/03/2011.
6. Knüppel Malte and Schultefrankenfeld Guido, *How informative are macroeconomic risk forecasts? An examination of the Bank of England's inflation forecasts*, Discussion Paper, Series 1, Economic Studies, Frankfurt am Main, 2008, pp. 3-44.
7. Krause Andreas, *Coherent risk measurement: an introduction*, Balance Sheet, Bath, 2002, pp. 13-7.
8. Wallis Kenneth, *An Assessment of Bank of England and National Institute Inflation Forecast Uncertainties*, Department of Economics, University of Warwick, Coventry CV4 7AL, July 2004, Internet: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/academic/wallis/publications/nier04.pdf> 22/12/2011.
9. <http://www.bnr.ro/>
10. <http://www.insse.ro/>

Mihaela BRATU

PREDVIĐANJE INFLACIJE U RUMUNIJI U CILJU UNAPREĐENJA MONETARNE POLITIKE

APSTRAKT

Zasnovano na podacima o inflatornim predviđanjima koje tromesečno dostavlja Nacionalna banka Rumunije intervali predviđanja su određeni korišćenjem metoda istorijskih grešaka u predviđanju. Intervali predviđanja su određeni uzimajući u obzir činjenicu da se serije grešaka u predviđanju u proseku kreću od nule do standardnog

odstupanja koje je jednako korenu srednje kvadratne greške (RMSE – root mean squared error), a što odgovara istorijskim greškama u predviđanju. Autorka je uvela kao meru ekonomskog stanja indikator – relativno odstupanje pojave u odnosu na određeni period naspram odstupanja u odnosu na ceo vremenski vidokrug. Što se tiče Rumunije, kada stope inflacije prate autoregresivni model (AR (1)) authorka je poboljšala tehniku određivanja intervala predviđanja uzimajući u obzir stanje u ekonomiji za svaki period za koji postoje podaci. Ona zaključuje da je neophodno odrediti intervale predviđanja kako bi se utvrdila mera neizvesnosti predviđanja.

Ključne reči: neizvestnost, inflacija, relativno odstupanje intervala predviđanja, istorijske greške u predviđanju, koren srednje kvadratne greške (RMSE).

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

UDK: 341.244
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 2, str. 144–179
Izvorni naučni rad
Maj 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1202144D

SUKCESIJA UGOVORA U SAVREMENOJ MEĐUNARODNOJ PRAKSI

APSTRAKT

Odsustvo opštih međunarodnopravnih pravila i nespremnost država da odstupe od postojećih partikularnih pravila o sukcesiji, u prošlosti je često dovodilo do izuzetnih poteškoća u analizi nasleđivanja ugovornih prava i obaveza. Kao potpuno nedovršen sistem da bi se njime regulisali svi problemi nastali izmenom državnog suvereniteta, međunarodno pravo sukcesije vremenom je ispoljilo tendenciju „prilagođavanja” kodifikovanih pravila faktičkoj situaciji. Savremeni primeri disolucije Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i SFR Jugoslavije, sticanja nezavisnosti baltičkih država i ujedinjenja dve Nemačke, upravo prikazuje takvo jedno stanje. Otuda, aktuelna studija polazi od pretpostavke da praksu valja podrediti pre svega, pravilima međunarodnog prava sadržanim u Bečkoj konvenciji o sukcesiji u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine, koja zbog svoje dispozitivne prirode omogućava državama i određena odstupanja kroz primenu sporazumnih rešenja.

Ključne reči: Sukcesija država, sukcesija međunarodnih ugovora, Bečka konvencija o sukcesiji u odnosu na međunarodne ugovore, SFRJ, Sovjetski Savez, Čehoslovačka, Nemačka, baltičke države.

1 Dr Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail adresa: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs. Tekst predstavlja rezultat rada na Projektu Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije br. 179029: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima – stareški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“.

Rad je objavljen u široj studiji autora: Stevana Đorđevića i Duška Dimitrijevića, *Pravo međunarodnih ugovora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.

UVODNE NAPOMENE

Sukcesija država predstavlja proces supstitucije državnih subjekata u pogledu odgovornosti za međunarodnopravne odnose teritorije na koju se sukcesija odnosi. Pomenuta supstitucija uslovljena je promenom suvereniteta koja se u međunarodnim odnosima može manifestovati kroz različite vidove teritorijalnih promena. Tako, u praksi su moguće parcijalne teritorijalne promene koje nastaju cesijom, secesijom i emancipacijom država, odnosno, totalne teritorijalne promene koje mogu biti posledica prisjedinjenja, ujedinjenja (unifikacije), razjedinjenja (demembracije) i državnog raspada (disolucije). Uopšte uzevši, sve promene teritorijalnog suvereniteta, bez obzira na formalne i sadržinske razlike, danas ne bi smele biti van granica međunarodnog prava. Primena kodifikovanih pravila Bečke konvencije o sukcesiji država uslovljena je upravo usklađenošću teritorijalnih izmena sa pozitivnim međunarodnopravnim normama i principima sadržanim u Povelji Ujedinjenih nacija.² U međunarodnoj praksi međutim, bilo je i slučajeva da su izmene bile uslovljene političkim razlozima koji nisu bili u saglasnosti sa međunarodnim pravom.³ Generano posmatrajući, u savremenim slučajevima sukcesije, države sukcesori uglavnom su izražavale spremnost za doslednim poštovanjem međunarodnih ugovora i međunarodnopravnih pravila o sukcesiji, a taj pristup bio je od izuzetnog značaja za učvršćivanje međunarodnog mira i bezbednosti. U studiji koja sledi prikazuju se najnoviji primeri iz međunarodne sukcesione prakse koji mogu biti od značaja za širu sintezu znanja iz ove oblasti međunarodnog prava.

2 “Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties”, August 23, 1978, UN Doc. A/CONF.80/31; *Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur le droit des traités*, Doc. F.70. V/5 309. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore stupila je na snagu 6. novembra 1996. godine.

3 Međunarodno pravo nije uvek sankcionisalo nasilne promene državne teritorije. Podjarmljivanje ili debelacija je u prošlosti bilo dozvoljena kod menjanja geopolitičke karte sveta. Običajno pravilo da vojna okupacija i prisilna cesija teritorijalnog područja nemaju pravnog učinka, pozitivnopravno je definisano, tek nakon Drugog svetskog rata, u pravnom sistemu Ujedinjenih nacija. Od tada, svi problemi u vezi sukcesije država izazvani nelegalnim načinima i sredstvima oduzimali su posledicama pravni karakter i smatrali su se provizornim u vremenu tranzitornih kretanja. S aspekta međunarodnog prava, ovakvim aktima nedostajao je pravni titulus koji bi mogao dovesti u pitanje opstanak države. Ilicitnim radnjama faktički se ostvarivao privid sukcesije, a slučajevi teritorijalnih promena podvodili su se pod tzv. nezakonitu sukcesiju država. Videti: Duško Dimitrijević, *Međunarodno pravo ugovora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.

SUKCESIJA MEĐUNARODNIH UGOVORA U SLUČAJU UJEDINJENJA DVE NEMAČKE

Posle poraza i bezuslovne predaje, 8. maja 1945. godine, Nemačka je okupirana i podeljena na četiri okupacione zone. Udružene sile pobednice u Drugom svetskom ratu nisu posegle za aneksionim zahtevima.⁴ Međutim, blokovska podeljenost sveta dovela je do situacije da nemačka teritorija bude podeljena između Velikih sila. Tako je nastala Demokratska Republika Nemačka, povezana sa Sovjetskim Savezom i Savezna Republika Nemačka, povezana sa zapadnim silama. Berlin je postao *corpus separatum*, izdvojen na četiri sektora kojim je upravljao Sovjetski Savez (istočnim sektorom), Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija i Francuska (zapadnim sektorom). Status Nemačke umnogome je podsećao na starateljstvo u unutrašnjem pravu.⁵ Prelaz iz stanja vojne okupacije u mirnodopski pravni poredak, tekao je dosta sporo. Konvencijom o međusobnim odnosima Savezne Republike Nemačke i njenih upraviteljica od 1952. godine, zagarantovan je nemački državni suverenitet i priznat je kontinuitet sa nemačkim Rajhom.

4 Marjorie M. Whiteman, *Digest of International Law*, Government Printing Office, Government Printing Office, Washington, 1963/I, p. 325, etc.

5 Frederick Alexander Mann, "Germany's Present Legal State Revisited", *International and Comparative Law Quarterly*, 1967, p. 760. Savezna Republika Nemačka insistirala na poziciji da se baš ona ima smatrati sukcesorom predratne Nemačke. Kominike Ministarstva inostranih poslova Francuske, Velike Britanije i SAD iz 1950. godine, uz prestanak vojne uprave u Zapadnoj Nemačkoj, tu poziciju je još više učvrstio izjavom da: „Vlada SR Nemačke ima jedino ovlašćenja da pretstavlja Nemačku“. Istodobno je u doktrini počela da se ispoljava teza o prestanku nemačkog *Reicha*, 1945. godine. Teza se opravdala činjenicom da su se države međusobno priznale 1972. godine. Odnosi dve Nemačke međutim, tendenciozno su napredovali i na unutrašnjem, ali i na međunarodnom planu. Status Nemačke bio je ugovorno regulisan, 21. decembra. 1972. godine Videti: Georg Ress, "Die Rechtslage Deutschlands nach dem Grundlagenvertrag vom 21. Dezember 1972", *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, Bd. 71, Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg/New York, 1978; *Bundesgesetzblatt* 56/1973, p. 423. Kroz praksu sveznog Vrhovnog suda stvorena je međutim, koncepcija o postojanju identiteta Savezne Republike Nemačke i Trećeg Rajha. Vrhovni sud je bez ulaženja u pitanje državne odgovornosti države prethodnice utvrdio 12. decembra 1952. godine, da: „Savezna Republika Nemačka predstavlja ustavnopravno reformisan Rajh, privremeno ograničen u pogledu teritorijalnog suvereniteta, ali Rajh koji postoji sa ograničenom poslovnom sposobnošću i nakon 1945. godine“. Iz prakse Vrhovnog suda proizilazi da je SR Nemačka preuzela imovinu, ali ne i obaveze države prethodnice. Međutim, Apelacioni sud u Bremenu usvojio je stanovište po kome, državna imovina prelazi na novi pravni entitet. Videti: *International Law Review*, 1952, Cases n° 11 and 12.

Pariskim protokolom od 23. oktobra 1954. godine, okončan je režim ratne okupacije u Saveznoj Republici Nemačkoj. Ratno stanje sa Sovjetskim Savezom regulisano je deklaracijom iz 1956. godine. Savezna Republika Nemačka i Demokratska Republika Nemačka su jedna drugu priznale tek 1972. godine. Već 1973. godine, obe države su postale članice Ujedinjenih nacija. Sa političkim promenama 1989. godine i povlačenjem Sovjetskog Saveza iz Istočne Evrope, 1990. godine, došlo je krupnih unutrašnjih političkih promena u obe nemačke države. Spoljašnja prepreka za ujedinjenje bila je otklonjena potpisivanjem Ugovora o konačnom rešavanju pitanja proisteklih iz Drugog svetskog rata, između Nemačke, Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Francuske, 12. septembra 1990. godine.⁶ Ugovorom o ekonomskoj, monetarnoj i socijalnoj uniji od 18. maja 1990. godine, započela je integracija i u ekonomsko-finansijskoj sferi, uvođenjem jedinstvene valute i centralne emisije ustanove (*Bundesbank*). Ugovorom o ujedinjenju od 31. augusta 1990. godine (*Einigungsvertrag*), predviđena je reunifikacija Nemačke počev od 3. oktobra, pristupanjem administrativnih oblasti *Ländera*, Demokratske Republike Nemačke (Brandenburg, Meklenburg-Zapadna Pomeranija, Saksonska, Saksonija-Anhalt, Turungia), Saveznoj Republici Nemačkoj.⁷ Konstitucionalna osnova za prisjedinjenje Demokratske Republike Nemačke, Saveznoj Republici Nemačkoj propisana je članom 23. i članom 146. Ustava Savezne Republike Nemačke. Pomenute odredbe Ustava dopuštala su ujedinjenje uz garanciju suvereniteta i prava naroda na samoopredeljenje.⁸ Ugovorom o ujedinjenju bilo je predviđeno da će načelno, većina ugovora Savezne Republike Nemačke biti primenjivana na celokupnoj državnoj teritoriji prema principu pomeranja granica (*moving treaty frontiers*). Posebno je predviđeno i da će se povodom ugovora Demokratske Republike Nemačke

6 *International Legal Materials*, 1990, n°30, p. 445. Strane ugovornice su *inter alia*, ugovorom uredile pitanje granice prema Poljskoj (Odra-Nisa), pitanje smanjenja vojnih kontigenata na 370 hiljada vojnika i pitanje nedržanja hemijskog, biološkog i atomskog naoružanja. Sporazumom od 25. septembra 1990. godine, Nemačka je regulisala status Berlina koji je već ranije ugovorom o ujedinjenju proglašen glavnim gradom „nove Nemačke“. Videti: *International Legal Materials*, 29/1990, p. 1108.

7 “50 Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands”, *BullBReg.*, 104/1990, p. 877; Wladyslaw Czaplinski, “Quelques aspects juridiques de la réunification de l’Allemagne”, *Annuaire Français de Droit International*, 36/1990, pp. 89–105; Christian Schrike, “L’unification Allemande”, *Annuaire Français de Droit International*, 36/1990, pp. 47–87.

8 “Aspects of the Law of State Succession”, *Report of the 67th Conference of the International Law Association*, Helsinki, 1996, p. 665.

održati konsultacije sa drugim stranama ugovornicama. Mada druge strane nisu bile vezane Ugovorom o ujedinjenju, većina strana ugovornica ugovora zaključenih sa Demokratskom Republikom Nemačkom prihvatila je navedeno rešenje. Konsultacije obavljene preko 135 zemalja rezultirale su ukidanjem većine dvostranih ugovora. O uslovima postignutih sporazuma obavestene su sve članice Ujedinjenih nacija i depozitari multilateranih ugovora. S druge strane, posebno su razmatrani međunarodni ugovori u kojima su obe Nemačke bile strane ugovornice, a koji su se odnosili na utvrđivanje granica sa Čehoslovačkom i Poljskom. Nemačka je postala strana ugovornica samo nekoliko višestranih ugovora u kojima Demokratska Republika Nemačka bila strana ugovornica. U sklapanju navedenih sporazuma očigledno nije primenjivana odredba iz člana 31. stav 2. Konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine, koja se odnosi na dejstvo ujedinjenja država na ugovore koji su na snazi na dan sukcesije država.⁹

SUKCESIJA MEĐUNARODNIH UGOVORA U SLUČAJU RASPADA SOVJETSKOG SAVEZA

Proces raspada Sovjetskog Saveza započeo je proglašenjem nezavisnosti Estonije, 16. novembra 1988 godine, Litvanije, 26. maja 1989. godine i Letonije, 28. jula 1989. godine. Do kraja 1990. godine, i o ostale sovjetske republike — Rusija, Belorusija, Ukrajina, Uzbekistan, Kazahstan, Gruzija, Azerbejdžan, Moldavija, Kirgizija, Tadžikistan, Jermenija i Turkmenistan proglasile su državnu samostalnost, čime je okončan proces raspada Sovjetskog Saveza. Usvajanjem deklaracije od 27. augusta 1991. godine, Evropska unija je priznala nezavisnost baltičkih država. Potom je sledilo priznanje od strane Sjedinjenih Američkih Država 4. septembra 1991. godine, ali i većine bivših sovjetskih republika. Na sastanku u Minsku, 8. decembra 1991. godine, predsednici Rusije, Belorusije i Ukrajine usvojili su deklaraciju u kojoj se konstatuje, da je proces istupanja republika iz Sovjetskog Saveza faktički okončan i da je formiranje nove nezavisne države postala realnost. Rusija, Belorusija i Ukrajina istodobno su zaključile Sporazum o osnivanju Zajednice nezavisnih država (*Commonwealth of Independent States*). Sporazumom je okončana važnost federalnog ugovora iz 1922. godine i potvrđen je, *de jure*,

9 Dieter Papenfuss, "The Fate of the International Treaties of the German Democratic Republic within the Framework of the German Unification", *American Journal of International Law*, 1998, 469, etc; Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, University Press, Cambridge, 2003, p. 311.

prestanak Sovjetskog Saveza.¹⁰ U osnivačkom aktu Zajednice nezavisnih država strane ugovornice ističu važnost međusobnog priznanja, poštovanja suvereniteta, jednakosti i nemešanja u unutrašnje odnose, odricanja od upotrebe sile, ekonomskih ili drugih vidova pritisaka. Države garantuju jedna drugoj pravo na samoopredeljenje i poštovanje osnovnih pravila i principa međunarodnog prava.¹¹ Sporazumom je predviđeno preuzimanje obaveza iz ugovora Sovjetskog Saveza, čime je principijelno prihvaćen princip univerzalne sukcesije (član 12).¹² Pomenuta odredba ima naročitu težinu u pogledu osiguranja međunarodnog mira i bezbednosti u vezi kojeg je prihvaćena obaveza reduciranja vojne sile i naoružanja (član 6). Sporazum ne afektira prava trećih država i potvrđuje važnost bilateralno zaključenih ugovora između strana ugovornica. Svaka strana ugovornica zadržava pravo da obustavi primenu Sporazuma, o čemu je dužna da pismeno obavesti druge strane ugovornice, godinu dana unapred.¹³ Sporazumom se predviđa mogućnost izmena i dopuna, ali se ne pominje datum stupanja na snagu.¹⁴ To pitanje je ostalo da se uredi dodatnim Protokolom.

Povodom zaključenja Sporazuma o osnivanju Zajednice nezavisnih država, upućen je istovremeno poziv svim drugim republikama bivšeg Sovjetskog Saveza da pristupe Zajednici. Na sastanku u Alma-Ati, 21. decembra 1991. godine, pitanje pristupanja rešeno je zaključenjem posebnog Protokola.¹⁵

10 “Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the Russian Soviet Federative Socialist Republic”; “Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States”, between the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine, Minsk, 8 December 1991, *International Legal Materials*, 31/1992, pp. 138–142.

11 Duško Dimitrijević, „Nastanak i funkcionisanje međudržavnih foruma za saradnju u Evropi: Jedan pravni pregled“, u: Dragan Đukanović (ur.), *Međudržavni forumi u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, p. 39.

12 “Report of the 67th Conference of the ILA”, Helsinki, 1996, pp. 666–667.

13 Turkmenistan je izašao iz stalnog članstva ZND, 26. avgusta 2005. godine, ali je ostao kao pridruženi član.

14 Sergei A. Voitovich, „The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model”, *European Journal of International Law*, 1993, p. 404.

15 “Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States signed on December 8, 1991 at the city of Minsk, by the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine”, between the Republic of Azerbaijan, Republic of Armenia, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Tajikistan, Turkmenistan, Republic of Uzbekistan and Ukraine, Alma-Ata, 21 December 1991, *International Legal Materials*, 31/1992, p. 147.

Protokolom se potvrđuje da će Sporazum o osnivanju Zajednice nezavisnih država stupiti na snagu u trenutku, kada ga ugovorne strane ratifikuju. Ujedno se u deklaraciji donetoj tim povodom napominje, da je osnivanjem Zajednice, Sovjetski Savez prestao postojati.¹⁶ Litvanija, Letonija i Estonija odbacile su poziv za pristupanjem Zajednici. Članice Zajednice nezavisnih država podržale su kontinuitet Rusije u Ujedinjenim nacijama, uključujući i stalno članstvo u Savetu bezbednosti i drugim međunarodnim organizacijama. U Ujedinjenim nacijama, Rusija je formalno izjavila da će nastaviti da izvršava sve međunarodne obaveze koje je Sovjetski Savez preuzeo. Pošto je prihvaćena izjava Rusije da ona predstavlja nastavak Sovjetskog Saveza, Rusija je sa određenim državama napravila listu dvostranih ugovora za koje je utvrđeno da će se i dalje primenjivati između njih. Pristup koji je Rusija zauzela u odnosu na sukcesiju međunarodnih ugovora bio je u skladu sa članom 35. Bečke konvencije iz 1978. godine, koji se odnosi na slučaj države koja ostane posle otepljenja dela njene teritorije.

Proces priznanja bivših sovjetskih republika okončan je prijemom u Ujedinjene nacije, 1992. godine (izuzimajući Belorusiju i Ukrajinu koje su članski status zadržale od osnivanja Ujedinjenih nacija).¹⁷ Praksa vezana za sukcesiju ugovora Jermenije, Azerbejdžana, Belorusije, Gruzije, Kazahstana, Kirgizije, Moldavije, Tadžikistana, Turkmenistana, Ukrajine i Uzbekistanaje bila je značajna, mada ne i konzistentna. Sjedinjene Američke Države zahtevale su od država sukcesorki bivšeg Sovjetskog Saveza, ispunjavanje ugovornih obaveza. Štaviše, pomenuti zahtev postavljao se kao preduslov za uspostavljanje diplomatskih odnosa.¹⁸ Iako su odgovori većine novih država bili dvosmisleni, diplomatski odnosi sa njima bili su ubrzo uspostavljeni. Države sukcesorke Sovjetskog Saveza pristupile su razmeni nota sa drugim državama ugovornicama (na primer, sa Sjedinjenim Američkim Državama, Velikom Britanijom, i dr.), kojima su potvrđivale dalju važnost ili prestanak ranije zaključenih dvostranih ugovora. Navedenim načinom, strane ugovornice prihvatile su princip kontinuiteta sadržan u odredbi člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, koja se odnosi na sukcesiju država u slučaju otepljenja delova jedne države.

16 "Alma-Ata Declaration", *International Legal Materials*, 31/1992, p.149.

17 Yehuda Z. Blum, "Russia takes over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, 3/1992, pp. 354–363.

18 Paul R. Williams, "The Treaty Obligations of the Successor States of the Former Soviet Union, Yugoslavia, and Czechoslovakia: Do They continue in Force", *Denver Journal of International Law and Policy*, 1994, pp. 1-37.

U odnosu na sukcesiju višestranih ugovora, praksa bivših sovjetskih republika nije u potpunosti dosledna. Tako, iako je Sovjetski Savez bio strana ugovornica Bečke konvencije, Gruzija, Kazahstan, Moldavija, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan pristupili su joj po dobijanju nezavisnosti. S druge strane, 1994. Ukrajina je nameravala da postane naslednica Konvencije o očuvanju morskog živog sveta na Antarktiku iz 1980. godine, na osnovu sukcesije Sovjetskog Saveza. Kako su u Konvenciji postavljeni određeni uslovi za pristupanje, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države nisu prihvatile validnost instrumenta o sukcesiji.¹⁹ Pošto je Ukrajina ispunila tražene uslove za pristupanje Konvenciji, navedene države su obavestile depozitara da će taj instrument smatrati instrumentom o pristupanju Ukrajine Konvenciji. Posebno zanimljiv slučaj predstavlja sukcesija ugovornih obaveza Sovjetskog Saveza o kontroli nuklearnog naoružanja po START aranžmanu od 31. jula 1991. godine (*Strategic Arms Reduction Talks*). Pored Rusije, u ovu grupu zemalja ušle su i Belorusija, Ukrajina i Kazahstan. Budući da je Rusija ostala vezana sporazumom na osnovu međunarodnog kontinuiteta sa Sovjetskim Savezom, postavilo se pitanje sukcesije ugovora od strane preostale tri države naslednice. Na insistiranje zapadnih sila, Belorusija, Ukrajina i Kazahstan preuzele su obaveze kontrole nuklearnog naoružanja zaključenjem protokola u Lisabonu, 23. maja 1992. godine.²⁰

SUKCESIJA MEĐUNARODNIH UGOVORA U SLUČAJU STICANJA NEZAVISNOSTI BALTIČKIH DRŽAVA

Za Estoniju, Litvaniju i Letoniju, prethodni status unutar sovjetske federacije predstavljao je ankesiju. Nakon priznanja nezavisnosti 1991. godine, baltičke republike istakle su da se ne smatraju sukcesorkama Sovjetskog Saveza, već državama koje su povratile svoj suverenitet. Estonija, Letonija i Litvanija obavestile su potom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da se ne smatraju stranama ugovora koji su predmet sukcesije, a u kojima je Sovjetski Savez bio strana ugovornica. No, i pored takve notifikacije, ugovorna i diplomatska praksa baltičkih država ukazuje na potpuno drugačiji pristup. Tako su, baltičke države prihvatile neke od sovjetskih međunarodnih ugovornih

19 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, University Press, Cambridge, 2003, p. 314.

20 Michael Bothe, Christian Schmidt, "Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d'URSS et celle de la Yougoslavie", *Revue Générale de Droit International Public*, 96/1992, p. 811, etc.

obaveza (na primer, o kontroli naoružanja).²¹ Potom su pristupile mnogim multilateralnim ugovorima čija je strana ugovornica bio Sovjetski Savez, a u kojima je, na osnovu međunarodnopravnog kontinuiteta nastavila da bude Rusija. Složeniji pristup prihvaćen je kod sukcesije dvostranih ugovora Sovjetskog Saveza koji su datirali iz komunističkog perioda. Insistiranje da pomenuti ugovori nemaju pravnu važnost, značilo je prenebraganje realnosti koja je trajala više decenija. Sa zadivljujućim pragmatizmom, tri države uspele su da postignu sporazume sa nekim susednim državama kojim se potvrđuje važnost određenih dvostranih ugovora zaključenih u periodu između dva svetska rata, kada su Estonija, Letonija i Litvanija bile nezavisne države. Za ostale dvostrane ugovore, konstatovano je da su izgubili pravnu važnost usled zastarelosti ili pravne irelevantnosti. Multilateralni ugovori koji su bili na snazi u pomenutom periodu, uglavnom su osnaženi i reintegrirani u unutrašnji pravni poredak baltičkih država.²²

SUKCESIJA MEĐUNARODNIH UGOVORA U SLUČAJU RAZJEDINJENJA ČEHOSLOVAČKE

Posle višedecenijske egzistencije, Čehoslovačka je zvanično prestala da postoji kao federativna zajednica 1. januara 1993. godine. U skladu sa dezintegracionim procesima u Evropi, problem ostvarivanja prava naroda na samoopredeljenje bio je lako rešen između Čeha i Slovaka. Jednobojna etnička mapa na unutrašnjem planu omogućila je pojednostavljenu teritorijalnu podelu po principu priznanja administrativnih granica za međunarodne uz dobrovoljni „plišani razvod“ na polju zakonodavnog regulisanja sukcesije država. Pitanje sukcesije definitivno je rešeno parlamentarnim putem to jest, Zakonom o podeli Čehoslovačke od 25. novembra 1992. godine.²³ U vezi s tim unutrašnjim aktom, činjenica je i da su Češka i Slovačka većinu svojih ugovornih obaveza nastavile

21 Rein Müllerson, “Law and Politics in the Recognition of New States”, *International Law: Rights and Politics*, London, 1994, pp. 119–145; “The Continuity and Succession of States, by reference to the Former USSR and Yugoslavia”, *International and Comparative Law Quarterly*, 42/1992, 480–487; Rahim Kherad, “La reconnaissance internationale des Etats Baltes”, *Revue Generale de Droit International Public*, 96/1992, p. 843

22 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op. cit., p. 315.

23 “Czech and Slovak Federal Republic, Constitutional Act n° 542/1992 on the Extinction of the Czech and Slovak Federal Republic”, 25 November 1992. Krećući se u okviru pravila iz člana 11. Bečke konvencije iz 1978. godine, koje predviđa odsustvo dejstva sukcesije država na granice utvrđene ugovorom, države sukcesorke zaključile su ugovor kojim su razmenile 452 hektara teritorije, uključujući i češku varoš Sabot.

da ispunjavaju i nakon disolucije.²⁴ Politika koju su usvojile obe države u vezi sa višestranim ugovorima čija je strana ugovornica bila Čehoslovačka, zasnivala se na primeni pravila o automatskoj sukcesiji iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine. Češka i Slovačka kao države sukcesorka, otuda su bile vezane svim ugovorima države prethodnice počev od dana sukcesije država koji se u predmetnom slučaju vezivao za datum raspada Čehoslovačke. Obe države smatrale su se vezanim i u pogledu svih multilateralnih ugovora koji su bili potpisani pre datuma sukcesije, ali koji nisu bili ratifikovani. Poseban problem u vezi nasleđivanja predstavljalo je članstvo u međunarodnim organizacijama. Kako se ni jedna od država sukcesorki nije imala nameru da bude pravni sledbenik Čehoslovačke, svaka je morala podneti zahtev da bi pristupila organizacijama u kojima je želela da bude članica. Tamo gde je Čehoslovačka bila članica određenih tela u okviru neke međunarodne organizacije, dve države su se dogovarale koja od njih će tražiti članstvo u tom telu i taj je izbor bio poštovan i odobren od tzv. Istočnoevropske regionalne grupe.

Dvostrane ugovore koje je Čehoslovačka zaključila, dve države naslednice smatrale su važećim, osim ako njihovo važenje ne bi bilo spojivo sa predmetom i ciljem ugovora, odnosno ako bi njihova dalja primena iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora. Izuzetak od automatske sukcesije ugovora u nekim situacijama mogao se pravdati i odredbom iz člana 12. Bečke konvencije iz 1978. godine. Tako je, primera radi, primena određenih ugovora države prethodnice bila ograničena na teritoriju samo jedne od država naslednica. Ilustrativan primer predstavlja ugovor iz 1977. godine, koji se odnosio na Projekat *Gabčikovo-Nagymaros*, o izgradnji brane na Dunavu. Nakon razjedinjenja Čehoslovačke, između Mađarske i Slovačke pokrenulo se pitanje dalje primene pomenutog ugovora. Budući da nije bilo saglasnosti između strana, izbio je spor o kome je rešavao Međunarodni sud pravde. Mađarska je smatrala da se na nju ne odnosi pravilo sadržano u članu 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, jer nije strana ugovornica te Konvencije. Slovačka je s druge strane smatrala, da je ugovor iz 1977. godine, pravno obavezujući na osnovu člana 12. Bečke konvencije iz 1978. godine koji predviđa ograničenja u pogledu sukcesije u odnosu na ugovore kojima se ustanovljavaju teritorijalni režimi. Nakon analize činjeničnog stanja, Međunarodni sud pravde utvrdio je da ugovor ima elemente teritorijalnog režima prema članu 12. Bečke

24 Vaclav Mikulka, "The Dissolution of Czechoslovakia and Succession in Respect of Treaties", in: Mojmir Mrak (ed.), *Succession of States*, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 109–126.

konvencije iz 1978. godine. Kako su se strane ugovornice obavezale priznati prava trećih, time što su prihvatile obaveze o plovidbi iz Konvencije o Dunavu iz 1948. godine, prema nalazu Suda proizilazi da ugovor reflektuje pravilo međunarodnog običajnog prava o teritorijalnim režimima čime sukcesija države prethodnice ne utiče na primenu ugovora od strane Slovačke.²⁵

U pogledu dvostranih međunarodnih ugovora, Češka i Slovačka prihvatile su dispozitivno pravilo o sukcesiji iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, čime su ostavile prostora za naknadno potvrđivanje ugovora i u slučajevima koji su nešto tako zahtevali. Načelno su svi dvostrani ugovori Čehoslovačke nastavili da se primenjuju na područjima novih država. Pravilo je važno prećutno, dok strane ne bi postigle sporazum kojim se postojeći ugovor potvrđuje ili rekonfirmira zaključenjem novog specijalnog sporazuma. U toku 1996. godine, Češka i Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije pristupile su razmeni nota potvrđujući da će osamnaest ugovora i memoranduma o razumevanju, od kojih su neki datirali iz dvadesetih godina 20. veka, ostati i dalje na snazi. Razmena je značila, „zajedničku potvrdu stava u vezi sa bilateralnim sporazumima i aranžmanima između dve zemlje“. Pošto se smatralo da razmena nota ne predstavlja novi ugovor, note nisu javno objavljene, a Ujedinjene nacije nisu bile o tome obavestene. Zabeleška o razmeni nota objavljena je, međutim, u Zbirci ugovora Ujedinjenog Kraljevstva (*United Kingdom Treaty Series*). Do kraja 1998. godine, Češka je sklopila slične aranžmane sa nekih sedamdeset država, a Slovačka sa oko trideset. Sporazumni aranžmani koje je Češka sklopila sa Nemačkom i Bosnom i Hercegovinom bili su donekle neobičajeni, jer su uključivali neke ugovore između Čehoslovačke i Demokratske Republike Nemačke, odnosno ugovore između Čehoslovačke i bivše SFR Jugoslavije koji su ostali na snazi i nakon sukcesije država.²⁶

SUKCESIJA MEĐUNARODNIH UGOVORA U SLUČAJU SEPARATIVNE DISOLUCIJE SFR JUGOSLAVIJE

Sukcesija u odnosu na višestrane međunarodne ugovore

U poslednjoj deceniji 20. veka, posle niza bezuspešnih političkih pregovora oko redefinisanja odnosa u jugoslovenskoj federaciji, došlo je do separativnog

25 “Gabičikovo–Nagymaros Project Case”, *Report of International Court of Justice*, 1997, pp. 116-123.

26 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op. cit., 319.

odvajanja federalnih jedinica, a potom i do nasilnog raspada SFR Jugoslavije.²⁷ U rešavanju političkih konflikata bila je angažovana i šira međunarodna zajednica. Na samom početku, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, kao vrhovni organ svetske organizacije zadužen za očuvanje mira, pokušao je da spreči širenje sukoba. U tom pogledu, Savet bezbednosti doneo je niz obavezujućih odluka čija je imperativna priroda praktično nalagala svim novim državama nastalim na području bivše Jugoslavije poštovanje osnovnih pravila i principa opšteg međunarodnog prava.²⁸ Sukcesioni proces *per se*, nije isključivao mogućnost vodećih međunarodnih organizacija da učestvuju u utvrđivanju i oblikovanju *ad hoc* principa koji bi se ticali prenosa prava i obaveza bivše SFR Jugoslavije. Na jugoslovenskom primeru pokazalo se oportunističkim formiranje Arbitražne komisije kao konsultativnog tela Konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Uloga Arbitražne komisije sastojala se u davanju mišljenja svim zainteresovanim stranama u jugoslovenskom procesu o sadržini i dometu pozitivnih pravila međunarodnog javnog prava. Suočeni se s različitim aspektima krize koji su pratili „razbijanje bivše Jugoslavije“, Arbitražna komisija je često morala da pribegava rešenjima za koja u ranijoj praksi nisu postojali pravni presedani. Iako suštinski nije težila uvođenju nekih novina, Arbitražna komisija je, postojeća pravila i principe „prilagođavala“ uslovima u kojima se odvijao proces sukcesije SFR Jugoslavije.²⁹ Često su se njene

27 Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, Igam, Beograd, 2003/I, str. 131–434; 2003/II, 390–413; Brana Marković, *Jugoslovenska kriza i svet, hronologija događaja januar 1990 – decembar 1995*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 5–28.

28 “United Nations Security Council Resolutions”: no. 713, 25 September 1991; no. 721, 27 November 1991; no. 724, 15 December 1991; no. 727, 8 January 1992; no. 740, 7 February 1992; no. 743, 21 February 1992; no. 749, 7 April 1992.

29 Obrad Račić, „Relevantno pravo sukcesije država u oblasti državne imovine, arhiva i dugova“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 102. Za prof. Račića, Arbitražna komisija je nastala pre sticanja nezavisnosti država, bez valjanog kompromisa između strana u sporu po pitanju sastava arbitraže, pravne procedure i prava, što je neuobičajeno u međunarodnoj praksi. Sa njim se donekle slaže i prof. Obradović koji smatra da se tu nije radilo o arbitraži u uobičajenom smislu, već o organu *sui generis* koji je stvoren kao savetodavno telo Konferencije o Jugoslaviji, ali s nekim nadležnostima koje podsećaju na one koje se inače poveravaju arbitražnim telima. Time je ovaj autor bliži realnom stanju, jer od samog početka rada tzv. Badinterove Arbitražne komisije, bez obzira na njen nesrećno usvojeni naziv, ona nije delovala kao arbitražna, već pre svega kao savetodavno telo Mirovne konferencije za bivšu Jugoslaviju. Videti: Konstantin Obradović, „Problemi

konstatacije i preporuke u delovima poklapale sa odlukama i zvaničnim stavovima najviših organa međunarodnih organizacija. Uzimajući u obzir da je primena pravila o prelazu međunarodnih prava i obaveza po običajnom međunarodnom pravu u zavisnosti od pravne kvalifikacije tipa sukcesije, mišljenja Arbitražne komisije o sukcesiji SFRJ, *a fortiori* su bila oslonac za sukcesiju međunarodnih ugovora.³⁰ Najreprezentativnije u tom pogledu je mišljenje Arbitražne komisije broj 1, od 29. novembra 1991. godine, kojim je Komisija utvrdila da se SFR Jugoslavija nalazi „u procesu raspada“. Potom je tu i mišljenje broj 8, od 4. jula 1992. godine, gde je Arbitražna komisija zaključila da se proces raspadanja okončao, odnosno, da je „proces došao do kraja, pa da valja konstatovati da SFRJ više ne postoji“. Kako sukcesija SFR Jugoslavije nije usledila na istovetan način kao slučajevi sukcesije Sovjetskog Saveza i Čehoslovačke, već je proces raspada trajao izvesno vreme, Arbitražna komisija je pošla od činjenice da sukcesiju država u jugoslovenskom slučaju valja ceniti u svetlosti okolnosti u kojima su države sukcesorke nastajale.³¹ Pomenutim pristupom sukcesija SFR Jugoslavije podvedena je pod tip teritorijalnih promena koji se u običajnom međunarodnom pravu označava disolucijom. Sa disolucijom država prethodnica prestaje da postoji i nastaju dve ili više države sukcesorke od delova njene teritorije. Sukcesija za svaku od država sukcesorki znači zamenu države prethodnice u odgovornosti za međunarodne odnose teritorije na koju se sukcesija država odnosi.³²

vezani za sukcesiju SFRJ“, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 285.

- 30 SR Jugoslavija je prihvatila nadležnost Arbitražne komisije sve do donošenja mišljenja br. 8, 9. i 10, 4 jula 1992. godine. U mišljenju br. 8, vidi se da je SRJ odbila prihvatiti nadležnost Arbitražne komisije već 8. juna 1992. godine. To je potvrđeno u nekoliko navrata i kasnije. Tadašnja Vlada SRJ je nakon 4. jula 1992. godine, zvanično izjavila da je mišljenja Arbitražne komisije ne obavezuju, odnosno da ne predstavljaju pravni osnov za meritornu odluku, te da ih smatra doktrinarnim u smislu čl. 38(d) Statuta Međunarodnog suda pravde. Videti: Milenko Kreća, *Badenterova arbitražna komisija – kritički osvrt*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1993. Kako SR Jugoslavija nije bila dosledna u svom stavu, jer se i dalje upuštala u delovanje Arbitražne komisije, Arbitražna komisija se proglasila nadležnom s obzirom na prirodu funkcija koje su joj dodeljene. Najeksplicitniji primer su mišljenja od broja 11–15. Videti: Kosta Obradović, op. cit., str. 287.
- 31 „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 1 do br. 7“, *Međunarodna politika*, 1992, 1001, str. 13–19. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 8 do br. 10“, *Ibid.*, 1005/6, str. 26–28. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 11 do br. 15“, *Revue Générale de Droit International Public*, Paris, 4/1994.
- 32 Arbitražna komisija je naglasila da je probleme sukcesije potrebno rešavati sporazumno i u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima i principima međunarodnog prava kodifikovanim

Polazeći od zatečenog stanja Arbitražna komisija je utvrdila da sticanje nezavisnosti svake države sukcesorka SFRJ predstavlja pravnu činjenicu na kojoj se zasniva sukcesija SFR Jugoslavije. Za Hrvatsku i Sloveniju nastupanje sukcesije vezano je za 8. oktobar 1991. godine (datum kada je istekao tromesečni rok predviđen Brionskom deklaracijom o suspenziji deklaracija o nezavisnosti, od 7. jula 1991. godine). Za Makedoniju sukcesija je nastupila 17. novembra 1991. godine (datum donošenja i stupanja na snagu novog Ustava), za Bosnu i Hercegovinu dan sukcesije bio 6. mart 1992. godine (datum objavljivanja rezultata referenduma o nezavisnosti od 29. februara i 1. marta 1992. godine), dok je za SR Jugoslaviju dan sukcesije bio vezan za 27. april 1992. godine, kao datum kada je SRJ donela novi Ustav i kada je savezna država reorganizovana na parlamentarnim principima.³³ S obzirom da se u slučaju raspada država ni jedna država sukcesorka ne može smatrati jedinim naslednikom države prethodnice – što je Arbitražna komisija i konstatovala u mišljenju br. 9, članstvo SFRJ u međunarodnim organizacijama moralo je biti okončano u skladu sa njihovim statutarnim aktima.³⁴ Konačno, u mišljenju br. 10. od 4. jula 1992. godine, Arbitražna komisija je zaključila da SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) predstavlja novu državu, te da njeno priznanje zavisi od kriterijuma opšteg međunarodnog prava i ocena spremnosti prihvatanja preporuka sadržanih u odlukama donetim od strane Evropske zajednice. Uzimajući u obzir da je još 16. decembra 1991. godine, ministarski Savet Evropske zajednice usvojio „Deklaraciju o Jugoslaviji“ i tzv. Smernice o priznanju novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, kojim su modifikovani tradicionalni kriterijumi o priznanju novih država – sve države naslednice bivše SFR Jugoslavije bile su dužne da pre rešavanja statusa u

u većem delu u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine i Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove iz 1983. godine. Videti: “Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties (1978)”, *United Nations Document A/CONF. 80/31*; “Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts (1983)”, *United Nations Document A/CONF. 117/14*.

33 Rodoljub Etinski, „Datumi sukcesije prema mišljenju Badinterove komisije“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 76–90.

34 Arbitražna komisija je istovremeno preporučila svim državama sukcesorkama bivše SFRJ da rade na postizanju sporazumnih rešenja sukcesije primenom osnovnih principa i pravila međunarodnog prava koja su sadržana u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine i Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, dugove i arhive iz 1983. godine.

vodećim međunarodnim organizacijama prihvate međunarodne obaveze propisane u Povelji Ujedinjenih nacija, Helsinškom Finalnom aktu iz 1975. godine i Pariskoj Povelji iz 1990. godine, ali i obaveze u pogledu poštovanja demokratskih standarda, ljudskih i manjinskih prava iz nacrtu Konferencije za bezbednost i saradnju u Evropi.³⁵ Uz navedene obaveze, bila je naglašena i dužnost prihvatanja ugovornih obaveze pogledu razoružanja, poštovanja nepovredivosti granica, i obaveza dogovornog rešavanja posledica sukcesije država. Poštovanje postojećeg pozitivnog prava uz prihvatanje napred propisanih obaveza Evropske zajednice, otud je postalo prethodni uslov za dobijanje međunarodnog priznanja. Akt priznanja koji, *per definitionem* predstavlja javni, opcioni, i pre svega, politički državni akt — pretvoren je u svojevrsnu analizu usklađenosti ponašanja novonastalih država s imperativnim normamam opšteg međunarodnog prava. Izvedeni zaključak odnosi se pre svega na pravila i principe kojima se izričito zabranjuje upotreba sile i pretnje u odnosima sa drugim državama. S obzirom da je o prihvatanju navedenih obaveza ocenu davala i Arbitražna komisija, priznanje država se u odnosu na tradicionalno prihvaćeni međunarodnopravni koncept o deklarativnom priznanju država pomerilo više ka konstitutivnoj koncepciji, postavši tako, prejudicijelni politički akt međunarodne zajednice kojim se potvrđuje spremnost novih država za uključenjem u šire međunarodne odnose.³⁶

Konstatujući da je u pomenutom slučaju zaista i došlo do prihvatanja navedenih uslova u kojima su, *inter alia*, sadržane i preporuke Arbitražne komisije – Evropska zajednica je priznala Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu i

35 “Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex II (1992), *International Legal Materials*, 31/1992, 1486–87; “Declaration on Yugoslavia”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex I (1992); reprinted in *European Journal of International Law*, 4/1992, p. 73; *Međunarodna politika*, 998/1000, 1991, p. 28.

36 Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, 4/1993, 36–66; I.A. Shearer, *Starke’s International Law*, London, 1994, p. 125; Milan Šahović, “La reconnaissance mutuelle entre les Républiques de l’ex-Yugoslavie”, *Annuaire Français de Droit International*, 1996, pp. 228–233; Milan Šahović, „Raspad SFRJ i stvaranje novih država“, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 38–43; Oliver Ribbelink, “State Succession and the Recognition of States and Governments”, in: *Pilot Project of the Council of Europe*, Kluwer Law International, The Hague, 1999, p. 44; Alain Pellet: “Legal Opinion on Certain Questions of International Law Raised by the Reference”, in: *Self-determination in International Law Quebec and Lessons Learned*, The Hague, 2000, p. 112.

Hrvatsku. Prijem novih država u Ujedinjene nacije bio je preporučeno od Saveta bezbednosti. Generalna skupština je postupak sprovela usvajanjem odgovarajućih rezolucija (rezolucije br. 753, od 18. maja 1992. godine u odnosu na Hrvatsku; rezolucije br. 754, od 18. maja 1992. godine u odnosu na Sloveniju i rezolucije br. 755, od 20. maja 1992. godine, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu). Konačno, nekadašnje jugoslovenske republike primljene su u članstvo Ujedinjenih nacija – 22. maja 1992. godine, rezolucijama Generalne skupštine br. 46/236, 46/237 i 46/238. „Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija“ odložila je prijem u Ujedinjene nacije sve do 8. aprila 1993. godine, kada je Generalna skupština potvrdila njen prijem rezolucijom br. 47/225. Prolongiranje procesa usledilo je na zahtev Saveta bezbednosti da Grčka i Makedonija moraju da nastave da sarađuju sa kopredsedavajućima Nadzornog komiteta Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji po pitanju rešavanja spora oko naziva države. Ovakav stav međunarodne zajednice usledio je kao odgovor povodom tvrdnje da ime „Makedonija“, u relaciji sa istoimenom grčkom provincijom budi aspiracije bivše jugoslovenske republike prema teritoriji susedne države. Pokušaj SR Jugoslavija da nakon ovih događaja očuva međunarodnopravni kontinuitet državnopravnog subjektiviteta sa SFR Jugoslavijom ostao je bez uspeha. Gubitak originalnog statusa u Ujedinjenim nacijama trajno je sankcionisan rezolucijama Saveta bezbednosti br. 757, od 30. maja 1992. godine, 777, od 19. septembra 1992. godine i 821, od 28. aprila 1993. godine.³⁷ Potvrđujući da je „država ranije poznata kao SFR Jugoslavija prestala da postoji“, Savet bezbednosti je odbio zahtev SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) za automatskim nastavkom članstva bivše SFRJ u svetskoj organizaciji.³⁸ Postupajući u skladu sa preporukom Saveta bezbednosti, Generalna skupština je odlučila da SR Jugoslavija ne učestvuje dalje u njenom radu. U rezoluciji br. 47/1 od 22. septembra 1992. godine, Generalna skupština se definitivno opredelila da SR Jugoslavija, kao i sve ostale države sukcesorke bivše SFR Jugoslavije podnese molbu za prijem u njeno članstvo.³⁹ S obzirom na donete odluke svetske organizacije o statusu

37 *Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti)*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1994, str. 21, 36, 62.

38 Pomenuto delovanje Saveta bezbednosti objašnjava se učešćem SRJ u oružanim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije. Videti: James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 2006, str. 709.

39 Duško Dimitrijević, „Sukcesija članstva u Ujedinjenim nacijama – slučaj SFR Jugoslavije“, *Međunarodni problemi*, 1/2007, str. 71-100; Benedetto Conforti, *The Law and Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden/Boston, 2005, p. 47.

bivše SFR Jugoslavije, a potom i na izložena mišljenja Arbitražne komisije Konferencije Evropske zajednice za Jugoslaviju, više nije bilo sporno da će primena kodifikovanih pravila o sukcesiji međunarodnih ugovora biti proširena na sve države sukcesorke bivše SFR Jugoslavije.⁴⁰ U odnosu na najveći broj višestranih ugovora bivše SFR Jugoslavije, sukcesioni proces se odvijao pred organima Ujedinjenih nacija. Tokom jugoslovenske krize, generalni sekretar je, kao depozitar višestranih ugovora prihvatao SR Jugoslaviju kao ravnopravnu članicu ovih ugovora. U periodičnim pregledima o statusu međunarodnih multilateralnih ugovora konstatuje se da status SR Jugoslavije nije promenjen donošenjem rezolucije Generalne skupštine br. 47/1 od 22. decembra 1992. godine, te da SR Jugoslavija ostaje država članica, odnosno strana ugovornica višestranih ugovora.⁴¹ Pravni savetnik Ujedinjenih nacija navedenu je činjenicu

40 U preispitivanju sukcesije međunarodnih ugovora, najznačajnije je poći od tumačenja unutrašnjih pravnih akta države prethodnice. Tako, Zakonom o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora (*Službeni list SFRJ*, 55/1978), bivša SFR Jugoslavija predvidela je šta se smatra pod pojmom međunarodnog ugovora. U članu 2. pomenutog Zakona, navedeno je da se pod međunarodnim ugovorom smatra onaj akt koji SFRJ zaključi u pismenoj formi sa jednom ili više država ili sa jednom ili više međunarodnih organizacija, a koji je regulisan međunarodnim pravom. Ostali pravni akti koje radi izvršavanja međunarodnih ugovora zaključuju organi ovlašćeni tim ugovorima (administrativni ugovori), ne smatraju se u smislu ovog Zakona međunarodnim ugovorima. Pomenuto rešenje bilo je na liniji opštih pravila Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. Kako je Ustav iz 1974. godine, u odredbi člana 281. tačka 7, predviđao da federacija preko saveznih organa zaključuje, ratifikuje i obezbeđuje izvršenje međunarodnih ugovora, formalno-pravno posmatrajući, za sukcesiju SFRJ, ostali bi relevantni samo ugovori koje je zaključila bivša jugoslovenska federacija. Uzimajući u obzir Ustavom zagarantovano pravo predstavljanja federalnih jedinica i njihovu mogućnost da zaključuju neku vrstu ugovora sa stranim elementom, odnosno da daju saglasnost na zaključenje međunarodnih ugovora od značaja za njihov pravni sistem (član 271, stav 1. i 2. Ustava SFRJ), pretpostavljalo se da bi i u pogledu takvih ugovora, a pod uslovom da su prethodno ratifikovani, odnosno da su implementirani u njihov unutrašnji poredak, mogla biti primenjena prezumpcija o ugovornom kontinuitetu. O isključenju odgovornosti federacije za “međunarodne ugovore” federalnih jedinica i o tzv. federalnoj klauzuli u ugovorima bivše SFRJ videti: Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985, str. 101-105. O problematici prava federalnih jedinica da zaključuju međunarodne ugovore videti: Konstantin Obradović, „Zaključivanje i izvršavanje međunarodnih ugovora kao predmet regulisanja u unutrašnjem pravnom poretku SFRJ”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1978, 513-522; Vladimir Đuro Degan, „Jugoslovenske republike i pokrajine i međunarodno ugovoranje”, *Naša zakonitost*, 1982, 11/12; Stevan Đorđević, „Međunarodni ugovori i unutrašnje pravo SFRJ”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 3/1987, str. 434-449.

41 Miodrag Mitić, *Međunarodno pravo u jugoslovenskoj krizi*, Beograd, 1996, str. 199-202.

potvrdio, kada je konstatovao da se rezolucija ne vezuje za pitanja međunarodnopravnog statusa bivše SFR Jugoslavije i statusa u odnosu na višestране ugovore čiji je depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Rezolucija br. 47/1 predstavlja preporuku kojom Generalna skupština potvrđuje svoj stav da SR Jugoslavija ne može automatski naslediti članstvo u Ujedinjenim nacijama i da bi trebalo da podnese molbu za prijem u ovu međunarodnu organizaciju. Rezolucija nema reperkusije shodno članu 5. i 6. Povelje Ujedinjenih nacija o suspenziji ili okončanju članskih prava. Pitanje jugoslovenskog članstva u Ujedinjenim nacijama prema mišljenju pravnog savetnika, potrebno je rešiti u skladu sa članom 4. Povelje kojim je učešće u svetskoj organizaciji uslovljeno prethodnom ocenom da nova država prihvata sve obaveze sadržane u Povelji. Tek potom, bilo bi moguće razrešiti problem prouzrokovan pomenutom rezolucijom.⁴² Status u multilateralnim međunarodnim ugovorima ostao je tako, odvojeno pravno pitanje u odnosu na nasledivanje ili pristupanje međunarodnim organizacijama i njihovim statutarnim aktima. Taj izuzetak od pravila sukcesije međunarodnih ugovora u skladu je sa članom 4. Bečke Konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine. Pomenutu činjenicu važno je naglasiti, imajući u vidu da ustaljena praksa prijema u članstvo Ujedinjenih nacija nije insistirala na prethodnom davanju izjava država sukcesora da će poštovati kontinuitet međunarodnih ugovora države prethodnice.⁴³ Međutim, u prethodnim godinama u toku dezintegracionih procesa u Istočnoj Evropi i SFR Jugoslaviji, pojedini organi i tela Ujedinjenih nacija postali su mnogo aktivniji na insistiranju prihvatanja sukcesije određenih višestranih (multilateralnih i plurilateralnih) ugovora. To se pre svega odnosilo na konvencije o kodifikaciji ili progresivnom razvoju međunarodnog prava, međunarodnopravne instrumente poznatije u doktrini pod nazivom ugovori-zakoni, kojim se težilo obezbediti univerzalno važenje pravila opšteg međunarodnog prava.⁴⁴ Pošto

42 “Letter dated 29 September 1992, from the Under-Secretary-General, The Legal Counsel, addressed to the Permanent representatives of Bosnia and Herzegovina and Croatia to the UN”.

43 Ovdje se naravno izuzimaju obaveze koje su utvrđene članom 4. Povelje, a koje po oceni svetske organizacije, uslovljavaju prijem novih država.

44 “Resolution of the Institute of International Law adopted during the Session of Lisbonne”, First Commission Rapport of Sir Ian Sinclair, 1995, pp. 1-4. Lisabonska rezolucija se odnosi na sukcesiju opštih i regionalnih konvencija o kodifikaciji međunarodnog prava koje uređuju istu oblast, a čija pravna osnovanost proizilazi iz čl. 30. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, o izvršavanju sukcesivnih ugovora o istom predmetu. Videti: Wilfred Jenks, “State Succession in respect of Law-Making Treaties”, *British*

moгу imati efekte u pogledu potvrđivanja, osvetljavanja i stvaranja novih pravila međunarodnog prava, a posebno u odnosu na pravila vezana za zaštitu fundamentalnih prava i sloboda čoveka, jasno je da konvencije opšteg karaktera imaju specijalan značaj čije se važenje proširuje *erga omnes*.⁴⁵ Sukcesijom i prestankom države prethodnice, ne dovodi se u pitanje pravni kontinuitet ovih ugovora, bar iz dva razloga. Prvi je reprezentativnost broja članica, a drugi, njihov univerzalni značaj u pogledu očuvanja stečenih prava pojedinaca ili grupa. Uopšte uzet, međunarodni ugovori o ljudskim pravima omogućavaju direktan pristup međunarodnim mehanizmima, te se ne vidi razlog zbog kojeg bi korisnici tih prava i sloboda u uslovima dinamičnih teritorijalnih promena bili lišeni ovih mogućnosti. Obaveza poštovanja prava utvrđenih u pomenutim ugovorima predstavlja opšte pravilo kodifikovano Bečkom konvencijom o pravu ugovora iz 1969. godine, tako da suštinsko kršenje ugovora humanitarnog karaktera od neke države članice, ne dovodi do gašenja ili obustavljanja njegove primene (član 60. stav 5).⁴⁶ Sukcesiona praksa tokom devedesetih godina 20. veka, išla je u prilog navedenom shvatanju, pa je potvrđeno pravilo o sukcesiji ugovora o ljudskim pravima na čitavoj teritoriji bivše SFR Jugoslavije.⁴⁷ Primera radi, Komisija Ujedinjenih nacija za prava čoveka u rezolucijama br. 1993/23, 1994/16 i 1995/18, ohrabrila je države sukcesore da prihvate prava i obaveze proistekle iz ovakvih ugovora, odnosno da ratifikuju ili pristupe onim međunarodnim ugovornim instrumentima o ljudskim pravima u kojima država prethodnica nije bila zastupljena kao strana ugovornica. U obraćanju telima nadležnim za sprovođenje konvencija o ljudskim pravima, Komisija je naglasila njihov specijalan karakter, s pravom se pozivajući na preispitivanje mogućnosti za njihovu kontinuiranu primenu. S druge strane, predsedavajući tela nadležnih za nadzor sprovođenja ovih

Yearbook of International Law, 29/1952, p. 105. U sudskoj praksi Međunarodnog suda pravde, ova vrsta ugovora je posebno izložena u: "Barcelona Tranjion Case", *International Court of Justice Reports*, 1970, pp. 4, 32.

45 "Reservation to the Genocide Convention Case", *International Court of Justice Reports*, 1951, 15, 23.

46 Međunarodni sud pravde u sporu između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije, konstatovao je, da nije od značaja da li su sukcesijom ili nekim drugim načinom obe strane postale članice Konvencije o genocidu iz 1948. godine, već da su zaista to i postale od datuma podnošenja zahteva. Videti: "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", Preliminary Objections Judgment, 11 July 1996, *International Court of Justice Reports*, 1996, para 23, pp. 4-11.

47 Malcom. N. Shaw, "State Succession Revisited", *Finnish Yearbook of International Law*, 1994, p. 34.

konvencija, zaključili su da države naslednice automatski preuzimaju obaveze iz međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i da njihovo poštovanje ne zavisi isključivo od izjava država sukcesora da će ih poštovati.⁴⁸ Komitet za ljudska prava ustanovljen na osnovu Pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, u odluci od 7. decembra 1992. godine, zaključuje da su sva lica unutar teritorije države prethodnice, sada pod jurisdikcijom novih država, ovlašćena da koriste prava utvrđena ovim Paktom.⁴⁹ Države sukcesorke SFR Jugoslavije bile su otud u obavezi da podnose specijalne izveštaje o stanju i kršenju ljudskih prava zagarantovanih ovim međunarodnim ugovorom.⁵⁰ Kako je generalni sekretar Ujedinjenih nacija kao depozitar međunarodnih ugovora o ljudskim pravima tretirao SR Jugoslaviju za članicu pomenutih ugovora, SR Jugoslavije je shodno članu 40. Pakta o građanskim i političkim pravima imala obavezu da podnosi izveštaje o njegovom sprovođenju Komitetu za ljudska prava. Ovakvo opredeljenje bilo je na liniji navedenog mišljenja pravnog savetnika Ujedinjenih nacija prema kome, generalni sekretar kao depozitar multilateralnih međunarodnih ugovora nema pravo da odbije ili da se ne složi sa zahtevom SR Jugoslavije da nastavi pravni kontinuitet bivše SFRJ, ako već po tom pitanju ne postoji suprotna odluka nadležnog organa Ujedinjenih nacija, organa formiranih na osnovu međunarodnog ugovora, od strane samih država ugovornica ili pak, kompetentnih predstavnika međunarodne zajednice. Ostale države sukcesorke SFR Jugoslavije, tome su se žučno usprotivile smatrajući da stav pravnog savetnika prejudicira međunarodnopravni kontinuitet SR Jugoslavije sa SFR Jugoslavijom, pa otuda, SR Jugoslavija ne može biti smatrana za članicu Pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine, i Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine, čiju je formalno-pravnu sukcesiju unapred odbacila.⁵¹ Zbog takvog pristupa

48 UN Doc. E/CN.4/1995/80, p. 4.

49 “International Covenant on Civil and Political Rights”, *UN Treaty Series*, vol. 999, 171. and vol. 1057, 407. Pakt je stupio na snagu 26. marta 1976. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Pakt 8. augusta 1967. i 2. juna 1971. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor.

50 UN Doc. A/49/40/, para. 48, 49.

51 “International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination”, *UN Treaty Series*, vol. 66, 195. Konvencija je potpisana 7. marta 1966. godine, a stupila je na pravnu snagu 4. januara 1969. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Konvenciju 15. aprila 1966. i 2. oktobra 1967. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor. “Convention on the Elimination of all

prouzrokovanog pravnom konfuzijom oko pitanja međunarodnopravnog kontinuiteta u međunarodnim organizacijama i sukcesije u odnosu na međunarodne ugovore, učešće SR Jugoslavije na skupovima organizovanim po osnovu članstva u međunarodnim humanitarnim konvencijama, bilo je za izvesno vreme zamrznuto.⁵² Odgovor na pomenuto pitanje s aspekta pozitivnog međunarodnog prava bio je sasvim jednostavan. Članstvo u međunarodnim organizacijama je samo posredno vezano za sukcesiju ugovora, a svi problemi se rešavaju na relaciji država – međunarodna organizacija. Isključivo u tom kontekstu, a s obzirom na odredbe konstitutivnog akta određene međunarodne organizacije, može se insistirati na ispunjavanju uslova vezanih za preuzimanje ugovora države prethodnice. Dakle, samo ako je to zaista nužno za prijem u njeno članstvo, i ako je unapred propisano njenom unutrašnjom regulativom.⁵³ *A contrario*, članstvo države u međunarodnim organizacijama bi se ograničilo na jedan ugovorni odnos *intuite personae* karaktera, koji nije održiv u slučaju sukcesije država.⁵⁴

Postojeće stanje praktično je od jugoslovenske strane iskorišteno u argumentaciji vezanoj za očuvanje međunarodnopravnog kontinuiteta u Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama. U tom pogledu, razlozi oportuniteta prethodili su pravnoj akciji, pa je Deklaracijom narodnih predstavnika Srbije i Crne Gore o osnovnim, neposrednim i trajnim ciljevima zajedničke države, donetom istovremeno sa Ustavom SR Jugoslavije, 27. aprila 1992. godine, jednostrano potvrđen međunarodnopravni kontinuitet SR Jugoslavije sa SFR Jugoslavijom u pogledu svih njenih međunarodnih obaveza. Iako je Deklaracija prosleđena Savetu bezbednosti i Generalnoj skupštini, ona nije postigla političku svrhu, pogotovu ako se uzme u obzir da prema članu 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, nije naglašena različitost u pogledu primene principa ugovornog kontinuiteta za slučajeve disolucije i otepljenja državne teritorije.

Forms of Discrimination Against Women”, *Ibid.*, vol. 1249, 13. Konvencija je potpisana 18. decembra 1979. godine, a stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Konvenciju 17. jula 1980. i 26. februara 1982. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor.

52 UN Doc. CCPR/SP/40 and CERD/SP/51 and 52; UN Doc. A/47/485.

53 Francis Wolf, “Les Conventions internationales du travail et la succession d’Etats”, *Annuaire Français de Droit International*, 1961, pp. 742-750.

54 Konrad Bühler, “State Succession, Identity, Continuity and Membership in the UN”, *Rapport pour le Centre d’études et de recherches de la Haye*, 1999, p. 3.

Kako smo ranije napomenuli, odluke u odnosu na SR Jugoslaviju bile su donete od najviših organa Ujedinjenih nacija, pa je dilema oko njenog statusa bila trajno otklonjena. Sa promenama iz septembra 2000. godine i sa podnošenjem molbe za prijem u Ujedinjene nacije 27. oktobra 2000. godine, SR Jugoslavija je otpočela proces ukidanja političkih barijera koje su postojale u odnosima sa ostalim državama sukcesorkama SFR Jugoslavije, te značajnim brojem članica međunarodne zajednice. Odricanjem od zahteva za međunarodnopravnim kontinuitetom sa SFR Jugoslavijom, stvorene su pretpostavke za sukcesiju njenih međunarodnih ugovora. U međunarodnopravnoj praksi, pomenuto stanje očitivalo se usvajanjem pseudo-automatskog pristupa u pogledu sukcesije multilateralnih ugovora.⁵⁵ Tim pre, jer se uobičajena praksa davanja pismenih notifikacija o prihvatanju ili pristupanju višestranim ugovorima, faktički menjala u korist tzv. notifikacija o sukcesiji.⁵⁶ Za SR Jugoslaviju, pravne posledice sukcesije država u odnosu na višestrane ugovore bivše SFR Jugoslavije nastupile su datumom davanja notifikacije o sukcesiji, 8. marta 2001. godine, odnosno 12. marta, kada je ista primljena od generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Vlada SR Jugoslavije notifikacijom je potvrdila spremnost da sukcesijom SFRJ, preuzme multilateralne ugovore čiji je depozitar bio generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Uz notifikaciju su priložena i dva aneksa. U prvom aneksu nalazila se lista međunarodnih ugovora koje je SR Jugoslavija bila spremna da preuzme u dobroj veri i sa svim odredbama, potpisima, rezervama, potvrdama i prigovorima učinjenim od strane države prethodnice i to, retroaktivno počev od 27. aprila 1992. godine, kada je došlo do sukcesije SR Jugoslavije u odnosu na SFR Jugoslaviju, pa do 1. novembra 2000. godine, kada je rezolucijom Generalne skupštine br. A/55/12, SR Jugoslavija primljena u punopravno

55 Hanna Bokor Szegő, *Continuation et Succession en Matière de Traités Internationaux*, Geneviève Burdeau et Brigitte Stern, *Dissolution, Continuation et Succession en Europe de l'Est*, Paris, 1994, p. 15.

56 Pravna služba Ujedinjenih nacija, dala je preporuku 8. decembra 2000. godine, da se ugovorni status SR Jugoslavije u odnosu na obaveze pre 27. aprila 1992. godine, regulišu putem izjava o sukcesiji ili pristupanju. U odnosu na obaveze nakon tog datuma, sve do 1. novembra 2000. godine, predlagalo se potvrđivanje. Za samostalno preuzete ugovorne obaveze SR Jugoslavije, nije se postavljalo pitanje daljeg važenja. Za ugovorne obaveze za koje se tražilo prethodno regulisanje članstva u Ujedinjenim nacijama ili specijalizovanim agencijama, data je preporuka da se nakon regulisanja članstva takve obaveze preuzmu potpisivanjem, ratifikacijom ili pristupanjem. Videti: Nebojša Košutić sa saradnicima, „Lista međunarodnih ugovora Srbije i Crne Gore 2000-2003“, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore*, Beograd, 2004, str. 393.

članstvo Ujedinjenih nacija. U drugom aneksu pridodatom notifikaciji, sadržane su potvrde akata vezanih za izvršavanje međunarodnih ugovora od strane SR Jugoslavije, počev od datuma sukcesije, 27. aprila 1992. godine. Ako se pomenuto rešenje uporedi sa pravilima Bečke Konvencije iz 1978. godine, vidi se da je SR Jugoslavija prihvatila međunarodne ugovore SFR Jugoslavija na način koji je u skladu sa pozitivnim međunarodnim pravom. U godišnjim pregledima o statusu država u višestranim međunarodnim ugovorima čiji je depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija, položaj SFR Jugoslavija, a potom i SR Jugoslavije, prikazan je pod jedinstvenim nazivom: „Jugoslavija”. Navedeni podaci odnose se na period od 27. aprila 1992, do 1. novembra 2000. godine. Nakon pomenutog datuma pravi se razlika, pa su svi akti SFR Jugoslavije vezani za višestranu ugovore, prikazani u fusnotama ove publikacije pod naslovom: „Bivša Jugoslavija”. Kategorizacija preko pet stotina višestranih međunarodnih ugovora, metodološki je izvršena po određenim oblastima.⁵⁷ Prvi deo pregleda podeljen je u 29. različitih odeljaka gde se nalaze informacije vezane za Povelju i Statut Međunarodnog suda

57 “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General”, Status as at 31. December 2001, Vol. I, Part I, Ch. I to XI and Vol. II, Part I, Ch. XII to XXIX, and Part II. ST/LEG/SER.E/20. U deklaraciji od 26. aprila 1999. godine, Vlada SR Jugoslavije, priznala je obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde u skladu sa članom 36. stav 2. Statuta i to, bez posebnog sporazuma u odnosu na bilo koju državu koja prihvata istu obavezu, pod uslovom reciprociteta, i u odnosu na sporove koji proisteknu nakon njenog potpisivanja. Izuzetak je bio moguć u slučaju postizanja sporazuma o drugačijem načinu mirnog rešavanja spora. Deklaracija se ne odnosi na sporove iz isključive nadležnosti SR Jugoslavije i teritorijalne sporove, a važi do davanja suprotne izjave. Ostale države sukcesorke SFRJ nisu prihvatile pomenutu deklaraciju smatrajući da u momentu davanja iste, SR Jugoslavija nije bila članica Ujedinjenih nacija, pa otuda, ni Statuta Međunarodnog suda pravde. U obaveštenju upućenom generalnom sekretaru od 28. maja 1999. godine, vlade pomenutih država istakle su da prikazivanje „Jugoslavije” kao izvorne članice Ujedinjenih nacija ovlašćene na osnovu člana 35. stav 1. Statuta i člana 93. stav 1. Povelje, isključivo može da se odnosi na državu prethodnicu. U prvu grupu višestranih ugovora za koje je SR Jugoslavija dala notifikaciju o sukcesiji 12. marta 2001. godine, spadaju Konvencija o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija od 13. februara 1946. godine i Konvencija o privilegijama i imunitetima specijalizovanih organizacija od 21. novembra 1947. godine. U drugoj grupi nalazi se 17 aneksa pridodatih uz Konvenciju o privilegijama i imunitetima specijalizovanih organizacija Ujedinjenih nacija kojima je SR Jugoslavija podnela molbu za prijem. Notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, SR Jugoslavija je nasledila Bečku konvenciju o diplomatskim odnosima zajedno sa protokolima o državljanstvu i obaveznoj nadležnosti za rešavanje sporova iz 1961. i 1963. godine. Isti slučaj bio je i u odnosu na Bečku konvenciju o konzularnim odnosima iz 1963. godine, Konvenciju o specijalnim misijama iz 1969. godine, Bečku konvenciju o predstavljanju država u njihovim odnosima sa

pravde, potom za ugovore o mirnom rešavanju međunarodnih sporova, privilegije i imunitete, diplomatsko-konzularne odnose, ljudska prava, pitanja izbeglica i apatrida, narkotike, trgovinu ljudima, opscene publikacije, zdravstvo, međunarodnu trgovinu i razvoj, saobraćaj i komunikacije, plovidbu, ekonomsku statistiku, obrazovanje i kulturu, proglašavanje nestalih lica za umrle, položaj žena, slobodu informisanja, kaznenu politiku, robni promet, održavanje međunarodnih obaveza, pomorsko pravo, trgovinsku arbitražu, pravo ugovora, kosmičko pravo, telekomunikacije, razoružanje, zaštitu čovekove okoline, fiskalna pitanja i druge oblasti. U drugom delu pregleda izloženi su podaci vezani za status država u multilateralnim ugovorima Društva naroda, kao pravnog prethodnika Ujedinjenih nacija koji su sukcesijom ove organizacije preneti na Ujedinjene nacije 1946. godine.

U pogledu sukcesione prakse ostalih država sukcesorki SFR Jugoslavije (Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju), uočljivo je prihvatanje kodifikovanih pravila o sukcesiji višestranih ugovora. Posebnim ustavnim odlukama i deklaracijama povodom nezavisnosti, a potom i novim

međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine i Bečku konvenciju o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove iz 1983. godine. Zanimljivo je, i da je SR Jugoslavija istovremeno pristupila Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, koju je SFRJ potpisala i ratifikovala 11. decembra 1948. i 29. augusta 1950. godine. Bosna i Hercegovina je 27. decembra 2001. godine, izrazila protivljenje stavu generalnog sekretara da prihvati notifikaciju SR Jugoslavije o pristupanju, smatrajući da je Sporazumom o pitanjima sukcesije SFR Jugoslavije od 29. juna. 2001. godine, SR Jugoslavija efektivno nasledila bivšu Jugoslaviju počev od 27. aprila 1992. godine. Prema stanovištu Bosne i Hercegovine, izvršavanje Konvencije od SR Jugoslavije, u zavisnosti je od saglasnosti svih strana u sporu. SR Jugoslavija je stavila rezervu u pogledu mogućnosti da bude vezana članom IX Konvencije, ako njeno prihvatanje nije praćeno izričitom saglasnošću u svakom pojedinačnom slučaju. Notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, SR Jugoslavije je, pored pomenute Konvencije, nasledila i sledeće višestrane ugovore o ljudskim pravima: Konvenciju i Protokol o statusu izbeglica iz 1951. i 1967. godine, Konvenciju o pravnom položaju lica bez državljanstva iz 1954. godine, Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, Pakt o građanskim i političkim pravima sa Fakultativnim protokolom iz 1966. godine, Konvenciju o neprimenjivosti zakonskih ograničenja vezanih za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti iz 1968. godine, Međunarodnu konvenciju o uklanjanju i kažnjavanju zločina aparthejda iz 1973. godine, Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine, Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja iz 1984. godine, Međunarodnu konvenciju protiv aparthejda u sportu iz 1985. godine i Konvenciju o pravima deteta iz 1989. godine.

propisima, navedene države izrazile su jasnu nameru da u skladu sa opšte prihvaćenim normama međunarodnog prava sadržanim u Bečkoj konvenciji iz 1978. godine, razreše pitanja statusa u odnosu na međunarodne ugovore države prethodnice.⁵⁸ Proglašenjem nezavisnosti 25. juna 1991. godine, Republika Slovenija je s pozivom na odredbu iz člana 3. Ustavnog zakona za sprovođenje osnovne Ustavne povelje o samostalnosti i nezavisnosti, iskazala nameru da će izvršiti sve međunarodne ugovore koje je zaključila bivša SFR Jugoslavija, a koji se odnose na njenu teritoriju.⁵⁹ U tu svrhu, utvrđen je rok od tri meseca, u kome je bila sastavljena lista ugovora spremnih za notifikaciju. Pomenuta odluka je, prema slovenačkom stanovištu, utemeljena na običajnom međunarodnom pravu i činjenici da je Slovenija kao jedna od konstitutivnih jedinica bivše Jugoslavije, odobravalala sporazume namenjene ratifikaciji shodno normama jugoslovenskog unutrašnjeg prava. Prijemom u Ujedinjene nacije 22. maja 1992. godine, slovenački Parlament je notificirao međunarodne ugovore za koje je depozitar Vlada Sjedinjenih Američkih Država, a koji se odnose na pristupanje statutarnim aktima međunarodnih organizacija na američkoj teritoriji i nasleđivanju Haških konvencija o međunarodnom privatnom pravu i konvencija iz oblasti intelektualne svojine.⁶⁰ Vlada Republike Slovenije je u notifikaciji od 1. jula 1992. godine, upućenoj generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, potvrdila princip kontinuiteta za 55 multilateralnih međunarodnih ugovora koji se odnose na konstitutivne akte specijalizovanih agencija i drugih organizacija univerzalnog i regionalnog karaktera, dok je za ostale ostavljen dodatni rok za pravno preispitivanje.⁶¹

Hrvatska je odmah po sukcesiji SFR Jugoslavije pristupila popunjavanju pravne praznine u oblasti međunarodnih ugovora na osnovu Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske od 25. juna 1991. godine.⁶² U pismenoj izjavi upućenoj 27. jula 1992. godine, a primljenoj od Generalnog sekretara 4. augusta, Hrvatska je preuzela članstvo u konvencijama koje je

58 Za tekstove Ustavnih odluka, deklaracija i drugih akta o nezavisnosti republika SFRJ videti: Milovan Buzadžić, *Sucesija bivših jugoslovenskih republika u svetlosti odluka Ustavnog suda Jugoslavije*, Beograd, 1994, str. 241-265.

59 "Uradni list Republike Slovenije", br. 1/1991.

60 Mirjam Skrk, "The Practice of Slovenia in Respect of State Succession to Treaties Constitution International Organisations and Treaties adopted within International Organisations", in ILA Committee Seventieth Report: *Aspects of the Law of State Succession*, London, 2002, p. 630. Videti: "Uradni list Republike Slovenije", 24/1992.

61 "Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General", op. cit., p. 8.

62 "Narodne novine" Republike Hrvatske, br. 31/1991.

zaključila bivša SFR Jugoslavija.⁶³ Notifikacija o sukcesiji bila je praćena listom multilateralnih ugovora čiji je depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Počev od datuma sukcesije to jest, od 8. oktobra 1991. godine, pa do donošenja novog Zakona o sklapanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, Hrvatska je nasledila više od 300 multilateralnih ugovora na osnovu notifikacija o sukcesiji.⁶⁴ U skladu sa spomenutom Ustavnom odlukom, Vlada Republike Hrvatske, odlučila je da svaka nova notifikacija o sukcesiji mora biti doneta na predlog i uz obrazloženje nadležnog ministarstva.⁶⁵

Platformom o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslovenske zajednice iz 1991. godine, Skupština Bosne i Hercegovine obavezala se da će poštovati pozitivne norme međunarodnog prava. Vlada Bosne i Hercegovine je, notifikacijom o sukcesiji međunarodnih ugovora dostavljenom generalnom sekretaru 6. marta 1992. godine, prihvatila međunarodnopravnu odgovornost u pogledu sopstvenih međunarodnih odnosa.⁶⁶ Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u oktobru 2000. godine, usvojila je Zakon o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora.⁶⁷ Stupanjem na snagu Zakona 8. decembra 2000. godine, u odnosu na sukcesiju međunarodnih ugovora države prethodnice, Bosna i Hercegovina je prihvatila isključivo kodifikovana pravila međunarodnog prava iz Bečke konvencije iz 1978. godine.

Polazeći od Deklaraciji o suverenosti i samostalnosti iz 1991. godine, u notifikaciji deponovanoj generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, bivša jugoslovenska Republika Makedonija, preuzela je obavezu poštovanja opšteg međunarodnog prava i multilateralnih međunarodnopravnih ugovora države prethodnice.⁶⁸ Vlada Republike Makedonije u pismenoj izjavi o sukcesiji, navela je listu ugovora bivše SFR Jugoslavije koje kao država sukcesorka preuzima u odnosu na svoju teritoriju počev od 17. septembra 1991. godine.⁶⁹

63 Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, op. cit., p. 7.

64 "Narodne novine" Republike Hrvatske, br. 53/1991, br. 73/1991; *Ibid.*, "Međunarodni ugovori", br. 1/1992; br. 12/1993; br. 2/1994, 4/1994 i br. 8/1994; br. 3/1995 i 6/1995.

65 Davor Pomykalo, „Međunarodni ugovori Republike Hrvatske”, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova, Zagreb, 1997, str. 12.

66 "Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General", op. cit., p. 7.

67 "Službeni glasnik BiH", br. 29/2000.

68 "Službeni vesnik na Repulika Makedonija", br. 42/1991.

69 Zanimljivo je da se Grčka usprotivila pristupanju Makedonije međunarodnim ugovorima u kojima je ona imala svojstvo ugovorne strane. Videti: "Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General", op. cit., p. 9.

Na osnovu iznete prakse država sukcesorki SFR Jugoslavije u pogledu nasleđivanja višestranih ugovora moguće je uočiti neke pravno relevantne činjenice.

Prvo, SFR Jugoslavija bila je strana Bečke konvencije iz 1978. godine. Drugo, države sukcesorke su svaka za sebe deponovale instrumente o sukcesiji višestranih međunarodnih ugovora. U tom postupku očigledno su bile vođene članom 9. Bečke konvencije, kojom je predviđeno da, „obaveze ili prava koji proističu iz ugovora na snazi u pogledu neke teritorije na dan sukcesije država ne postaju obaveze ili prava države sukcesora niti drugih država članica tih ugovora samom činjenicom da postoji jednostrana izjava države sukcesora kojom se predviđa i dalje važenje ugovora u odnosu na njenu teritoriju“. S obzirom da se dejstvo sukcesije država na ugovore koji su na dan sukcesije SFR Jugoslavije bili na snazi reguliše članom 34. Bečke konvencije, države sukcesorke koje su deponovale notifikacije o sukcesiji relevantnim depozitarima, smatrale su se članicom ugovora počev od dana deponovanja notifikacije o sukcesiji. Navedeno rešenje predstavlja odstupanje od pravila propisanog članom 23. stav 1. Bečke konvencije, koji predviđa da se, „(...) država koja je stekla nezavisnost i koja izvrši notifikaciju o sukcesiji (...), smatra se članicom ugovora počev od dana sukcesije država ili počev od dana stupanja na snagu ugovora, ako je taj datum kasnije. S obzirom da je efekat notifikacije o sukcesiji višestranih međunarodnih ugovora SFR Jugoslavije proizašao iz konvencionalne odredbe dispozitivne prirode, može se konstatovati da je rešenje usvojeno u Ujedinjenim nacijama postignuto pre svega iz sigurnosnih razloga i zbog činjenice što datumi sukcesije država sukcesorki SFR Jugoslavije nisu do kraja bili izvesni.⁷⁰

SUKCESIJA U ODNOSU NA DVOSTRANE MEĐUNARODNE UGOVORE

U odnosu na nasleđivanje dvostranih međunarodnih ugovora bivše SFR Jugoslavije, posebna pažnja data je analizi njihove pravne sadržine.⁷¹ Principijelno polazeći od pravila o kontinuitetu ugovora, potvrđenog u članu 34. Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz

70 Anthony Aust, „Međunarodni ugovori Republike Hrvatske“, op. cit., p. 315.

71 Korisnu ulogu na ovom planu odigrale su pravne službe nadležnih ministarstava inostranih poslova i zakonodavna tela svih država sukcesora. Analizom međunarodnih ugovora bivše SFR Jugoslavije kojih je bilo negde oko 3500, utvrđena je selekcija ugovora na snazi prema određenim državama ili međunarodnim organizacijama.

1978. godine, države sukcesorke vodile su računa o pravilima vezanim za primenu, izmenu i prestanak ugovora iz Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Neki dvostrani ugovori SFR Jugoslavije bili su izričito osnaženi, dok su drugi bili ukinuti samim faktom teritorijalnih izmena i nastupanja sukcesije država. Međutim, najveći broj ugovora je, barem u početku sukcesionog procesa, prećutno primenjivan. Stanje je trajalo sve dok ih države sukcesori bivše SFR Jugoslavije ili druge ugovorne strane u razumnom roku nisu potvrdile, obnovile ili oživile, putem zaključenja novih specijalnih sporazuma.⁷² Primera radi navodimo da je potpisivanjem zapisnika sa sastanka predstavnika Ministarstva spoljnih poslova i predstavnika Kancelarije za inostrane poslove i poslove Komonvelta Ujedinjene Kraljevine Velike Britanije i Severne Irske, od 3. aprila 1998. godine, SR Jugoslavija usaglasila stanje za 25 ugovora koji su ostali na snazi u odnosima sa Velikom Britanijom.⁷³ Postupak je ponovljen sa Slovačkom 3. oktobra 1996. godine i sa Demokratskom Narodnom Republikom Korejom 3. decembra 1997. godine. Razmenom nota SR Jugoslavija je potvrdila ugovorno stanje sa Poljskom 11. novembra 1996. godine, sa Kanadom 7. marta 1997. godine, sa Austrijom 25. augusta 1997. godine, sa Grčkom 10. decembra 1997. godine, sa Indijom 2. februara 1998. godine, sa Švajcarskom 11. i 18. marta 1998. godine, sa Belgijom 28. marta 2002. godine, sa Švedskom 15. maja 2002. godine, sa Nemačkom 20. januara 2003. godine i sa Norveškom 29. maja 2003. godine. Zanimljivo je, da je sa Čileom, ugovorno stanje samo zapisnički konstatovano 10. decembra 2002. godine, dok je sa Japanom i Meksikom ugovorno stanje potvrđeno razmenom pisama od 20. maja 1997. godine, odnosno od 10. decembra 2002. godine. Pravi raritet predstavlja jednostrana izjava o prihvatanju „zatečenog stanja” koju je Islamska Republika Iran prosledila 11. novembra 1997. godine.⁷⁴ Određeni broj sporazuma po istom pitanju SR

72 U tom pogledu je značajno uočiti metodu tzv. rekonfirmacije ugovora koja predstavlja sasvim novi ugovor kojim se potvrđuje neki stari ugovor, čija je važnost bila dovedena u pitanje. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo-Ugovorno pravo*, Beograd, 1986, str. 400.

73 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op. cit., p. 317.

74 Za informacije vezane za usaglašavanje ugovornog stanje vezano za dvostrane ugovore SFRJ koje je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) sukcesijom preuzela prema drugim državama, videti internet: www.mfa.gov.yu-Srpski-spopol.Bilateralala, posećeno 3. maja 2005.

Jugoslavija je postigla sa Češkom 6. augusta 2002. godine, sa Holandijom 20. avgusta 2002. godine, sa Francuskom 17. jula 2003. godine, sa Danskom 18. jula 2003. godine i sa Portugalom 3. novembra 2003. godine.⁷⁵

Nakon sticanja nezavisnosti, Republika Hrvatska zaključila je tzv. sporazume o generalnoj sukcesiji dvostranih ugovora države prethodnice sa sledećim državama: Australijom, Austrijom, Belgijom, Bugarskom, Češkom, Grčkom, Islandom, Italijom, Japanom, Kinom, Demokratskom Narodnom Republikom Korejom, Mađarskom, Maltom, Marokom, Nigerijom, Holandijom, Nemačkom, Rumunijom, San Marinom, Slovačkom, Švedskom i Turskom. Po hrvatskom stanovištu, zaključenje sporazuma o generalnoj sukcesiji bila je samo privremena mera koja je imala za svrhu popunjavanje pravne praznine u prelaznom periodu do zaključenja novih ugovora o tzv. parcijalnoj sukcesiji. Konačnim zaključivanjem sporazuma, rekonfirmirani su oni ugovori države prethodnice za koje su obe ugovorne strane izrazile zainteresovanost da ostanu na pravnoj snazi.⁷⁶

Slovenija je praktično imala veoma sličan pristup. U notama razmenjenim sa Nemačkom od 30. marta i 19. aprila 1993. godine, Slovenija je insistirala na principu opcije kod sukcesije bilateralnih ugovora bivše SFR Jugoslavije. Prema slovenačkom stanovištu, svi dvostrani ugovori države prethodnice zaključeni sa Saveznom Republikom Nemačkom, nisu mogli momentalno preći na državu naslednicu faktom sukcesije država, pa zbog toga, Slovenija odbija primenu predloženog pravila o automatskoj sukcesiji na kome je insistirala nemačka strana, a koje odgovara kodifikovanom pravilu iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine. Sa Austrijom koja je tradicionalno držala do pravila *clean slate*, razmenom nota od 16. oktobra 1992. godine, Slovenija je uspela da rezerviše rok do godinu dana za preispitivanje i obnavljanje dvostranih ugovora. Skoro na istovetan način, Slovenija je postupila i u odnosima sa drugim državama.⁷⁷

Bosna i Hercegovina i Makedonija uglavnom su pratile kodifikovano pravilo o automatskoj sukcesiji međunarodnih ugovora. U nekim prelaznim fazama bilo je primenjeno i pravilo o *ipso facto* kontinuitetu (na primer, u

75 Primera radi, Zakonom o ratifikaciji Sporazuma između Saveta ministara Srbije i Crne Gore i Vlade Republike Francuske o sukcesiji bilateralnih ugovora zaključenih između SFRJ i Francuske, potvrđuje se dalja važnost 24 ugovora. Videti: "Službeni list SCG", *Međunarodni ugovori*, br. 6/2003.

76 Davor Pomykalo, op. cit., p. 12.

77 "Report of Seventieth Conference of the International Law Association held at New Delhi", 2002, pp. 604-609.

ugovornim odnosima Bosne i Hercegovine i Holandije). Sa druge strane postojala su i određena odstupanja od kodifikovnih pravila, pa se problemu sukcesije dvostranih ugovora bivše SFR Jugoslavije pristupalo mnogo pragmatičnije, na osnovu obostranog ispitivanja svrsishodnosti daljeg održavanja ugovora na snazi (na primer, u odnosima sa Velikom Britanijom).⁷⁸

Na osnovu iznetih primera nasleđivanja dvostranih međunarodnih ugovora SFR Jugoslavije, evidentno je da se sukcesija vršila u okviru dispozitivno postavljene odredbe iz člana 34. Bečke konvencije o sukcesiji i to, na način, da su ugovori države prethodnice nasleđivani: a) potvrđivanjem zaključaka sa konsultacija eksperata zainteresovanih zemalja; b) davanjem jednostranih izjava i, c) razmenom nota ili zaključenjem novih sporazuma.⁷⁹ Ako se prihvaćena rešenja uporede sa pravilima Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, o davanju pristanka na ugovor (potpisom, razmenom instrumenata koji čine ugovor, ratifikacijom, prihvatanjem, odobravanjem, pristupanjem ili svakim drugim dogovornim načinom), zaključujemo da su prihvaćena rešenja u slučaju sukcesije SFR Jugoslavije, ostala u granicama opšteg međunarodnog prava.

LITERATURA

1. Aust, Anthony, *Modern Treaty Law and Practice*, University Press, Cambridge, 2003.
2. Bartoš, Milan, *Međunarodno javno pravo-Ugovorno pravo*, Beograd, 1986.
3. Blum, Yehuda Z., "Russia takes over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, 3/1992.
4. Bothe, Michael, Schmidt, Christian, "Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d'URSS et celle de la Yougoslavie", *Revue Générale de Droit International Public*, 96/1992.
5. Bühler, Konrad, "State Succession, Identity, Continuity and Membership in the UN", *Rapport pour le Centre d'études et de recherches de la Haye*, 1999.
6. *Bundesgesetzblatt* 56/1973.
7. Buzadžić, Milovan, *Sucesija bivših jugoslovenskih republika u svetlosti odluka Ustavnog suda Jugoslavije*, Beograd, 1994.

78 *Ibid.*, p. 609.

79 "Report of Sixty-Seventh Conference of the International Law Association held at Helsinki, 1996, p. 691.

8. Conforti, Benedetto, *The Law and Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden/Boston, 2005.
9. Crawford, James, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 2006.
10. Czapliński, Wladyslaw, “Quelques aspects juridiques de la réunification de l’Allemagne”, *Annuaire Français de Droit International*, 36/1990.
11. Degan, Vladimir Đuro, „Jugoslovenske republike i pokrajine i međunarodno ugovoranje”, *Naša zakonitost*, 1982, 11/12.
12. Dimitrijević, Duško, „Nastanak i funkcionisanje međudržavnih foruma za saradnju u Evropi: Jedan pravni pregled“, u: Dragan Đukanović (ur.), *Međudržavni forumi u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007.
13. Dimitrijević, Duško, „Sukcesija članstva u Ujedinjenim nacijama – slučaj SFR Jugoslavije”, *Međunarodni problemi*, 1/2007.
14. Dimitrijević, Duško, *Međunarodno pravo ugovora*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.
15. Đorđević, Stevan, „Međunarodni ugovori i unutrašnje pravo SFRJ”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 3/1987.
16. Đorđević, Stevan, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985.
17. Etinski, Rodoljub, „Datumi sukcesije prema mišljenju Badinterove komisije“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.
18. Guskova, Jelena, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, Igam, Beograd, 2003/I, 2003/II.
19. Jenks, Wilfred, “State Succession in respect of Law-Making Treaties”, *British Yearbook of International Law*, 29/1952.
20. Kherad, Rahim, “La reconnaissance internationale des Etats Baltes”, *Revue Generale de Droit International Public*, 96/1992.
21. Košutić Nebojša, „Lista međunarodnih ugovora Srbije i Crne Gore 2000-2003“, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore*, Beograd, 2004.
22. Kreća, Milenko, *Badenterova arbitražna komisija – kritički osvrt*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1993.
23. Mann, Frederick Alexander, “Germany’s Present Legal State Revisited”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1967.
24. Marković, Brana *Jugoslovenska kriza i svet, hronologija događaja januar 1990 – decembar 1995*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.
25. Mikulka, Vaclav, “The Dissolution of Czechoslovakia and Succession in Respect of Treaties”, in: Mojmir Mrak (ed.), *Succession of States*, Kluwer Law International, Hague, 1999.

26. Mitić, Miodrag, *Međunarodno pravo u jugoslovenskoj krizi*, Beograd, 1996.
27. Müllerson, Rein, “Law and Politics in the Recognition of New States”, *International Law: Rights and Politics*, London, 1994.
28. Obradović, Konstantin, „Problemi vezani za sukcesiju SFRJ“, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.
29. Obradović, Konstantin, „Zaključivanje i izvršavanje međunarodnih ugovora kao predmet regulisanja u unutrašnjem pravnom poretku SFRJ“, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1978.
30. Papefuss, Dieter, “The Fate of the International Treaties of the German Democratic Republic within the Framework of the German Unification”, *American Journal of International Law*, 1998.
31. Pellet, Alain, “Legal Opinion on Certain Questions of International Law Raised by the Reference”, in: *Self-determination in International Law Quebec and Lessons Learned*, The Hague, 2000.
32. Pomykalo, Davor „Međunarodni ugovori Republike Hrvatske“, *Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova*, Zagreb, 1997.
33. Račić, Obrad, „Relevantno pravo sukcesije država u oblasti državne imovine, arhiva i dugova“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.
34. Ress, Georg, “Die Rechtslage Deutschlands nach dem Grundlagenvertrag vom 21. Dezember 1972”, *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, Bd. 71*, Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg/New York, 1978.
35. Ribbelink, Oliver, “State Succession and the Recognition of States and Governments”, in: *Pilot Project of the Council of Europe*, Kluwer Law International, The Hague, 1999.
36. Rich, Roland, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, 4/1993.
37. Schrike, Christian, “L’unification Allemande”, *Annuaire Français de Droit International*, 36/1990.
38. Shaw, Malcom. N., “State Succession Revisited”, *Finnish Yearbook of International Law*, 1994.
39. Shearer, I.A., *Starke’s International Law*, London, 1994.
40. Skrk, Mirjam, “The Practice of Slovenia in Respect of State Succession to Treaties Constitution International Organisations and Treaties adopted within International Organisations”, in *ILA Committee Seventieth Report: Aspects of the Law of State Succession*, London, 2002.

41. Szegö, Hanna Bokor, *Continuation et Succession en Matière de Traités Internationaux*, Geneviève Burdeau et Brigitte Stern, Dissolution, Continuation et Succession en Europe de l'Est, Paris, 1994.
42. Šahović, Milan, "La reconnaissance mutuelle entre les Républiques de l'ex-Yugoslavie", *Annuaire Français de Droit International*, 1996.
43. Šahović, Milan, „Raspad SFRJ i stvaranje novih država“, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.
44. Voitovich, Sergei A., „The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model“, *European Journal of International Law*, 1993.
45. Whiteman, Marjorie M., *Digest of International Law*, Government Printing Office, Government Printing Office, Washington, 1963/I.
46. Williams, Paul R., "The Treaty Obligations of the Successor States of the Former Soviet Union, Yugoslavia, and Czechoslovakia: Do They continue in Force", *Denver Journal of International Law and Policy*, 1994.
47. Wolf, Francis, "Les Conventions internationales du travail et la succession d'Etats", *Annuaire Français de Droit International*, 1961.

Dokumentacija

48. "50 Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands", *BullBReg.*, 104/1990.
49. "Alma-Ata Declaration", *International Legal Materials*, 31/1992.
50. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", Preliminary Objections Judgment, 11 July 1996, *International Court of Justice Reports*, 1996, para 23.
51. "Aspects of the Law of State Succession", *Report of the 67th Conference of the International Law Association*, Helsinki, 1996.
52. "Barcelona Tranction Case", *International Court of Justice Reports*, 1970.
53. "Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women", *Treaty Series*, vol. 1249.
54. "Czech and Slovak Federal Republic, Constitutional Act n° 542/1992 on the Extinction of the Czech and Slovak Federal Republic", 25 November 1992.
55. "Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the Russian Soviet Federative Socialist Republic"; "Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States", between the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine, Minsk, 8 December 1991, *International Legal Materials*, 31/1992.

56. "Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union", *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex II (1992), *International Legal Materials*, 31/1992.
57. "Declaration on Yugoslavia", *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex I (1992); reprinted in *European Journal of International Law*, 4/1992.
58. "Gabičikovo–Nagymaros Project Case", *Report of International Court of Justice*, 1997.
59. "International Covenant on Civil and Political Rights", *UN Treaty Series*, vol. 999 and vol. 1057.
60. "International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination", *UN Treaty Series*, vol. 66.
61. *International Law Review*, 1952, Cases n° 11, 12,
62. *International Legal Materials*, 1990, n° 29, 30.
63. "Letter dated 29 September 1992, from the Under-Secretary-General, The Legal Counsel, addressed to the Permanent representatives of Bosnia and Herzegovina and Croatia to the UN".
64. *Međunarodna politika*, 998/1000, 1991.
65. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 1 do br. 7“, *Međunarodna politika*, 1992, 1001; „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 8 do br. 10“, *Ibid.*, 1005/6; „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 11 do br. 15“, *Revue Générale de Droit International Public*, Paris, 4/1994.
66. "Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General", Status as at 31. December 2001, Vol. I, Part I, Ch. I to XI and Vol. II, Part I, Ch. XII to XXIX, and Part II. ST/LEG/SER.E/20.
67. "Narodne novine" Republike Hrvatske, br. 31/1991; br. 53/1991, br. 73/1991; "Međunarodni ugovori", br. 1/1992; br. 12/1993; br. 2/1994, 4/1994 i br. 8/1994; br. 3/1995 i 6/1995.
68. "Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States signed on December 8, 1991 at the city of Minsk, by the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine", between the Republic of Azerbaijan, Republic of Armenia, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Tajikistan, Turkmenistan, Republic of Uzbekistan and Ukraine, Alma-Ata, 21 December 1991, *International Legal Materials*, 31/1992.
69. "Report of Seventieth Conference of the International Law Association held at New Delhi", 2002.

70. "Report of Sixty-Seventh Conference of the International Law Association held at Helsinki, 1996.
71. "Resolution of the Institute of International Law adopted during the Session of Lisbonne", First Commission Rapport of Sir Ian Sinclair, 1995.
72. "Reservation to the Genocide Convention Case", *International Court of Justice Reports*, 1951.
73. *Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti)*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1994.
74. "Službeni glasnik BiH", br. 29/2000.
75. "Službeni list SCG", *Međunarodni ugovori*, br. 6/2003.
76. "Službeni vesnik na Repulika Makedonija", br. 42/1991.
77. "The Continuity and Succession of States, by reference to the Former USSR and Yugoslavia", *International and Comparative Law Quarterly*, 42/1992.
78. "United Nations Security Council Resolutions": no. 713, 25 September 1991; no. 721, 27 November 1991; no. 724, 15 December 1991; no. 727, 8 January 1992; no. 740, 7 February 1992; no. 743, 21 February 1992; no. 749, 7 April 1992.
79. UN Doc. A/49/40/, para. 48, 49; UN Doc. CCPR/SP/40 and CERD/SP/51 and 52; UN Doc. A/47/485 ; UN Doc. E/CN.4/1995/80.
80. "Uradni list Republike Slovenije", br. 1/1991; 24/1992.
81. "Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties", August 23, 1978, UN Doc. A/CONF.80/31; *Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur le droit des traités*, Doc. F.70. V/5 309.
82. "Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties (1978)", *United Nations Document A/CONF. 80/31*; "Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts (1983)", *United Nations Document A/CONF. 117/14*.

Dr. Duško DIMITRIJEVIĆ

**THE SUCCESSION OF INTERNATIONAL TREATIES
IN CONTEMPORARY PRACTICE**

ABSTRACT

Succession of states is a process of substitution of state subjects concerning responsibility of international legal relations of the territory to which the succession relates to. No general rules and unwillingness of states to apply particular rules on succession often caused extreme difficulties in the past in analysing the succession of treaty rights and obligations. As a totally incomplete system that would serve to

regulate all problems caused by the change of the state territorial sovereignty in time the law of succession has manifested a tendency towards “adjustment” of customary rules to the factual situation. The contemporary examples of dissolution of the USSR, Czechoslovakia and SFR Yugoslavia, re-unification of Germany, as well gaining of independence by the Baltic States prove the assertion mentioned above. However, succession does not always prejudice legal substitution of states with regard to their rights and obligations. The study of the legal consequences of the process of succession of states presumes the application of a comparative method in the analysis of the state practice as well as the implementation of rules and principles of international law codified in the 1978 Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties.

Key words: International treaties, succession of states, the 1978 Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties, codification, contemporary practice.

Vladan JONČIĆ i Miloš PETROVIĆ¹

UDK: 335:165.725"1949"
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 2, str. 180–201
Izvorni naučni rad
Jun 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1202180J

VOJNA POTREBA U ŽENEVSKIM KONVENCIJAMA IZ 1949. GODINE

APSTRAKT

Osnovno pitanje međunarodnog prava oružanih sukoba jeste pitanje načela vojne potrebe u međunarodnom pravu oružanih sukoba, tj. u međunarodnom humanitarnom pravu. Vojnu potrebu treba posmatrati kao dozvoljeno odstupanje od poštovanja pravila ratnog prava. Krajnost ovakvog shvatanja je dovela do pojave teorije vojne potrebe. Četiri ženevske konvencije iz 1949. godine obilato uzimaju u obzir vojnu potrebu. Pravila međunarodnog prava predstavljaju kompromis između želje za uređenjem pravila ratovanja i potrebe da se osiguraju sva potrebna sredstva koja mogu da dovedu do pobeđe. Sve četiri ženevske konvencije iz 1949. godine predviđaju vojnu potrebu kao odstupanje od načela humanosti. Postavljena pravila o vojnoj potrebi u ženevskom pravu daju konvencijama ulogu korektivnog faktora u pravu oružanih sukoba. U Ženevskim konvencijama postoji određen stepen terminološke konfuzije, gde se pojmu vojne potrebe sasvim nepotrebno dodeljuju brojni sinonimi. To je zato što se međunarodno pravo oružanih sukoba i pojavilo kao normativno uređenje srazmernosti između vojne potrebe i opštih humanih načela i principa.

Ključne reči: Vojna potreba, ženevske konvencije, međunarodno humanitarno pravo, međunarodno pravo oružanih sukoba, sila zaštitnica, rat, oružani sukob, imperativna vojna potreba.

UVOD

Haške mirovne konvencije, iz 1899. i 1907. godine, konstruisale su jedan sistem ratnih pravila, podoban za primenu u uslovima razvijenosti ratne tehnike i vojne veštine s kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka. Drugi svetski rat, karakterisan upotrebom oklopa, avijacije, dalekometnih

1 Prof. dr Vladan Jončić, vanredni profesor, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, E-mail adresa: vladanjoncic@gmail.com, i dr Miloš Petrović, docent, Departman za pravne nauke, Državni univerzitet Novi Pazar, E-mail adresa: milospetrovic180370@gmail.com.

oruđa i povećanom mobilnošću operativnih sastava, pokazao je da Haška ratna pravila nisu podobna za primenu u ovako značajno izmenjenim okolnostima.

Brojni su razlozi uticali na činjenicu da Haška pravila ne izdrže test upotrebljivosti u Drugom svetskom ratu, a među njima posebno se izdvaja činjenica da su Haške konvencije imale ograničen domet primene (klauzula *erga omnes*), kao i činjenica da je rat po svojoj fizionomiji prestao biti frontalno-rovovski, odnosno dobio je dimenziju totalitarnog rata u kojem je nestala podela na front i pozadinu, izgubila se razlika između vojnih i civilnih ciljeva, i na posletku, nova sredstva ratovanja doprinela su enormnom povećanju broja žrtava rata, posebno među civilnim stanovništvom. Uz sve prethodno pobrojano treba dodati i činjenicu da su pojedine strane u sukobu svesno, namerno i masovno kršile elementarna pravila o poštovanju civilnog stanovništva, ratnih zarobljenika i ostalih lica koja su i po Haškim, ali i po običajnim pravilima morala uživati minimalne standarde zaštite i biti izuzeta od napada. Slabost Haških pravila se posebno ispoljila u odnosu vojne potrebe i načela humanosti kao osnovnih postulata međunarodnog prava oružanih sukoba. Najvažnije načelo međunarodnog prava oružanih sukoba – načelo humanosti povuklo se pred dominantnom ulogom načela vojne potrebe. Pravilo o predominaciji vojne potrebe izrečeno u preambuli IV haške konvencije kao želja Visokih strana govornica „...*da se ublaže zla rata, koliko god to vojne potrebe dozvoljavaju*“² značajno je doprinelo tumačenju da praktična primena pravila međunarodnog ratnog prava tokom Drugog svetskog rata bude usmerena u pravcu ostvarenja ratnih ciljeva, uz minimalno uvažavanje, a veoma često i negaciju osnovnih načela humanosti. Ovakav background delovao je kao opominjući podsticaj da se nakon rata izvrši revizija pravila međunarodnog ratnog prava, i to na drugačijim filozofsko – pravnim osnovama koje bi novi sistem pravila postavile tako da pozivanje na zahteve vojne potrebe bude redukovano na tačno određen broj situacija i tako što je manje prepušteno samovolji i subjektivnoj proceni komandanata na terenu.³ Na kraju pravila o vojnoj potrebi imaju i realnu upotrebljivost koja nije suprotstavljena ostalim pravilima humanitarnog prava oružanih sukoba.⁴ Koliko je „Ženevsko pravo“ uspeo da udovolji ovom zahtevu,

- 2 Preambula IV Konvencije: *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999.
- 3 M., Oppenheim/ H., Lauterpacht, *International Law*, Vol. I ,1955, pp. 752–753; Draper, G.I.A., *Military Necessity and Humanitarian Imperatives*, 1973, pp. 129–142; Vladan Jončić, *Ratni zarobljenici – međunarodnopravni status* , VIZ, Beograd, str. 224–230; Vladan Jončić, „*Vojna potreba i međunarodno ratno pravo*“, Vojno delo, br. 6./96 VIZ, Beograd, 1996.
- 4 Dinštajn, Jirži: “Međunarodno humanitarno pravo“, Kosta Obradović, (ured.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa* – zbornik radova, Dosijske, BCLJP, Beograd, 1997, str. 206.

predmet je čestih rasprava u teoriji i praksi primene međunarodnog prava oružanih sukoba u oružanim sukobima u drugoj polovini 20. veka i početkom 21. veka.

VOJNA POTREBA U MEĐUNARODNOM PRAVU ORUŽANIH SUKOBA

Osnovno pitanje međunarodnog prava oružanih sukoba jeste pitanje mesta, uloge i domašaja načela vojne potrebe u međunarodnom pravu oružanih sukoba, tj. u međunarodnom humanitarnom pravu.⁵ Raspravljajući o tom pitanju je nužno zbog toga što danas, posle toliko vremena i rasprava o ovom odnosu, i dalje nije otklonjena opasnost da se priznanjem načela vojne potrebe u bilo kom vidu izigravaju propisi i primena međunarodnog prava oružanih sukoba, odnosno međunarodnog humanitarnog prava i dovede u pitanje delotvornost i primena propisa međunarodnog prava oružanih sukoba. Međunarodno pravo oružanih sukoba je u osnovi kompromis načela humanosti i vojne potrebe.⁶ Pravila ratnog prava obuhvataju propise koji sadrže osnovnu čovekovu težnju da se ublaže strahote rata i da se rat učini humanijim, koliko je to moguće.

Humanizacija rata jeste cilj i motiv prilikom donošenja pravila međunarodnog ratnog prava. Nepotrebno je danas raspravljati o međusobnoj isključivosti rata i prava, humanosti i rata. Napuštena je ideja o ovoj isključivosti i skoro da je u potpunosti prihvaćeno Blunčlijev (J. C. Bluntschli) shvatanje iz 1878. godine da je ideal pravnog poretka mir, a ne rat. Međutim, sve dok postoji realnost rata, opštečovečanski je interes da se rat onoliko koliko je moguće reguliše nekim pravnim okvirima.⁷ To su samo delimično pravila igre, jer u pravilima igre ograničava se upotreba samo nekih sredstava, koja služe svrsi igre. Njihovim isključenjem određuje se karakter igre. U ratu mogu da postoje samo pravila borbe, koja su uslovljena specifičnim prilikama rata kao krajnjeg napora zaraćenih strana za postizanje određenog cilja, a to je vojna pobjeda.

Zato vojnu potrebu treba posmatrati kao dozvoljeno odstupanje od poštovanja pravila ratnog prava odnosno kao primenu nekih normi ratnog prava

5 M. Petrović, „Međunarodno ratno i/ili humanitarno pravo“, *Pravo – teorija i praksa* 7-8/2010, Novi Sad, str. 178–185.

6 Gavro Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, VINC, Beograd, 1986, str. 22–25; Smilja Avramov/ Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet i Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 536; Vladan Jončić, *op. cit.*, 2010, str. 100.

7 J. C. Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, 1878, p. 287.

u pojedinim situacijama, koja pozivanjem na vojnu potrebu mogu da se prekrše u ratu. Međutim, krajnost ovakvog shvatanja je dovela do pojave *teorije vojne potrebe*. Uzima se da je u osnovi vojen potrebe varijanta koja je pošla od stava nemačke teorije klasičnog međunarodnog prava *Kriegsraison geht vor Kriegsmanier*, pri čemu se pod izrazom *Kriegsmanier* podrazumevaju sva pravila ratnog prava.⁸

Pomenuti izraz znači da zaraćene strane mogu kad im to odgovara da postupe suprotno pravilima međunarodnog prava oružanih sukoba i da pod tim izgovorom krši međunarodno priznata pravila čak i ako ih je i sama prihvatila.⁹ Međutim, *teorija vojne potrebe* kao osnov nepridržavanja pravila međunarodnog prava oružanih sukoba je složen institut. Postoje razlike u shvatanju šta se podrazumeva pod vojnom potrebom i koja pravila mogu da budu neprihvaćena zbog toga. Za osnov se uzima efekat koji bi zbog postojanja vojne potrebe mogao, ili trebalo, da ima na obaveznost propisa ratnog prava. U periodu od 19. veka do danas, pojavio se veći broj teorija u vezi sa vojnom potrebom.

Rezultat teorijskih postavki imao je za posledicu prihvatanje ograničavanja vojne potrebe u prvim pokušajima službene kodifikacije ratnog prava. *Petrogradska deklaracija* iz 1868. godine, iako oskudna brojem članova i sa uskim domašajem, daje prvu opštu izjavu pisanog prava o načelu vojne potrebe. U uvodu, u vidu načela, *Deklaracija* ističe da je jedini zakoniti cilj rata slabljenje vojne sile neprijatelja, pa da je u tu svrhu dovoljno onesposobiti za borbu što je moguće veći broj vojnika. Time „su postavljene tehničke granice upotrebe sile u ratu i na tim granicama moraju da se zaustave vojne potrebe pred zahtevima humanosti.“¹⁰

Četiri ženevske konvencije iz 1949. godine obilato uzimaju u obzir vojnu potrebu. U opštim odredbama, koje su jednake za sve četiri konvencije (čl. 8 I, II i III konvencije i čl. 9 IV konvencije), kada se govori o delatnosti predstavnika sile zaštitnice, stoji da njihova delatnost može privremeno da se ograniči zbog „neophodne vojne potrebe“. U Četvrtoj ženevskoj konvenciji pominju se na više mesta izmenjene formulacije za vojnu potrebu kao što su:

8 Vladan Jončić, op. cit., 2010, str. 101.

9 Ovakvo ponašanje bi u praksi oružanih sukoba, gotovo je izvesno, dovelo do opšte primene represalija. Ako bi jedna strana u sukobu odlučila da postoji vojna potreba koja joj dozvoljava da ne primeni ili da prekrši neko ratno pravilo, druga strana bi mogla, takođe jednostrano da zaključi da vojna potreba nije postojala i da, zbog kršenja propisa ratnog prava suprotne strane, primeni represalije prema toj strani. Videti više: Jončić, V. „*Vojna potreba...*“, op. cit., str. 22.

10 Vladan Jončić, op. cit., 2010, str. 104.

potrebe sigurnosti, državni interesi, vojni razlozi i obziri, itd. Druga konvencija na nekoliko mesta pominje neophodnu obzirnost u cilju uspeha ratnih operacija. Treća konvencija ne sadrži nikakvu opštu odredbu (osim one u Uvodu), kojom se dozvoljavaju izuzeci iz razloga neophodne vojne potrebe. Takvi izuzeci su predviđeni u nekim posebnim odredbama. Pominju se „imperativne potrebe bezbednosti države“ (čl. 8, st. 3), „vojni razlozi“ (čl. 23, st. 4), „vojni ili politički razlozi“ (čl. 76, st. 3) i „neophodna vojna potreba“ (čl. 126, st. 2).

U svim tekstovima međunarodnih konvencija „vojna potreba se određuje kao okolnost ili skup okolnosti, koje deluju na dužnost poštovanja propisa međunarodnog prava. To delovanje je određeno samo na neke obaveze nametnute propisima ratnog prava, i to izričito određene obaveze. Izuzetak od vojne potrebe je *lex specialis* koji deluje samo onde gde je izričito spomenut. Vojna potreba opravdava nepoštovanje međunarodnog ratnog prava u izuzetnim slučajevima. Međutim, treba primetiti da su ti izuzeci veoma česti i opsežni.“¹¹

U međunarodnom pravu ne postoji opšte pravilo o vojnoj potrebi kao osnovi ili razlogu za opravdano kršenje pravila međunarodnog prava oružanih sukoba. Pravila međunarodnog prava predstavljaju kompromis između želje za uređenjem pravila ratovanja i potrebe da se osiguraju sva potrebna sredstva koja mogu da dovedu do pobeđe. Međunarodno pravo je prilikom donošenja pravila kojima reguliše oružane sukobe maksimalno uzelo u obzir interese ratovanja. Ta pravila predstavljaju minimum ograničenja koja su iznuđena od pravila vođenja rata (ratne veštine) radi interesa čovečanstva i principa humanosti.¹² Međunarodno ratno pravo ima za cilj da zabranom pojedinih sredstava i načina vođenja rata postavi određene granice njegovog delovanja i umanjí posledice, tako da ne omete njegove strategijske i taktičke ciljeve koji su u sklopu ukupnih napora za izvojevanje konačne pobeđe. Nepoštovanje pravila međunarodnog (ratnog) prava, pozivanjem na vojnu potrebu u suprotnosti je sa idejom međunarodnog prava.

VOJNA POTREBA U PRVOJ I DRUGOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949. GODINE

Na inicijativu Međunarodnog komiteta Crvenog krsta sazvana je 1949. godine Diplomatska konferencija u Ženevi, sa ciljem da se izvrši jedna potpuna

11 Vladan Jončić, „*Vojna potreba...*“, op. cit., str. 21.

12 Na ovom mestu potrebno je naglasiti da „onoliko koliko humanost uspe da se nametne iznad vojne potrebe toliki će biti stepen razvoja međunarodnog prava oružanih sukoba.“ Videti: Vladan Jončić, *Povređe pravila humanitarnog prava i ljudskih prava u agresiji na Saveznu Republiku Jugoslaviju*; Vojno delo, 2/2001, VIZ Beograd, str. 9.

kodifikacija međunarodno-pravnih pravila usmerenih prvenstveno na zaštitu žrtava oružanih sukoba. Rezultat ove konferencije bile su konvencije: Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (I Ženevska konvencija) Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru (II Ženevska konvencija) Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima (III Ženevska konvencija) Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata (IV Ženevska konvencija).

Iako usmerene, kao što je već napomenuto, prvenstveno na zaštitu žrtava oružanih sukoba, samo mesto i vreme primene ovih Konvencija (stanje oružanog sukoba i stanja izazvana oružanim sukobom – internacija i okupacija) uslovalo je da jedan broj pravila o zaštiti žrtava rata bude u značajnoj meri relativizovan pozivanjem na razloge vojne potrebe. Pošto pozivanje na vojnu potrebu na osnovu pravila Ženevskih konvencija može imati direktnog uticaja na položaj zaštićenih kategorija lica tokom oružanog sukoba, ali i na samo vođenje i uspešnost vojnih operacija (jer je prvenstveno iz tog razloga i dopušteno kao serija izuzetaka) nameće se potreba da se svako od mogućih pozivanja na razloge vojne potrebe posebno analizira.

U Konvenciji za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (u daljem tekstu: I Ženevska konvencija), i u Konvenciji za poboljšanje ranjenika, bolesnika i brodolomnika uoružanih snaga na moru (u daljem tekstu: II Ženevska konvencija) prvo ograničenje nečijih prava pozivanjem na razloge vojne potrebe nalazimo u članu 8. stav 3. obeju Konvencija, koji se odnosi na uvođenje instituta Sile zaštitnice, a isti predviđa da „*Predstavnici ili delegati sila zaštitnica ne smeju ni u kom slučaju da prekorače granice svoje misije, onako kako je ona određena ovom Konvencijom; oni će naročito biti dužni da vode računa o imperativnim potrebama bezbednosti države u kojoj obavljaju svoje dužnosti. Njihov rad se može ograničiti, izuzetno i privremeno, jedino kada to zahtevaju imperativni vojni razlozi*“.¹³ Unošenje ovakve formulacije, prema tumačenju komentatora Ženevskih konvencija,¹⁴ rezultat je kompromisa, pošto su delegati na konferenciji bili spremni da idu samo do određenih granica u davanju prava Sili zaštitnici, a te granice ne mogu da pređu zahteve koje je pred delegate

13 Prva ženevska konvencija iz 1949.; *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999.

14 *Commentary I Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952, p. 99.

postavljao nacionalni suverenitet njihovih država. Citirani tekst je obiluje nejasnoćama i ostavlja vrlo širok prostor za različita tumačenja. Kao prvo, nejasno je kako delegati Sile zaštitnice uopšte mogu znati koje su to imperativne potrebe bezbednosti o kojima su dužni da vode računa. Imperativne potrebe svoje bezbednosti procenjuje država na čijoj teritoriji delegati Sile zaštitnice obavljaju svoje aktivnosti, i ako im ista uskrati odgovor na pitanje šta smatra svojim imperativnim potrebama bezbednosti, postavlja se pitanje kako da delegati Sile zaštitnice poštuju te potrebe. Zatim, i samo ograničavanje rada delegatima Sile zaštitnice pozivanjem na imperativne vojne razloge je nejasno određeno, pošto Konvencije ne predviđaju modalitet utvrđivanja činjenice da li su pomenuti razlozi nastupili, kao ni ulogu delegata Sile zaštitnice u postupku utvrđivanja ove činjenice, od koje u mnogome zavisi njihov rad. Prema tekstu koji imamo u članu 8. I i II Ženevske konvencije, država na čijoj teritoriji se nalaze delegati Sile zaštitnice može po sopstvenom nahođenju svaku situaciju proglasiti situacijom u kojoj su nastupili imperativni vojni razlozi, i na taj način može do apsoluta obesmisлити ulogu i onemogućiti aktivnosti delegata Sile zaštitnice. Na ovom mestu potrebno je napraviti paralelu sa pravima delegata Sile zaštitnice prema odredbama III i IV Ženevske konvencije, prema kojima u članu 8. III, odnosno članu 9. IV Konvencije delegati Sile zaštitnice imaju kvalitativno viši stepen mogućnosti da obavljaju svoju misiju. Prema tekstu pomenutih članova delegatima Sile zaštitnice ne može se, čak ni izuzetno i privremeno, ograničiti aktivnost pozivanjem na razloge vojne potrebe,¹⁵ što predstavlja suštinski napredak u odnosu na pravilo iz zajedničkog člana 8. I i II Ženevske konvencije i pobedu načela humanosti nad zahtevima vojne potrebe. Ova pobjeda načela humanosti dodatno je osnažena članovima 125. i 126. stav 2. III Ženevske konvencije i članom 143. stav 3. IV Ženevske konvencije koji su sadržinski i suštinski usklađeni sa

15 U pogledu ograničavanja, pa čak i dozvoljavanja aktivnosti delegatima Sile zaštitnice, u odnosu prema ratnim zarobljenicima, praksa oružanih sukoba vođenih u drugoj polovini dvadesetog veka je neujednačena. U Himalajskom sukobu između NR Kine i Indije, Kina ni u kom slučaju nije bila spremna da dopusti predstavnicima međunarodnih organizacija neposredan uvid u stanje zarobljenika. Tokom Vijetnamsko-Američkog rata, DR Vijetnam nija nikada dostavio neki potpun spisak ratnih zarobljenika Međunarodnom komitetu Crvenog Krsta, niti je njegovim predstavnicima dozvolio da posete logore u kojima su ta lica držana. S druge strane, u sukobu između Indije i pakistana, 1965. godine, obe strane su dozvolile predstavnicima Međunarodnog komiteta Crvenog Krsta da posećuju logore za ratne zarobljenike, a isto ponašanje su ispoljile obe strane u Alžirsko-Marokanskom sukobu, 1963. godine. Videti više: Jončić, V: „*Treća ženevska konvencija...*”, op. cit., strane 107, 135, 145, 178.

odredbama datim u članovima 8., odnosno 9. pomenutih Konvencija, uz kvalitativni iskorak u pravcu nemogućnosti strane u sukobu da ograničava delegate Sile zaštitnice u pogledu izbora mesta (zarobljeničkih logora i kampova za internirana lica) koje žele posetiti, članom 30. stav 2. IV Ženevske konvencije kojim se sukobljenim stranama stavlja u obavezu da pruže sve moguće olakšice Sili zaštitnici i organizacijama za pomoć, u njihovim misijama pružanja pomoći zaštićenim licima u granicama koje dopuštaju vojne potrebe ili potrebe bezbednosti i članom 55. iste konvencije, kojim se agentima Sile zaštitnice omogućava nesmetani nadzor nad snabdevanjem civila u namirnicama i lekovima na okupiranim teritorijama.

Član 12. stav 5. I Ženevske konvencije daje mogućnost strani u sukobu¹⁶ da ako je primorana da napusti svoje ranjenike i bolesnike, i ostavi ih svome protivniku, „ostaviće s njima, ukoliko vojni razlozi to dopuste, jedan deo svog sanitetskog osoblja i materijala da pripomogne njihovoj nezi“.¹⁷ Nejasno je zašto su se redaktori teksta Konvencije opredelili da jednu humanu misiju kakva je pomoć i briga o ranjenima i bolesnima uslovljavaju vojnom potrebom, odnosno vojnim razlozima, i time vojnoj potrebi dali prednost u odnosu na zahteve humanosti. Strana u sukobu koja ostavlja svoje ranjenike i bolesnike protivniku nije u mogućnosti da zna da li njen protivnik ima dovoljan broj kvalifikovanog medicinskog osoblja, kao ni da li isti ima dovoljno sanitetskog materijala za zbrinjavanje ranjenika i bolesnika koji mu padaju pod vlast. Otuda pravilo o uslovljavanju ostanka sanitetskog osoblja i materijala na liniji fronta razlozima vojne potrebe u ovom članu egzistira apsolutno nepotrebno i na žalost, uz nedovoljno uvažavanje zahteva humanosti.

Članovi 30.(sanitetsko osoblje strane u sukobu), i 32.(sanitetsko i osoblje humanitarnih misija neutralnih zemalja) I Ženevske konvencije, i član 37.stav 1. II Ženevske konvencije isto kao i pomenuti član 12., stavljaju u odnos vojnu potrebu i članove sanitetskog osoblja, koje je ostavljeno u vlasti protivničke strane radi pružanja pomoći svojim ranjenicima i bolesnicima. Ovim članovima predviđa se da će zadržano osoblje protivničke strane(odnosno po članu 32.

16 Komentatori Konvencija ukazuju na ovu značajnu terminološku promenu: umesto „zaraćenih strana“ iz Haških konvencija, sada se uvodi termin „strane u sukobu“, čime se pod zaštitu ovih pravila uvode i oslobodilački pokreti (iskustva iz Drugog svetskog rata sa partizanima i gerilcima i njihovim statusom) i pokreti koji se bore protiv rasističkih režima (teško da je u to vreme moglo da se govori o borbi protiv rasističkih režima ovo je pre savremeno shvatanje redaktora) i strane okupacije. *Commentary I Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952. p. 141.

17 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999, str. 5.

neutralne strane) koje vrši lekarsku i/ili duhovnu službu, a čije zadržavanje nije neophodno, biti vraćeno „strani u sukobu čiji su pripadnici, čim se otvori put za njihov povratak i čim to dopuste vojne potrebe“.¹⁸ Iz teksta se jasno vidi da je vraćanje ovog osoblja sekundarna obaveza, koja zavisi od kumulativnog ispunjenja više uslova. Prvo, da njihovo zadržavanje nije neophodno radi pružanja lekarske i duhovne pomoći ratnim zarobljenicima, ranjenima i bolesnima. Drugo, da postoji otvoren put za njihov povratak. Treće, kada to dopuste vojne potrebe. Prema tumačenju komentatora Ženevskih konvencija fizička nemogućnost povratka (u smislu nepostojanja otvorenog i bezbednog puta za povratak) i vojna potreba predstavljaju opravdane razloge za odlaganje povratka ovog osoblja strani u sukobu čiji su pripadnici.¹⁹ Pod fizičkom nemogućnošću ”bi se smatrala nemogućnost povratka preko linije fronta ili bojnog polja, zbog opravdane opasnosti od minskih polja, neeksploziviranih ubojnih sredstava, trenutnog izvođenja borbenih dejstava i dr. Vojna potreba kao razlog za odlaganje povratka mogla bi se tumačiti kao nastupanje onih okolnosti tokom izvođenja borbenih dejstava, zbog kojih nikako nije moguće prekidati ta dejstva. Tako, na primer, nasilni prelazak vodene prepreke i formiranje mostobrana koji imaju realne izgleda na uspeh, svakako su prioritetni zadaci jedne vojne jedinice. Razumljivo je, s obzirom na opasnost i specifičnost ovakvog poduhvata, da će sve druge aktivnosti, osim onih vezanih za nasilni prelazak vodene prepreke, privremeno biti obustavljene i odložene za neko drugo vreme, uključujući tu i povratak medicinskog i duhovnog osoblja protivničkoj strani.”²⁰

Članom 33. stav 2. (u pogledu sanitetskih zgrada i materijala na kopnu), članom 34. I Ženevske konvencije (u pogledu sanitetskih objekata i materijala humanitarnih društava za pružanje pomoći) i članom 28. II Ženevske konvencije (u pogledu brodskih bolnica) stipulisano je da ova sredstva i objekti oružanih snaga, u slučaju pada pod vlast protivničke strane, ne mogu biti upotrebljavana u drugu svrhu. Dakle, neće se upotrebljavati dokle god su neophodni za negu ranjenika i bolesnika. Relativizacija ovog pravila i odstupanje od njega moguće je jedino u situaciji neodložne vojne potrebe, kada se ovim objektima i sredstvima može promeniti namena, ali pod uslovom da je

18 Ibid., str. 12.

19 *Commentary I Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952, pp. 261-262.

20 Miloš Petrović, „*Vojna potreba u međunarodnom pravu oružanih sukoba*” – doktorska disertacija; Pravni fakultet Beograd, 2010, str. 88.

strana u sukobu koja im menja namenu prethodno preduzela „*potrebne mere za udobnost bolesnika i ranjenika koji se tu neguju*“.²¹ Ova odredba ispoljava vešto pronađen balans između vojne potrebe sa jedne i zahteva humanosti sa druge strane. Uz uvažavanje činjenice da sanitetska sredstva, objekti i materijali stoje visoko na listi prioriteta svake strane u sukobu i da ta strana u sukobu ima potrebu da iskoristi sva takva sredstva i objekte koji joj dospeju u vlast bilo za sanitetske svrhe ili za neke druge svrhe, vojna potreba se u ovom slučaju sučeljava sa snažno postavljenim zahtevom humanosti: prethodno se moraju obezbediti potrebne mere za udobnost bolesnika i ranjenika. Suština ovog pravila ogleda se u sledećoj radnji: Komandant strane u sukobu koji želi na ovakav način, iz razloga vojne potrebe da promeni namenu sanitetskim objektima i materijalima mora prethodno obezbediti adekvatne objekte na teritoriji koja je pod njegovom vlašću, adekvatna sredstva, pre svega transportna, i adekvatne materijale (prvenstveno medicinske, ali i agregate za struju, poljske kuhinje i sl.). Sve će to staviti na raspolaganje u cilju nege bolesnih i ranjenih, a tek onda može objekte i sredstva koje je oduzeo iz razloga neodložne vojne potrebe da upotrebi u svrhe koje doprinose uspehu njegovih vojnih aktivnosti.

Ako se u prethodnom primeru moglo utvrditi da je postignut realan balans između zahteva vojne potrebe i načela humanosti, onda bi za sledeće pozivanje na razloge vojne potrebe, odnosno vojne razloge kako je to navedeno u članu 42. stav 4. I Ženevske konvencije mogli konstatovati da se radi o jednom nepotrebnom razlogu pozivanja na vojnu potrebu. Pomenutim članom, stranama u sukobu je nametnuta obaveza da „*ukoliko to vojni razlozi dopuste, preduzmu potrebne mere da neprijateljskim suvozemnim, vazduhoplovnim i pomorskim snagama učine jasno vidljivim znake raspoznavanja koji označavaju sanitetske jedinice i ustanove, u cilju da se otkloni mogućnost svakog napada na njih*“.²² Nejasno je kakav bi to morao biti vojni razlog koji bi bilo koju stranu u sukobu sprečio da propisno označi sanitetske jedinice i ustanove odgovarajućim znacima distinkcije i zaštite, i tako ih dovede u nepovoljnu poziciju da zbog nepostojanja pomenutih znakova ne budu prepoznate kao zaštićene po pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Gotovo identična odredba nalazi se u članu 23. stav 4. III Ženevske konvencije, gde se stipuliše da će „*kad god obziri vojne prirode to budu dozvolil*“²³ logori

21 Ibid, str. 13.

22 Ibid, str. 16.

23 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 57.

ratnih zarobljenika po danu biti označeni slovima PG ili PW²⁴ tako postavljenim da se jasno vide iz visine, kao i u članu 83. stav 3. IV Ženevske konvencije, koji koristi stipulaciju *kad god to „vojni razlozi dozvole“* u pogledu označavanja kampova za internirana lica oznakom IC. Ovde nije smelo biti ni naznaka pozivanja na razloge vojne potrebe, ovu obavezu svih strana involviranih u sukob je trebalo izdići na nivo apsoluta od kojeg nikad i ni u kojoj situaciji ne sme biti odstupanja. To je civilizacijski zahtev i minimalna mera čovečnosti koja u svakom sukobu mora biti poštovana, i nikakvi razlozi vojne potrebe ne mogu biti opredeljujući faktor da se zbog njih neki sanitetski objekat ili sanitetski transport, logor za ratne zarobljenike ili kamp za internirana lica ne obeleži znacima razlikovanja dovoljno uočljivim i prepoznatljivim u svim uslovima vidljivosti, kako sa kopna, tako i sa mora ili iz vazduha.

Realnost pomorskog ratovanja opredelila je redaktore teksta II Ženevske konvencije da u odnos sa zahtevima vojne potrebe stave situacije u kojima se na bojišnoj prostoriji pojavljuju manja plovila namenjena za obalske operacije spasavanja. U tom smislu, članom 27. stav 1. II ženevske konvencije predviđeno je da se manja plovila koja za obalske operacije spasavanja upotrebljavaju države ili zvanično priznata društva za pomoć, imaju poštovati i štititi pod istim uslovima kao i vojni bolnički brodovi i bolnički brodovi društava za pomoć, „*ukoliko to potrebe operacija dopuštaju*“.²⁵ Ovde je *prima facie* uočljiv lošiji tretman malih plovila namenjenih obalskim operacijama u odnosu na bolničke brodove, za koje je članovima 22. i 24. II Ženevske konvencije apsolutno zabranjeno da budu napadnuti ili uzapćeni, pošto je zaštita manjih plovila namenjenih obalskim operacijama spasavanja relativizovana odredbom „*ukoliko to potrebe operacija dopuštaju*“. Položaj malih plovila namenjenih obalskim operacijama spasavanja mora se ceniti u kontekstu pravila datog u članu 30. stav 2. II Ženevske konvencije u kome stoji da se: „*Visoke strane ugovornice obavezuju da te brodove i manja plovila neće upotrebljavati ni za kakve vojne ciljeve*“.²⁶ U istom članu (stavovi 3. i 4.) ovim brodovima se nameće obaveza da ni na koji način ne smeju ometati pokrete borbenih jedinica, a ujedno im se skreće pažnja da se celokupno njihovo delovanje za vreme i posle boja vrši na njihov sopstveni rizik. Kao dodatni

24 PG – Prisonnier de Guerre (francuski – ratni zarobljenik)
– Prisonero de Guerra (španski – ratni zarobljenik)
PW – Prisoner of War (engleski – ratni zarobljenik).

25 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 36.

26 Ibid.

problem potrebno je istaći i činjenicu da mala plovila namenjena za obalske operacije spasavanja imaju hendikep upravo zbog svojih dimenzija,²⁷ koje ih onemogućavaju da budu dobro uočljiva i pored propisane obaveze da budu bele boje i da imaju jasno istaknute oznake zaštite i distinkcije,²⁸ što im povećava rizik da budu napadnuta, uz stalno prisutne rizike naletanja na podmorske mine ili na torpeda koja nisu eksplodirala nakon promašenog cilja.

VOJNA POTREBA U TREĆOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949.

Treća ženevska konvencija u potpunosti je posvećena zaštiti ratnih zarobljenika tokom oružanih sukoba. Pored nekih već prethodno navedenih mogućnosti pozivanja na razloge vojne potrebe, koji su zbog preglednosti i u najvećoj meri identične stipulacije prikazani zajedno sa pravilima o dozvoljenosti pozivanja na vojnu potrebu prema odredbama I i II Ženevske konvencije, III Ženevska konvencija sadrži još jedno pravilo o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe. Isto će biti tumačeno uz konstataciju da se dato tumačenje odnosi i na pravila iz člana 112. IV Ženevske konvencije (uz ogradu da se pravilo iz IV Ženevske konvencije primenjuje u odnosu na internirana lica), i člana 62. IV ženevske konvencije (uz konstataciju da se u ovom slučaju pravilo odnosi na prijem pošiljki upućenih zaštićenim licima na okupiranoj teritoriji gde se vojna potreba imenuje kao *odsudni razlozi bezbednosti*).

Članom 76. stav 3. III Ženevske konvencije koji se odnosi na cenzuru prepiske i pregled pošiljki upućenih ratnim zarobljenicima propisuje se da

27 Sam termin „mala plovila“ treba prihvatiti uslovno. Prema tumačenju pomorskih eksperata iz Instituta u San Remu, „plovila o kojima je reč ne moraju da budu posebno mala (odnosno manja od određene tonaže) da bi bila pokrivena, nego je termin korišćen pre kao indikativan da se prizna zaštita ovih plovila za spasavanje koja su obično relativno mala. Slično, njihove operacije spasavanja ne moraju da budu ograničene na obalu, nego mogu da se vrše i dalje na moru, ako brod ima takav kapacitet. Termin obalni pre pokazuje da su plovila vezana za obalu i da nisu čamci za spasavanje koji pripadaju brodovima ili brodovi koji su pridruženi flotili koja treba da se koristi za operacije spasavanja“. (Priručnik o međunarodnom pravu primenljivom u oružanim sukobima na moru; Međunarodni institut za humanitarno pravo i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002., str. 87).

28 Provere koje su vršene u ovom pogledu pokazuju da je znak „Crveni krst“ vidljiv i prepoznatljiv samo na udaljenosti do sedamsto metara po dobrom vremenu i mirnom moru, a znak „Crveni polumesec“ se još slabije vidi. Cauderay, G., „Visibility of the distinctive emblem on medical establishments, units and transports“, *International review of the Red Cross*, No. 277, 1990. Geneva, p. 295.

svaka zabrana vođenja prepiske koja je doneta od neke strane u sukobu, iz vojnih ili političkih razloga,²⁹ može biti samo privremena i po trajanju što je moguće kraća. Politički razlozi cenzure pošiljki ne zaslužuju komentar, pošto se ovde radi o pravnoj analizi, dok u pogledu vojnih razloga, zbog kojih bi se privremeno mogla uvesti zabrana vođenja prepiske, iste bi trebalo tretirati kao razloge koje nameće vojna potreba i u realnoj situaciji to bi mogli biti brojni razlozi, počev od povećanja intenziteta borbenih dejstava, preko nemogućnosti dotura pošiljki zbog pojačanih diverzantskih aktivnosti pa sve do premeštanja logora za ratne zarobljenike i internirana lica, što bi privremeno moglo uticati na nemogućnost prijema i slanja pošiljki.³⁰

VOJNA POTREBA U ČETVRTOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949.

Pravila IV Ženevske konvencije usmerena su na zaštitu građanskih lica (civila) tokom oružanih sukoba, kao i u situacijama koje su direktna posledica oružanog sukoba – okupaciji i internaciji. Određen broj pravila o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe već je prodiskutovan na prethodnim stranicama, na mestima gde ta pravila imaju sličnu ili istu stipulaciju, a suštinski istu ulogu kao i pravila neke od ostale tri Ženevske konvencije. Ipak, postoji i određen broj pravila o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe koja su specifična samo za IV Ženevsku konvenciju. Jedno od njih nalazi se u članu 16. stav 2., kojim se predviđa da „*Ukoliko to vojnički razlozi budu dozvoljavali, svaka strana u sukobu će pomagati mere preduzete u cilju pronalaženja poginulih i ranjenih, pružanja pomoći brodolomnicima i drugim licima izloženim ozbiljnoj opasnosti i uzimanja svih njih u zaštitu protiv pljačke i rđavih postupaka*“.³¹

29 Komentatori Ženevskih konvencija priznaju da je odredba „vojni ili politički razlozi“ prilično nejasna, i po njihovom tumačenju, nju je teško identifikovati u stvarnosti, ali se ona svakako odnosi na razloge unutrašnje bezbednosti sukobljene strane. *Commentary III Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross; Geneva; 1960. p. 377.

30 Praksa sukobljenih strana tokom oružanih sukoba vođenih u drugoj polovini dvadesetog veka ni u ovom slučaju nije dovoljno konzistentna, mada je generalno uočljiv trend poštovanja prava ratnih zarobljenika na prijem pošiljki i poštansku korespondenciju. U tom pogledu indikativni su primeri sukoba između Indije i Pakistana 1965. godine, sukoba između Alžira i Maroka 1963. godine, i sukoba između Indonezije i Malezije 1965. godine. Primeri suprotne prakse vezani su za zarobljene pripadnike vojske SAD tokom Američko –vijetnamskog rata. Videti više: Jončić, V: „*Treća ženevska konvencija...*“, op. cit., str. 129, 145, 178 i 179.

31 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 123.

Prema komentarima IV Ženevske konvencije³² ovo pravilo vuče korene još od Ženevske konvencije iz 1864. godine, mada je i iskustvo dva svetska rata potvrdilo potrebu da se ono uvrsti i u ovu Konvenciju. Humanost kao osnovna ideja vodilja u formulisanju ovog pravila značajno je redukovana postavljenim uslovom: *ukoliko to vojnički razlozi budu dozvoljavali*. Jezičkim tumačenjem ove odredbe može se zaključiti da sve dok strana u sukobu ne bude apsolutno sigurna da joj ne pretila nikakva opasnost od protivnika, do tad neće pomagati u preduzimanju mera iz ovog člana. Sama upotreba reči „*pomagati*” stavlja pred stranu u sukobu jednu prilično neodređenu obavezu, koju strana u sukobu u konačnom može protumačiti da je ispunila i samim postizanjem primirja sa drugom stranom u sukobu, kako bi se dok traje obustava vatre, izvršilo pronalaženje i prikupljanje poginulih i ranjenih, njihovo medicinsko zbrinjavanje i sahranjivanje. Ili u slučaju da se radi o zaštiti od pljačke i rđavih postupaka, strana u sukobu koja se nađe u ulozi okupatora može sa sebe skinuti ovu obavezu prostim zadržavanjem na okupiranoj teritoriji zatečenih snaga za održavanje javnog reda i mira, čime ispunjava svoju obavezu u pogledu zaštite civila od pljačke i rđavih postupaka.

Odredbom člana 30. stav 2. IV Ženevske konvencije predviđeno je da će vlasti strane u sukobu i vlasti na okupiranoj teritoriji, u granicama koje dopuštaju vojne potrebe ili potrebe bezbednosti, pružiti sve olakšice Sili zaštitnici i organizacijama za pomoć, u njihovim misijama pružanja pomoći zaštićenim licima. Formulacija „*sve olakšice*“ je vrlo uopštena. U teoriji nisu davana posebna tumačenja ove formulacije, pa je gotovo izgledno da je u ovom slučaju ostavljeno praksi da kroz vreme iskristališe olakšice koje strana u čijoj su vlasti zaštićena lica može učiniti. Ove olakšice bi se mogle kretati u pravcu ”obezbeđenja prevodilaca, obezbeđenja prostorija za rad agenata Sile zaštitnice i organizacija za pomoć, određenih logističkih usluga, pomoći oko identifikacije lica i druge slične usluge. Relativizovanje ove obaveze pozivanjem na vojnu potrebu u ovom članu Konvencije ima svoju opravdanost zato što uvek mogu nastati realne okolnosti kada usled borbenih dejstava, ili velikih pokreta jedinica, strana u sukobu koja u svojoj vlasti drži zaštićena lica nije u mogućnosti da pomogne agentima Sile zaštitnice ili organizacija za pomoć. Naravno, ovde se opravdano može postaviti pitanje zloupotrebe, jer samo jedna strana (a to je upravo strana u sukobu) ima pravo da ceni kada i koje će olakšice pružiti, ili će ih eventualno uskratiti pozivajući se na vojnu

32 *Commentary IV Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1958, p. 135.

potrebu kao konačni razlog, čije postojanje nije potrebno dokazivati niti obrazlagati.”³³

Uopšteno posmatrano, pravo na pozivanje na razloge vojne potrebe dato strani u sukobu na osnovu prethodno navedenih članova Ženevskih konvencija u bilo kom oružanom sukobu nije od tako suštinskog značaja kao što je to pravo na pozivanje na razloge vojne potrebe dato stranama u sukobu na osnovu članova 49. i 53. IV Ženevske konvencije. Član 49. stav 2. na jedan, rekli bi smo arbitraran način dozvoljava okupirajućoj Sili da „*može da pristupi potpunoj ili delimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi*“.³⁴ Arbitrarnost odredbe se ogleda u činjenici da je evakuacija stanovništva okupirane teritorije moguća samo dublje u unutrašnjost okupirane teritorije, ali uz mogućnost da se ovo pravilo izigra, pošto u tekstu uz ovu odredbu stoje reči „*izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti*“.³⁵ Pošto Konvencija bliže ne određuje kriterijume ugrožavanja bezbednosti stanovništva ili imperativnih vojnih razloga, komentatori Konvencije su ponudili kao moguće odgovore dve situacije. Prva situacija je kada se radi o ugroženosti područja kao rezultat vojnih operacija i drugo kada je takvo područje podvrgnuto intenzivnom bombardovanju.³⁶ Sem ove dve, teško je u praksi naći neku treću situaciju zbog koje bi evakuacija bila opravdana. Otuda zaključak da je ova odredba pisana isključivo u interesu stanovništva okupirane teritorije. Nažalost, praksa oružanih sukoba vođenih nakon donošenja Ženevskih konvencija, pokazala da se član 49. zloupotrebljava na način da se njime zapravo u praksi sprovodi politika etničkog čišćenja, tako da je u nekoj budućoj reviziji pravila humanitarnog prava potrebno ovaj član dodatno precizirati, pogotovo u pogledu utvrđivanja standarda koji se odnose na bezbednost stanovništva, kao i uloge Sile zaštitnice u procesu donošenja odluke o potrebi potpune ili delimične evakuacije stanovništva. U istom članu, stav 5., okupacionoj sili se nameće obaveza da „*ne sme da zadržava zaštićena lica u oblasti koja je naročito izložena ratnim opasnostima, izuzev ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi*“.³⁷ Tumačiti ovo pravilo sa stanovišta zahteva humanosti gotovo je nemoguće. Jedino prihvatljivo objašnjenje je da je ovde humanost ustuknula pred zahtevima vojne potrebe. I

33 Petrović, M. „*Vojna potreba ...*”, op. cit., str. 100–101.

34 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 132.

35 *Ibid.*

36 *Commentary IV Geneva Convention*, op. cit., p. 280.

37 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 133.

sama zamisao situacije u kojoj okupaciona sila drži zaštićena lica u oblasti naročito izloženoj ratnim opasnostima i pri tom to pravda imperativnim vojnim razlozima ima prizvuk srednjovekovnih pravila o opsadi pri kojima je opsadivač zabranjivao civilima da napuste opsadjeni grad, moreći pri tom glađu i bratioce grada i civile koji su se u gradu zatekli. U modernim uslovima izvođenja borbenih dejstava, praćenih konstantnom medijskom pokrivenošću, aktivnostima Sila zaštitnica, nezavisnih humanitarnih organizacija i drugih „posmatrača rata” ova situacija je gotovo nezamisliva, osim ako okupaciona sila ima nameru da zaštićena lica drži u oblasti naročito izloženoj ratnim opasnostima, kako bi im na taj način naškodila, ali, to ponašanje već prelazi u kršenje pravila humanitarnog prava i za sobom povlači krivičnu odgovornost. Ova odredba zahteva izmenu u nekoj budućoj reviziji pravila međunarodnog humanitarnog prava, iz razloga što je nehumana i protivna svim principima zaštite ugroženih kategorija lica tokom oružanog sukoba.

I član 53. IV Ženevske konvencije pripada grupi pravila u kojima je izražena dominacija vojne potrebe u odnosu, ne samo na zahteve humanosti, nego i u odnosu na pravila o proporcionalnosti upotrebe sile i u odnosu na pravila o razlikovanju ciljeva. Prema odredbama ovog člana u potpunosti odiše duhom vojne potrebe, a njime je okupacionoj sili je „*zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim licima, državi ili javnim telima, društvenim organizacijama ili zadrugama, izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno neophodna radi izvođenja vojnih dejstava*“.³⁸ Oružani sukob je po svojoj prirodi jedno nasilno preduzeće i za uspeh u njemu u određenim situacijama potrebno je uništiti i određena dobra koja po svojoj nameni, prirodi ili lokaciji ne predstavljaju vojni cilj. Da bi se u realnoj situaciji i konkretno postupilo na takav način, potrebno je da postoje stvarni i opravdani razlozi vojne potrebe koji nedvosmisleno upućuju na potrebu uništavanja ovih dobara. Lice koje treba da donese odluku o uništavanju napred navedenih dobara pozivanjem na razloge vojne potrebe ima veliku odgovornost (samo uništavanje neprijateljske imovine, nezavisno da li je ista javna ili privatna, osim ukoliko to strogo ne zahtevaju potrebe rata, predstavlja krivično delo prema Statutu Međunarodnog krivičnog suda).³⁹ Zbog ove činjenice, ali i zbog realne mogućnosti da se ovim postupkom učini šteta na neprijateljskoj imovini veća nego što je stvarna potreba pre donošenja odluke potrebno je izvršiti ocenu vojne potrebe koja

38 Ibid., str. 134.

39 Član 8. stav 2.(b)(XIII) Statuta međunarodnog krivičnog suda; *ibid.*, str. 522.

obuhvata procenu svojih i protivničkih snaga, ocenu da li ovo uništavanje donosi konkretnu i direktnu vojnu prednost, da li je ta i takva prednost srazmerna stepenu uništenja imovine, i da li postoji drugi način da se stekne i/ili zadrži konkretnu i direktnu vojnu prednost.

Član 55. Četvrte ženevske konvencije, u stavu 3. stavlja vojnu potrebu još jednom u relaciju sa radom agenata Sile zaštitnice, predviđajući da njeni agenti mogu, „u svako doba, nesmetano da proveravaju stanje snabdevanja u namirnicama i lekovima na okupiranim teritorijama, izuzev u slučajevima privremenih ograničenja koja bi nametnule neizbežne vojne potrebe“.⁴⁰ Ova odredba se suštinski i logički naslanja i čini celinu sa odredbom iz člana 30. stav 2. ove Konvencije, koja je već analizirana na prethodnim stranicama, pa stoga, osim konstatacije da sve što je rečeno za član 30. stav 2. važi i za ovde navedeni član 55. stav 3.

Rad humanitarnih društava na teritoriji pod okupacijom stavljen je u odnos prema pravilu o vojnoj potrebi. To je učinjeno u članu 63. IV Ženevske konvencije gde je navedeno da „ukoliko nisu u pitanju privremene mere koje bi izuzetno nametnuli neodložni razlozi bezbednosti okupirajuće sile“⁴¹ priznata domaća društva Crvenog krsta, Crvenog polumeseца, Crvenog lava i sunca, mogu nastaviti svoj rad u skladu sa načelima Crvenog krsta, a okupaciona sila nema pravo da zahteva nikakve izmene u osoblju i organizaciji tih društava koje bi mogle naneti štetu njihovom humanitarnom radu. Jedini razlog zbog kojeg bi okupaciona sila mogla privremeno ograničiti rad navedenih društava iz neodložnih razloga bezbednosti dat je u Komentarima ženevskih konvencija, i odnosi se na postojanje činjenice da „ono (humanitarno društvo – prim. V.J. i M.P.) vrši promociju neprijateljskih aktivnosti prema Okupacionoj sili pod okriljem navodnih humanitarnih aktivnosti“.⁴² Okupaciona sila će svakako biti vrlo obazriva u uskraćivanju prava na rad bilo kom humanitarnom društvu, ali se čini da je ova odredba u priličnoj meri arbitrarno postavljena i da kao takva daje velike mogućnosti okupacionoj sili u pogledu diskrecione ocene da li određeno humanitarno društvo vrši ili ne vrši promociju neprijateljskih aktivnosti prema njoj. Konačno, nejasno je i šta se sve može smatrati promocijom neprijateljskih aktivnosti, tako da i ova odredba u nekoj budućoj reviziji pravila međunarodnog humanitarnog prava zahteva dodatnu razradu, i prema mišljenju autora, uključivanje treće nezavisne strane u postupak

40 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 135.

41 Ibid.

42 *Commentary IV Geneva Convention*; op. cit., p. 333.

donošenja ocene u pogledu određivanja da li određene radnje sadrže u sebi promociju neprijateljskih aktivnosti.

Član 108. Konvencije reguliše način dostave individualnih i zajedničkih pošiljki interniranim licima. Stav 2. predviđa da u slučaju nastanka nužde „iz vojnih razloga, da se ograniči količina tih pošiljki o tome moraju uredno biti obavješteni Sila zaštitnica, Međunarodni komitet crvenog krsta, ili svaka druga organizacija koja bi pritekla u pomoć interniranim licima, a kojima bi bilo stavljeno u dužnost slanje tih pošiljki“.⁴³ Karakteristika ovog pravila ogleda se u činjenici da se vojni razlozi u ovom članu ”ne spominju kao supsidijarni razlog za trajnu ili privremenu obustavu isporuke pošiljki, već samo kao mogućnost da se zbog ovih razloga količina pošiljki ograniči, odnosno redukuje. Obzirom da su mesta internacije obično udaljena od zone borbenih dejstava, jedini logičan razlog za ograničenje količine pošiljki može biti zakrčenost i preopterećenost komunikacija i transportnih sredstava, pogotovu ako su komunikacije zakrčene zbog većih pokreta jedinica i njihovog hitnog prebacivanja sa jednog pravca na drugi. U ovom smislu apsolutno je opravdano, sa aspekta onog ko komanduje borbenim operacijama širih razmera, da se privremeno uvedu restriktivne mere koje bi njemu omogućile da ima čiste i prohodne komunikacije za nesmetano prebacivanje i pregrupisavanje sopstvenih jedinica.”⁴⁴

ZAKLJUČAK

Ženevske konvencije o zaštiti žrtava oružanih sukoba, donete 1949. godine, izvršile su revolucionarnu promenu u poimanju osnovne funkcije pravnih pravila kojima se reguliše ponašanje strana u oružanom sukobu. Za razliku od Haških konvencija iz 1907. godine, čija su pravila prvenstveno bila usmerena na izvođenje borbenih dejstava, Ženevske konvencije se okreću razvoju pravila o zaštiti žrtava oružanih sukoba, utirući na taj način put humanizaciji odnosa u jednom destruktivnom preduzeću kakav je oružani sukob sam po sebi. Na talasu humanizacije pravila ratovanja i sam princip vojne potrebe morao je doživeti određena ograničenja, pa je primetno da isti nema dominantnu ulogu u Ženevskim konvencijama, ali svakako nije ni negiran, o čemu svedoče brojna uslovna pravila čije je derogiranje dozvoljeno pozivanjem na razloge vojne potrebe.

43 Ibid., str. 153.

44 Miloš Petrović, „*Vojna potreba ...*”, op. cit., str. 108.

Problem tumačenja pravila o vojnoj potrebi u Ženevskim konvencijama dodatno je otežan iz razloga nepostojanja definicije pojma, ali i zbog visokog stepena terminološke konfuzije, gde se pojmu vojne potrebe sasvim nepotrebno dodeljuju brojni sinonimi, kao što su potrebe bezbednosti, vojni razlozi, obziri vojne prirode, imperativni vojni razlozi, apsolutna neophodnost, razlozi bezbednosti, odsudni razlozi bezbednosti i neodložni razlozi bezbednosti. Čak se i vojna potreba pojavljuje pod različitim nazivima kao vojna potreba, neodložna vojna potreba, neizbežna vojna potreba i neophodna vojna potreba, a da pri tom nije jasno da li se ovde radi o svojevrsnoj gradaciji vojne potrebe ili samo o nastavku terminološke konfuzije učinjenom u cilju dodatnog „zamagljivanja” pojma koji je sam po sebi ionako već dovoljno nejasan i neodređen.

Ono što se mora konstatovati kao činjenica je da postoji velik broj pravila međunarodnog humanitarnog prava u kojima se izrekom ne pominje mogućnost njihovog derogiranja pozivanjem na razloge vojne potrebe. Sva ta pravila su zapravo kreirana na način da u sebi već sadrže inkorporirano pravilo o vojnoj potrebi, to jest nezavisno od bilo kakve oružanim sukobom nametnute situacije, dosledno poštovanje ovih pravila neće ugroziti vojne aktivnosti ni jedne strane u sukobu. U određenom broju slučajeva, a to su u najvećoj meri pravila obrađena u prethodnom tekstu, vojna potreba se pojavljuje kao dozvoljeni izuzetak čijim aktiviranjem se derogiraju određena pravila međunarodnog humanitarnog prava, i njihova snaga i mogućnost primene se na taj način relativizuje. I konačno, tamo gde nikako nema mesta pozivanju na zahteve vojne potrebe uvedene su apsolutne zabrane kršenja određenih pravila, a to su pravila čije nepoštovanje i kršenje ne bi ni dovelo do konačne pobede u sukobu, ali bi sigurno prekršilac tih pravila odgovarao po međunarodnom krivičnom pravu za povrede pravila i običaja ratovanja.

Ovako postavljena pravila o vojnoj potrebi u ženevskom pravu daju vojnoj potrebi ulogu korektivnog faktora u pravu oružanih sukoba. Taj faktor služi kao konačni izbor u situacijama koje i same Konvencije opisuju kao neizbežne, neophodne, neodložne, imperativne i slično, što govori u prilog tezi da su u poslednjoj kodifikaciji zahtevi vojne potrebe prilagođeni povišenom stepenu razvoja svesti o značaju zaštite žrtava oružanih sukoba. Ovi principi vešto su izbalansirani sa ostalim principima međunarodnog prava oružanih sukoba, tako da njihovo dosledno poštovanje i pravilna primena omogućavaju da se oružani sukobi izvode u meri u kojoj se uvažavaju realnost njihovog postojanja, sa jedne strane i smanjenje nepotrebnih žrtava i razaranja sa druge. Na taj način moguće je svesti broj žrtava i razaranja na najmanju moguću meru. Sigurno je

da se nikada neće naći opšte prihvatljivo rešenje. O idealnom da i ne govorimo. Moguće je samo naći proporcionalno rešenje koje bi našlo pravu srazmernost između vojne potrebe i načela humanosti prilagođeno trenutnom vremenu i odnosu između novih vrsta oružja i novih metoda ratovanja sa jedne strane i postepenog narastanja svesti o humanizaciji oružane borbe. Uostalom, već je napomenuto, da se međunarodno pravo oružanih sukoba i pojavilo kao normativno uređenje srazmernosti između vojne potrebe (ratnih ciljeva i metoda ratovanja s ciljem ostvarivanja pobjede i realizacije rata kao produžene politike drugim sredstvima) i opštih humanih načela i principa zasnovanih na osnovnom pravu čoveka – pravu na život i sa njim povezanih drugih osnovnih ljudskih prava.

LITERATURA

1. Avramov, S, Kreća, M., *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet i Službeni glasnik, Beograd, 2008.
2. Bluntschli, J. C., *Das moderne Volkerrecht der civilisirten Staaten*, 1878.
3. Cauderay, G., “*Visibility of the distinctive emblem on medical establishments, units and transports*“, International review of the Red Cross, No. 277, 1990, Geneva.
4. *Commentary I Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952.
5. *Commentary II Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1960.
6. *Commentary III Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1960.
7. *Commentary IV Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1958.
8. Dinštajn, J., „Međunarodno humanitarno pravo“, u: Obradović, K. (ur.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa – Zbornik radova*, Dosijske- BCLJP, Beograd, 1997.
9. Draper, G.I.A.D., “*Military necessity and humanitarian imperative*“, *Revue de droit penal et de droit de la guerre*, Vol. XII(2), 1973.
10. Henckraets Jean-Marie, Doswald-Beck Louise, *Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom 1. – Pravila*, Cambridge University Press, 2005.
11. Jončić, Vladan, *Vojna potreba i međunarodno ratno pravo*, Vojno delo, br.6./96 VIZ, Beograd, 1996.
12. Jončić, Vladan, *Povrede pravila humanitarnog prava i ljudskih prava u agresiji na saveznu Republiku Jugoslaviju*, Vojno delo, 2/2001, VIZ, Beograd, 2001.

Jončić V. i Petrović M., Vojna potreba u Ženevskim konvencijama iz 1949. godine, MP 2, 2012 (str. 180–201)

13. Jončić, Vladan, *Ratni zarobljenici – međunarodnopravni status*, VIZ, Beograd, 2002.
14. Jončić, Vladan, *Međunarodno humanitarno pravo*, Pravni fakultet, Beograd, 2010.
15. Obradović Kosta (ur.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1986.
16. Obradović, Kosta, Šahović, Milan, Despot, Milivoj, *Međunarodno humanitarno pravo – razvoj, primena, sankcije*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.
17. Oppencheim, M., Lauterpacht, H., *International Law*, Vol. I, 1955,
18. Perazić, Gavro, *Međunarodno ratno pravo*, VINC, Beograd, 1986.
19. *Priručnik o međunarodnom pravu primenljivom u oružanim sukobima na moru*, Međunarodni institut za humanitarno pravo i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.
20. Petrović, Miloš, *Međunarodno ratno i/ili humanitarno pravo*, Pravo – teorija i praksa, 7-8/2010; Novi Sad.

Prof. Dr. Vladan JONČIĆ and Dr. Miloš PETROVIĆ

MILITARY NECESSITY IN GENEVA CONVENTIONS OF 1949

ABSTRACT

The fundamental question of international law of armed conflict is the question of military necessity principle in international law of armed conflict, ie. in international humanitarian law. Hearings on this issue is necessary because it is still the danger that the principle of recognition of the needs of military regulations and deceive the application of international law of armed conflict. That's why the military needs to be seen as a permitted deviation from compliance with rules of war. Extreme, this concept has led to the emergence of the theory of the military. Its radical variant of the proceeds from the Maxims of German classical scholars of international law. The result of theoretical assumptions had the effect of limiting the acceptance of military necessity of the first codification of the day. The four Geneva Conventions of 1949. The heavily consider the military. In all the texts of international conventions is determined by military necessity, as a circumstance or set of circumstances which affect the duty of obeying the regulations of international law. In international law there is no general rule of military necessity as a basis or reason for justified violations of rules of international law of armed conflict. The rules of international law represent a compromise between the desire for a decoration rules of warfare and the need to ensure all the necessary tools that can lead to victory. The four Geneva Conventions of 1949. the military need to provide in terms of the principles of humanity. Set rules on military

necessity in the Geneva Conventions give the right correction factor in the role of the law of armed conflict. The Geneva Conventions there is a degree of confusion in terminology, where the concept of military necessity needlessly allocated a number of synonyms. This is because the international law of armed conflict and emerged as a normative regulation of proportionality between the military needs) and general principles and humane principles.

Key words: Military necessity, Geneva Conventions, international humanitarian law, international law of armed conflict, the Protecting Powers, war, armed conflict, imperative military necessity.

Vladimir GREČIĆ i Srđan KORAC¹

UDK: 321.02:314.742(4-15)

Bibliid 0025-8555, 64(2012)

Vol. LXIV, br. 2, str. 202–232

Izvorni naučni rad

Maj 2012.

DOI: 10.2298/MEDJP1202202G

POLITIČKI DISKURS EKSTREMNE DESNICE U ZAPADNOJ EVROPI: PITANJE IMIGRACIJE

APSTRAKT

Rad predstavlja pokušaj da se identifikuju osnovne karakteristike i promene u tokovima evropskih migracija u poslednje dve decenije i da se ukaže na njihove eventualne implikacije po promene u podršci ekstremnoj desnici u zemljama Zapadne Evrope. Analiza pokazuje da je gotovo nemoguće generalizovati obeležja migracionih tokova i njihove efekte, jer se opšta slika razlikuje od zemlje do zemlje u pogledu broja stranog stanovništva i njegovog učešća u ukupnom broju stanovnika članica EU koje su pretežno zemlje useljenja, neto stope imigracije i broja zahteva za azil. Mada runde proširenja EU iz 2004. i 2007. nisu pokrenule masovne migracije unutar Unije, politički diskurs radikalne desnice usredsređen je upravo na pitanje imigracione politike. Autori ukazuju da se postepeno stvara socijalni ambijent koji može da motiviše deo pristalica ekstremne desnice na nasilje i da na duži rok oslabi konsenzualne mehanizme multikulturnih društava Zapadne Evrope.

Ključne reči: migracije, imigraciona politika, ekstremna desnica, ideologija, sekuritizacija, demografija.

UVODNA RAZMATRANJA

Počevši od 1960. godine, evropske zemlje beleže porast migranata u ukupnom stanovništvu. Broj migranata na privremenom radu u Evropi dostigao je do 1974. godine 6,5 miliona i činio je oko 30% radne snage u Luksemburgu, 18% u Švajcarskoj i oko 8% u Belgiji, Francuskoj i Nemačkoj.²

1 Dr Vladimir Grečić, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail adresa: vgreccic@beotel.net. Srđan Korać, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, e-mail adresa: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs.

2 *World Development Report 1984*, IBRD and World Bank, Washington, D.C, 1984, p. 68.

Tokom 1970-ih godina međunarodne migracije radne snage stekle su nova obeležja. Nakon završetka Drugog svetskog rata, evropske migracije stranih radnika dolazile su uglavnom iz susednih ili tradicionalnih emigracionih zemalja, prvenstveno iz južne Evrope. Međutim, kombinacija društveno-ekonomskih i političkih *push* i *pull* faktora počeli su da generišu veći priliv migranata iz udaljenijih zemalja porekla u potrazi za boljim životom, većom stabilnošću i većim ekonomskim mogućnostima za zapošljavanje.³ U isto vreme, neke zemlje južne Evrope (pre svega Italija, Španija i Portugalija), koje su bile tradicionalno „izvoznice” radne snage, doživele su privrednu transformaciju i postale neto imigracione zemlje, privlačeći migrante prvenstveno iz severne Afrike.

Svet je posle Drugog svetskog rata doživeo desetak recesija, uključujući najnoviju, i četiri naftne krize. Sve one su imale uticaja na kretanje migranata i na odnos stanovništva zemalja prijema prema njima. Posle naftne krize 1973-1974. godine, zemlje Zapadne Evrope zaustavile su prijem novih stranih radnika i počele otpuštati i vraćati u zemlje porekla radnike koji nisu bili neophodni nacionalnim tržištima rada.

Tokom osamdesetih godina prošlog veka, prosečna stopa zaposlenosti u Zapadnoj Evropi je kao rezultat prve i druge naftne krize bila veoma niska, a kod više zemalja i negativna, ispod stope rasta radne snage u ovom delu sveta. Na primer, u periodu 1979–1987. godine, prosečan negativan rast nezaposlenosti su imale Belgija (-0,3%), Francuska (-0,2%), Holandija (-0,1%), Velika Britanija (-0,1%) i Španija (-0,8%).⁴ Ni druge zemlje regiona nisu ostvarile značajnije rezultate u oblasti zapošljavanja.

Godina 1989. predstavlja prekretnicu za migracione tokove u Evropi, prvenstveno prema zemljama Evropske unije, od kada neto migraciona stopa u ovim zemljama beleži nagli rast (Tabela 1).

MIGRACIONI TRENDOVI NAKON ZAVRŠETKA HLADNOG RATA

Posle pada bipolarnog sveta, osećaj ugroženosti koji je nekada bio čisto vojnog karaktera, poprimio je početkom devedesetih godina prošlog veka vid ugroženosti „od poplave ljudi”.⁵ Međutim, „scenario katastrofe” od masovnog

3 Inge R. Pinto-Dobernig, *South-North Migration: The Challenge of the 1990s*, Graduate Institute of International Studies, Geneva, 1991, p. 4.

4 Inge R. Pinto-Dobernig, *South-North Migration: The Challenge of the 1990s*, op. cit., p. 23.

5 Mirjana Morokvašić, „Migracije u Evropi: zabrinutost povodom proširenja Evropske unije na Istok”, *Stanovništvo*, br. 1–4, 2003, str. 135.

priliva ljudi sa istoka kontinenta, kojim su bile inspirisane brojne ekspertize koje su poslužile radi opravdavanja državnih mera, bio je brzo opovrgnut. Ipak, sama pomisao o ugroženosti domaćeg stanovništva od velikog talasa priliva stranaca išla je u prilog idejama koje su zastupale partije ekstremne desnice. Istina, broj stanovnika rođenih u inostranstvu u glavnim imigracionim zemljama Zapadne Evrope naglo se povećava od 1989. godine, ne baš u meri u kojoj je promeniti scenario širio strah, te suočava ove zemlje s novim izazovima. Na primer, u Nemačkoj broj stanovnika rođenih u inostranstvu je 1989. iznosio 4.845.900, u 1990. povećava se na 5.342.500, a u 1995. je za gotovo dva miliona veći, da bi u 2000. godini dostigao čak 10.256.100 (Tabela 5). Najznačajniji deo migracije Istok-Zapad činili su etnički Nemci, mada su i tražioci azila i radnici migranti dodatno doprineli tome. Kada je Nemačka zbog toga uvela oštrije imigracione barijere 1993. godine, neto migracije u ovu zemlju su se smanjile. Prema podacima mikro-popisa koji je Federalni statistički zavod Nemačke sproveo 2007. godine, od 82,3 miliona stanovnika 15,4 miliona činili su migranti i pojedinci sa migrantskim poreklom: 8,1 milion su imali nemačko državljanstvo (4,9 miliona rođenih u inostranstvu), a 7,3 miliona su bili strani državljani, od kojih je 5,6 miliona rođenih u inostranstvu a 1,7 miliona rođenih u Nemačkoj.⁶ Među pripadnicima migrantskog stanovništva u Nemačkoj, koje je 2007. brojalo 10,534.000, nalazilo se 2.756.000 etničkih Nemaca koji su došli iz zemalja Istočne Evrope i dobili nemačko državljanstvo.⁷ Podaci popisa pokazuju i to da je registrovano 391.000 migranata iz Srbije, od kojih je 104.000 ređenih u Nemačkoj.⁸

Najveći porast stanovnika rođenih u inostranstvu, u periodu 1989–2008. godine, zabeležen je u Finskoj (porast od preko 10 puta), Norveškoj (3,5 puta), Ujedinjenom Kraljevstvu (3,5 puta), Austriji (3,3 puta), Holandiji (2,8 puta), Danskoj (preko 2,5 puta) i Belgiji preko 50% (Tabela 5). Veći deo stanovnika rođenih u inostranstvu potiče iz zemalja ne-članica EU (Tabela 4). Pokretljivost stanovništva u okviru Evropske unije ostaje i dalje ograničena, čak i posle pristupa novih članica Uniji (2004. i 2007). Pošto se gotovo sve te zemlje suočavaju sa istim demografskim izazovima kao i zemlje koje su davno postale članice Unije (opadanje nataliteta, smanjivanje obima radnog kontigenta),

6 Anna Myunghee Kim, "Foreign Labour Migration and the Economic Crisis in the EU: Ongoing and Remaining Issues of the Migrant Workforce in Germany", *Discussion Paper* No. 5134, The Institute for the Study Labor (IZA), Bonn, 2010, p. 6.

7 Ibid., p. 10.

8 Ibid., p. 10.

njihov migracioni potencijal je bitno smanjen. Ipak, efekti priliva migranata su od zemlje do zemlje različiti. U Nemačkoj i Austriji, zemljama koje su u najvećoj meri meta tih migracija, dolazi do intenzivne konkurencije u kategoriji nekvalifikovanih radnika, što sledstveno dovodi do smanjenja nadnica i povećanje nezaposlenosti. Poslodavcima odgovara porast konkurencije budući da im ona pruža mogućnost manjeg plaćanja radne snage.

Percepcija migranata kao ugrožavajućeg faktora i politike straha koje iz toga proizlazi, inspirisale su sadržaj uslova koje je Evropska unija nametnula državama kandidatima za članstvo u pogledu migracionih pitanja. Tako, za zemlje kantidate usvajanje tzv. *acquis communautaire* u pogledu migracija i kretanja lica pretpostavlja, pre svega, sposobnost da „štite” nove istočne granice Unije kao bezbedonosni *conditio sine qua non* uspostavljanja zajedničkog režima kretanja u okviru cele Unije – pravo koje bi uživali i državljani tih zemalja nakon priključenja EU.⁹ Zemlje kandidati su do sada poštovale utvrđene standarde i potpisivale i sprovodile sporazume o readmisiji kojima se uređuju tokovi ilegalnih migracija.

Učešće stanovnika rođenih u drugim zemljama u ukupnom stanovništvu odabranih imigracionih zemalja Evrope povećalo se, u periodu 1989–2008. godine, i to u: Luksemburgu od 27,9% na 37,3%; Švajcarskoj od 15,6% na 25,8%; Austriji od 5,1% na 15,3%; Švedskoj od 5,3% na 13,9%; Belgiji od 8,9% na 13%, Nemačkoj od 7,7% na 12%; Francuskoj od 6,3% na 11,1%; Holandiji od 4,3% na 10,9%; Ujedinjenom Kraljevstvu od 3,2% na 10,8%; Norveškoj od 3,3% na 10,3%; Danskoj od 2,9% na 7,3% i u Finskoj od 0,4% na 4,1%. Italija poslednjih godina beleži takođe visoku stopu neto migracije. Uprkos činjenici da je nezaposlenost mladih u starosnoj grupi od 15 do 24 godine veoma visoka (25,4%), neto migraciona stopa je iznosila 4,86 na 1000 stanovnika u 2011. godini.¹⁰ Ta činjenica je relevantna kada je reč o fenomenu jačanja ekstremne desnice.

EKSTREMNA DESNICA: POJMOVNO ODREĐENJE

Dok brojne porodice političkih partija karakterišu uobičajena imena – kao što su „komunističke”, „zelene”, ili „socijalisti” – partije ekstremne desnice su znatno proširenije porodice u kojima se nalaze veoma različite nomenklature.

-
- 9 Mirjana Morokvašić, „Migracije u Evropi: zabrinutost povodom proširenja Evropske unije na Istok”, op. cit., str. 132.
- 10 “The World Factbook 2011”, CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2011.html>, 10/11/2011.

Neke od partija čak i ne prihvataju da su desničarske, često tvrdeći da one ne predstavljaju, ni levicu niti desnicu, već treći put – opoziciju. Problem klasifikacije proističe iz činjenice da brojne partije, naročito one sa fašističkom ideologijom, imaju razloga da sakriju poreklo. Sledstveno, ne može se razdvajati ono što je rečeno u javnosti, od toga što se čini u stranačkim krugovima. One su sklone čestim promenama partijske platforme iz taktičkih razloga prilagođavanja određenim situacijama.

Posle Drugog svetskog rata, tzv. radikalna desnica je jedno duže vreme tretirana više kao akademski izraz za grupe koje su delile afinitet sa predratnim fašizmom, ali koje nisu nužno bile identične. Tokom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka, „ekstremna desnica” u velikoj meri zamenjuje sintagmu „radikalna desnica” kao glavni akademski izraz. Nova definicija proističe iz činjenice da se partije ekstremne desnice u izvesnoj meri zalažu za nasilje.

Četiri crte su najizrazitije u akademskim definicijama ekstremne desnice i to: neprijateljstvo prema demokratiji, rasizam, zalaganje za jaku državu i nacionalizam.¹¹ Naravno, kada se sudi po javnim nastupima lidera ovih partija, u većini slučajeva, ne može se zaključiti da li su one ekstremne ili ne. U nekim akademskim raspravama nastoji se da se napravi razlika između „starih” i „novih” ekstremnih desničarskih partija, uglavnom kada je reč o njihovoj vezi sa fašističkom tradicijom. Međutim, takva tipologija nije široko prihvaćena. Delimično i kao rezultat navedenih problema, došlo je do rastuće tendencije da se koristi izraz „populistički”, koji se odnosi na podgrupu ekstremističkih stranaka ili na zasebnu porodicu desnice. Tako, stranke iz šire porodice desnice, američki profesor Golder (Matt Golder) klasifikuje u dve grupe: populističke i neo-fašističke partije (Tabela 6).

Profesorka Monsera Giberno (Montserrat Guibernau), sa Queen Mary univerziteta u Londonu, opredelila se za izraz „radikalna desnica”, navodeći da ne postoji jedinstvena definicija koja obuhvata niz novih radikalnih desničarskih pokreta niklih u poslednjih nekoliko decenija.¹² Nova radikalna desnica nema homogene i jedinstvene ideologije i obuhvata kako stranke koje su između dva svetska rata propagirale fašizam, tako i stranke postindustrijske

11 Roger Eatwell, “The Rebirth of the ‘Extreme Right’ in Western Europe?”, <http://web.uvic.ca/polisci/people/faculty/Wolinetz/POLI%20319/the%20rebirth%20of%20the%20extreme%20right%20in%20western%20europe.pdf>, 12/11/2011.

12 Montserrat Guibernau, “Migration and the Rise of the Radical Right: Social malaise and the failure of mainstream politics”, *Policy Network Paper*, 2010, www.policy-network.net/publications/3690/Migration-and-the-rise-of-the-radical-right.

ekstremne desničarske političke orijentacije. Ove nove stranke profesorka Giberno smatra pokretima formiranim od strane radikalnih desničarskih grupa koje deluju u okviru ustava i, za razliku od prethodnih manifestacija radikalne desnice, ne žele da zamene liberalne demokratije fašističkim ili autoritarnim režimima. Nova radikalna desnica eksplicitno je opredeljena protiv vladajućih elita i oštro kritikuje savremeno funkcionisanje demokratije; ona brani razne vrste etničkih nacionalizama, populistička je i protivi se imigraciji, posebno kada je reč o muslimanima i osobama koje ne pripadaju beloj rasi.

JACANJE EKSTREMNE DESNICE NAKON PADA BERLINSKOG ZIDA

U poslednjih nekoliko godina politički diskurs nove radikalne desnice dobio je na značaju širom Evrope u vidu povećanja podrške birača, što je pojedinim desničarskim strankama donelo mogućnost učešća u koalicionim vladama u Austriji, Holandiji, Italiji, Švajcarskoj i Danskoj. Prof. Rodžer Itvel (Roger Eatwell) dao je pregled podrške biračkog tela desničarskim partijama na parlamentarnim izborima, na samom kraju prošlog veka.¹³

Podrška ekstremnoj desnici na parlamentarnim izborima (u %)

Zemlja	Naziv partije	Podrška u biračkom telu (%)	Izborna godina
Austrija	Slobodarska partija, odnosno Partija za slobodu Austrije (FPÖ)	27	1999
Belgija	Flamanski blok	16	1999.
Danska	Danska narodna stranka	7	1998.
Francuska	Nacionalni front	15	1997.
Nemačka	Nemačka narodna unija (DVU)	13	1998.
Italija	Nacionalna alijansa	16	1996.
	Savez Severa	10	
Norveška	Naprednjačka partija	15	1997.
Švajcarska	Švajcarska narodna partija (SVP)	23	1999.

13 Roger Eatwell, "The Rebirth of the 'Extreme Right' in Western Europe?", op. cit.

Danas je ekstremna desnica u nekoliko razvijenih evropskih država na drugom ili trećem mestu po popularnosti (snazi) u nacionalnim parlamentima. U Francuskoj, Marin Le Pen kao nasledica svog oca Žan-Mari Le Pena na čelu Nacionalnog fronta sa 20% glasova po popularnosti bila je na trećem mestu među predsedničkim kandidatima, samo 3% iza aktuelnog predsednika Sarkozija. Danska narodna stranka treća je po snazi na izborima u septembru 2011. godine sa 12,3% glasova i 22 poslaničkih mesta od ukupno 179 mesta u parlamentu.¹⁴ To je primer nove taktike desničara, koji legitimitet stiču lukavim podupiranjem vlada suprotnog tabora, a prati ga i Slobodarska stranka u Holandiji koja ima podršku 17,6% birača i 24 poslaničkih mesta u parlamentu (od ukupno 150 mesta), pa tako podržava manjinsku vladu liberala i demohrišćana. Zauzvrat, vladajuća koalicija sprovodi mere ograničavanja imigracije, smanjenja kriminala, suprotstavljanja kulturnog relativizma. Među „klasičnim” strankama ekstremne desnice, koje nisu daleko od neofašizma, nalazi se politička snaga u Mađarskoj. Krajnja desnica prisutna je i u parlamentima nekih drugih članica EU, poput Švedske, gde su Švedski demokrati dobili 5,7% podrške birača i 22 mesta u parlamentu od ukupno 349 mesta.¹⁵

Pojedine stranke ekstremne desnice zalažu se za socijalnu državu ali su sklone evroskepticizmu i populizmu, poput Stranke istinski Finci (*The Finns*), koja je na izborima 17. aprila 2011. godine dobila 19% glasova i 39 mesta u parlamentu od ukupno 200 mesta, što je čini trećom najjačom strankom. Slične stavove po tom pitanju ima i austrijska Slobodarska stranka, takođe treća po broju poslanika u nacionalnom parlamentu.

UZROCI POVEĆANJA PODRŠKE BIRAČKOG TELA PARTIJAMA EKSTREMNE DESNICE

Desničarski populistu veruju da je zapadni svet postao slab budući da sadašnji režimi nisu spremni da brane sopstvene kulture i društvene vrednosti. Samo desničarske stranke, smatraju njihovi lideri, mogu da vrate evropskim narodima slavne dane prošlosti. Mešavina stavova protiv imigracione politike, antievropejstva i antiestablišmentskog diskursa determiniše agendu javnog delovanja ekstremne desnice.

Postoji opšta saglasnost stručnjaka koji se bave ekstremnom desnicom da postoji veza između uspona ekstremne desnice i nivoa društveno-ekonomskih

14 “The World Factbook 2011”, op. cit.

15 Ibid.

promena koje su se desile od kraja hladnog rata na ovamo.¹⁶ Tempo društvenp-ekonomskih promena ubrzan je procesom globalizacije, koji je preko potrošnje, proizvodnje, slobodnog vremena, medija, obrazovanja, putovanja i politike doveo do povećane međuzavisnosti i brzine u oblasti komunikacija i tehnološkog razvoja. Sve to je u značajnoj meri uticalo na život „običnog” pojedinca, pa stranke ekstremne desnice posebno ukazuju na činjenicu da se uticaj globalizacije oseća u gotovo svim sferama društvene aktivnosti i da globalizacija pogađa ljude u oblasti ekonomije, kulture i vrednosti, kao i politike, a sve to u cilju pridobijanja šire javnosti.

U pokušaju da objasne suštinu podrške birača koju pružaju partijama ekstremne desnice (PED), istraživači su identifikovali četiri glavne varijable: 1) imigraciju stranaca; 2) ekonomske nevolje, poput procena nivoa nezaposlenosti; 3) institucionalne faktore, kao što su na primer proporcionalni izborni sistem i slabljenje partijskih sistema; i 4) socijalna politika i kriza koncepta države blagostanja.¹⁷

Porast imigrirajućeg stranog stanovništva u Zapadnoj Evropi

Najšire prihvaćeno objašnjenje za uspeh PED sugerise da je to odgovor na rastući multikulturalizam zapadnoevropskih društava.¹⁸ U tom smislu, uspon ekstremne desnice je odgovor na pretnje po nacionalni identitet izazvane rastućim brojem imigranata. Dosadašnja istraživanja pokazala su da poređenje broja migranata rođenih u inostranstvu, ili samo učešće stranaca u ukupnom stanovništvu određene zemlje, sa uspehom PED na izborima nije najbolji metod analize, jer je važno kada su imigranti došli u zemlju destinacije. Istraživački rezultati sugerisu da je relevantnije da se upoređuju imigracioni tokovi i to u periodu održavanja izbora. U tabeli 1 prikazane su neto migracione stope za petogodišnje periode.

16 Montserrat Guibernau, „Migration and the Rise of the Radical Right“, op. cit.

17 Matt Golder, “Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe”, *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 4, May 2003, pp. 432–66; David Jesuit and Vincent Mahler, “Electoral Support for Extreme Right-Wing Parties: A Sub-national Analysis fo Western European Elections in the 1990s”, Luxembourg Income Study, paper presented at the 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago, 2–4 September 2004.

18 Herbert Kitschelt, *The Radical Right-Wing Extremism in Western Europe: A Comparative Analysis*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1995, p. 1.

Ekonomске nevolje

Postoji široka saglasnost o hipotezi da je jačanje ekstremne desnice upravno proporcionalno rastu nezaposlenosti u zapadnoj Evropi još od 1970. godine.¹⁹ Empirijski testovi ove hipoteze su učinjeni i hipoteza je potvrđena.²⁰ Kraj bipolarne podele sveta, između SAD i bivšeg SSSR-a, i kasnije pad komunizma oslabili su socijalizam i ulogu sindikata, zajedno sa tradicionalnim vrednostima na kojima su oni počivali. Osećanja solidarnosti i jednakosti su oslabljena, a konkurencija i individualizam dobijaju na značaju.

Svetska trgovina i tržišta rada uglavnom funkcionišu po kapitalističkim načelima. Međutim, prerađivačka industrija se seli iz industrijalizovanih zapadnih zemalja u Istočnu Evropu i zemlje u razvoju, gde je proizvodnja jeftinija, propisi o radu manje strogi, plate niže i prava radnika slabija, a ponekad i ne postoje. Dok uspešna elita stiže koristi od poslovanja na globalnom fleksibilnijem tržištu, sve veći broj manje kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika ostaje bez posla. Pored toga, shvatanje da imigranti „kradu” posao domaćih radnika i shvatanje, obrazloženo ili ne, da tražioci azila i izbeglice dobijaju veću socijalnu pomoć od državljana ovih zemalja, doprinosi povećanju prezira prema državi i prema društvu u celini. Lična nesigurnost domaćih radnika navodi ih da zanemare generalno nesigurne uslove u kojima imigranti teže da pronađu sebe, prihvatajući često poslove koje domaća radna snaga nerado obavlja. Različitost kultura, tradicija i načina života imigrirajućeg stanovništva podstiču strah, nepoverenje i otvoreno neprijateljstvo, što, u nekim slučajevima, rezultira u ksenofobiju i rasizam u odnosu na pridošlice.

Kulturna anksioznost

Anksioznost je stanje koje se karakteriše osećanjem unutrašnje uznemirenosti, uplašenosti, straha da će se nešto strašno dogoditi. Partije ekstremne desnice zastupaju stavove da globalizacija, tranzicija iz industrijskog u postindustrijsko društvo, procesi integracije i migracije nose sobom negativne posledice po društva imigracionih zemalja Zapadne Evrope. Istina, globalizacija doprinosi širenju određenih vrednosti, ideologija i proizvoda koje rezultiraju u prožimanju kulturne i jezičke homogenizacije u kojoj dominira uticaj SAD. U značajnom broju evropskih nacija i etničkih grupa izražava se

19 David Jesuit and Vincent Mahler, “Electoral Support for Extreme Right-Wing Parties: A Sub-national Analysis of Western European Elections in the 1990s”, op. cit.

20 Ibid.

istinska zabrinutost zbog mogućeg eventualnog nestanka njihove kulture i jezika. Na primer, Francuzi su izuzetno preokupirani činjenicom o prevlasti engleskog jezika širom sveta a, posebno, progresivnim minimiziranjem upotrebe francuskog unutar institucija EU, kao i uvođenjem engleskih izraza u francuski jezik. Istina, nisu svi pojedinci jednako pogođeni posledicama globalizacije – neki su dobitnici, a neki gubitnici. Društvene klase i obrazovanje imaju tendenciju produbljanja jaza između onih koji imaju koristi od globalizacije i onih koji ostaju na marginama ovog procesa.

Tranzicija iz industrijskog u postindustrijsko društvo, u izvesnom smislu, zahteva brzo prilagođavanje pojedinaca novim uslovima jer se moralne norme, vrednosti, ideologije, tradicije i znanja konstantno nalaze pred novim izazovima i promenama. U tom kontekstu, samo određena elita profitira, dok značajan deo stanovništva ima malo šansi da se izdigne iz siromaštva. Nejednakost je veoma raširena, ne samo između različitih delova sveta, nego i u okviru pojedinih društava i to stvara odbojnost i fragmentacije. Osim toga, sve veći broj imigranata koji pripadaju različitim kulturnim, etničkim i verskim manjinama naseljava zapad Evrope. Zabeležen je veliki priliv izbeglica i azilanata u poslednjih petnaest godina, što doprinosi percepciji različitosti, gde useljenici, u nekim slučajevima, osporavaju starosedelačke kulture i nameću drugačije norme ponašanja. Štaviše, u nekim delovima Evrope kod starosedelaca raste nepoverenje, pa čak i neprijateljstvo prema aspektima kultura pridošlica, kao i prema vrednostima koje imigranti nose sobom, te predstavlja kako „starosedelci“ smatraju pretnju za nacionalnu koheziju, nacionalnu kulturu i nacionalni „način življenja”.²¹

Studija Hilde Kafe (Hilde Coffe) o rezultatima izbora na opštinskom nivou u Belgiji u kojoj analizira podršku radikalnoj desnici, pokazala je da su birači reagovali na prisustvo različitih etničkih grupa tako što su glasali za ekstremnu desnicu – Flamanski blok, kome su grupe Turaka obično meta napada. To sugeriše da nije problem toliko prisustvo stranaca, „već islamski način života koji vodi glasače ka ekstremnoj desnici”.²²

Stavovi izraženih kod stranaka ekstremne desnice generišu burne debate o različitim modelima integracije, njihov uspeh i poželjnost. Ekstremna desnica takođe otvara debatu o tome šta bi trebalo da bude osnova kohezivnog društva

21 Montserrat Guibernau, “Migration and the Rise of the Radical Right: Social malaise and the failure of mainstream politics”, op. cit.

22 Hilde Coffe et al., “Fertile Grounds for Extreme Right-Wing Parties: Explaining the Vlaams Blok’s Electoral Success”, *Electoral Studies*, Vol. 26, No. 1, 2009, p. 158.

i da li to zahteva deljenje nekih kulturnih, jezičkih, verskih i građanskih vrednosti. Na kraju krajeva, ona postavlja pitanja o uslovima za koegzistenciju različitih identiteta u okviru jednog naroda, gde se direktno radi o granicama tolerancije unutar liberalne demokratije.

Institucionalni činioci

Većina evropskih zemalja uvela je sistem proporcionalne zastupljenosti u parlamentu, gde stranke mogu da uđu u parlament i sa prilično niskim procentom dobijenih glasova. Zemlje kao što su Danska, Holandija i Španija imaju nizak izborni cenzus – ispod 3%, što znači da je relativno lako da dobiju mesta u parlamentu. Druge zemlje, poput Češke, Slovačke i Poljske, imaju izborni cenzus od 5%.²³ Političke stranke sa malom podrškom birača imaju mnogo teži pristup u parlamente Velike Britanije i Francuske, jer izborni sistemi ovih zemalja poslanička mesta ne dodeljuju na proporcionalnoj osnovi, već u parlament ulaze kandidati koji osvoje većinu u izbornim jedinicama. Pored toga, Francuska ima dvokružni sistem, kojim filtrira manje stranke. Uprkos tome, Nacionalni front je na izborima 17. maja 2007. godine dobio 10,4% podrške biračkog tela.²⁴

Dalekosežne promene na nacionalnom, evropskom i globalnom nivou koje su se desile u poslednje dve decenije uticale su na stavove ljudi u pogledu uloge politike i političara u pojedinim zemljama. Promene su donele i izvesan osećaj nemoći. Na nacionalnom nivou, nedostatak poverenja u političare i politički sistem doprineo je slabljenju tradicionalne uloge političkih partija, a sve veći broj ljudi gubi poverenje u institucije, smatrajući da se političari prvenstveno bave očuvanjem sopstvenog statusa i privilegija.

Socijalna politika i kriza koncepta države blagostanja

U vremenima krize socijalna politika se izoštrava u svim zemljama u smislu restrikcija i smanjenja socijalnih izdataka. Međutim, ekonomske i druge krize nose sobom čitav splet efekata koji obično pogađaju one slabije i, naravno manjinske grupacije, bilo da su stranci ili neke druge manjine. Razume se, stranci su najčešće na udaru, ali kada je u pitanju njihovo poreklo, veroispovest i druge tradicionalne vrednosti nisu podjednako pogođeni. Američki profesor

23 Montserrat Guibernau, “Migration and the Rise of the Radical Right: Social malaise and the failure of mainstream politics”, op. cit.

24 “The World Factbook 2011”, op. cit.

političkih nauka i ekspert za političke partije u Zapadnoj Evropi Herbert Kičelt (Herbert P. Kitschelt) ukazuje da značajan izvor podrške partijama ekstremne desnice proizlazi iz straha glasača za budućnost socijalne države blagostanja. Po njegovom mišljenju, „blagostanje” se manifestuje politički u formi ultranacionalističke ideologije i pokreta koji se pojavljuju kada su nivo blagostanja i stranih migracija istovremeno visoki: „država blagostanja je predstavljena kao sistem socijalne zaštite za one koji pripadaju etnički definisanoj zajednici i koji su doprineli tome. Imigranti su prikazani kao slobodni utovarivači koji ne doprinose sistemu, ali koriste njegove prednosti”.²⁵ Sledeći logiku ovog gledišta moglo bi se reći da kada neko ima malo šta da izgubi od imigracije u smislu socijalnih primanja (s obzirom da taj neko relativno malo dobije od države), onda on i malo strahuje, i na taj način stranke ekstremne desnice su manje primamljive.

IDEJNA OPREDELJENJA EKSTREMNE DESNICE I (I)LEGALNA IMIGRACIJA

Sekuritizacija (i)legalne imigracije

Savremeno široko shvatanje bezbednosti prati dugačak spisak novih pretnji, koje se u zavisnosti od okolnosti smenjuju na dnevnom redu koje akteri — državne institucije, političke stranke, interesne grupe i organizacije građanskog društva — postavljaju u okviru političkog procesa. Jačanje represivnih funkcija i ovlašćenja kao institucionalni odgovor savremene demokratski ustrojene države na raznorodnost mekih bezbednosnih pretnji označavaju se pojmom sekuritizacije javnih politika.²⁶ Dramatično predstavljanje pojedinih društvenih problema i naglašavanje navodne ugroženosti zajedničkih vrednosti otvorilo je prostor primeni ekstremnih mera i, u krajnjem ishodu, mešanju organa vlasti u područje neprikosnovene privatnosti građana. Efikasno suprotstavljanje ilegalnoj imigraciji definisano je kao jedno od prioritarnih pitanja bezbednosne politike u razvijenim zemljama, posebno u SAD i bogatim članicama Evropske unije. Procene o stepenu opasnosti koja pretili bogatim društvima Evropske unije od više miliona ilegalnih useljenika koji borave na njenoj teritoriji razlikuju se

25 Herbert Kitschelt, “The Radical Right-Wing Extremism in Western Europe: A Comparative Analysis”, op. cit., p. 22.

26 Opširnije o sekuritizaciji i njenim posledicama u: Aleksandar Fatić, *Uloga kazne u savremenoj poliarhičnoj demokratiji*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.

budući da se oprečno sagledavaju položaj imigranata i njihova socijalna integrisanost u zemljama prijema. Posmatrano sa stanovišta prirodne egzistencijalne potrebe za očuvanjem bezbednosti nije važno da li su ilegalni imigranti objektivna pretnja, već da li ih pojedinci pod uticajem medijskih posredovanih političkih poruka opažaju kao realne opasnosti po osnovne zajedničke vrednosti.

Prenos pitanja imigracije u bezbednosni domen povezan je sa delovanjem mreža organizovanog kriminala specijalizovanih za olakšavanje ilegalnog ulaska i boravka u zemljama Unije, koje obično pored prevoza imigranata obuhvata nezakonite aktivnosti poput krivotvorenja ličnih dokumenata i raznih dozvola.²⁷ Evropol i nacionalne policije članica EU navedeno polje delovanja transnacionalnog kriminala tretiraju kao realnu meku bezbednosnu pretnju i zbog toga su poslednjih godina preduzele kriminalističko-obaveštajne i operativne aktivnosti za njegovo suzbijanje i sprečavanje. Prema najsvežijim obaveštajno-analitičkim procenama Evropola, postoji opasnost od pojačanog priliva prikrivenih terorista „regularnim” kanalima krijumčarenja ilegalnih migranata iz nestabilnih područja u kojima deluju terorističke grupe (Čečenija, Avganistan, Irak, Pakistan i Somalija).²⁸ Odlaganje uključivanja Bugarske i Rumunije u zonu Šengena čini se da je, između ostalog, povezano sa namerom da se za sada ne širi spoljna granica Unije u ovom delu, jer je izvesno da bi postala laka meta turskih kriminalnih grupa koje se bave krijumčarenjem migranata.

Promene političkih režima u pojedinim arapskim zemljama Severne Afrike tokom 2011. godine pokrenule su novi talas iseljavanja ka obalama južnih zemalja Evropske unije, koji je dao medijima priliku da još u većoj meri zaokupe pažnju građana diskusijom o novoj bezbednosnoj pretnji koju bi sa sobom doneo prijem više hiljada imigranata iz kriznih oblasti. Preovlađujući osećaj opšte ugroženosti podstakao je pojedine sociologe da moderno doba nazovu dobom moralne panike (Kenet Tompson) ili da tvrde da je moralna panika sve vreme i svuda oko nas (Čes Kričar).²⁹ Ukratko, pojam moralne

27 “Europol Review: General Report on Europol Activities 2010”, European Police Office, 2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europolreview-en.pdf>, pp. 39–40.

28 “EU Organised Crime Threat Assessment: OCTA 2011”, Europol, 28 April 2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa_2011.pdf, p. 18.

29 Kenet Tompson, *Moralna panika*, Klio, Beograd, 2003, str. 9; Chas Critcher (ed.), *Moral Panics and the Media*, Open University Press, Berkshire, 2006, p. 3.

panike označava socijalni fenomen preterane reakcije medija, policije, drugih državnih institucija ili šire javnosti na delovanje pojedinaca ili društvenih grupa, koje može, samo po sebi, biti trivijalne prirode, ali se opaža kao realan društveni problem i ozbiljna pretnja osnovnim vrednostima jedne zajednice. Akademska razmatranja moralne panike iz prve dekade dvadeset prvog veka usredsređuju pažnju na strukturne probleme sa kojima se suočavaju mladi naraštaji u postindustrijskim društvima, gde se usled nepovoljnih ekonomskih okolnosti produbljuje jaz između imućnih i siromašnih slojeva. Strukturni problemi jedan su od važnih činilaca reprodukovanja devijantnog ponašanja koje pogoduje opstanku i širenju desničarskog ekstremizma. U Francuskoj i okolnim zemljama Evropske unije, istinska moralna panika stvorena je oko isključenosti i segregacije u predgrađima otelotvorene u konsolidaciji „getogradova” (*cités-ghettos*), za koje se veruje da predstavljaju smrtnu pretnju javnom redu i integracionističkom modelu narasle imigrantske populacije.³⁰ Odsustvo perspektive ostvarenja pristojnog životnog standarda na društveno prihvatljive načine, nagoni mlade da započnu kriminalnu karijeru, prevashodno kroz ulični kriminal. Poznato je da vinovnici sitnog kriminala predstavljaju regrutnu osnovu za organizovani kriminal, pa lična ambicija, surovost, praktične „veštine” i sposobnost brzog učenja kriminalnog „zanata” mogu mladom pojedincu da osiguraju „napredovanje” inicijacijom u grupu koja se dugoročno i sistematično bavi ozbiljnim krivičnim delima.

Moralna panika zbog umnožavanja getoa u mnogoljudnim urbanim sredinama sazdana je na zabrinutosti većeg dela društva koji živi u pristojnom socijalnom okruženju, proistekloj iz ranije medijski posredovanog i kontinuirano promovisanog stereotipa o siromašnom imigrantu kao tipičnom počiniocu krivičnog dela i, stoga, glavnoj pretnji bezbednosti građana. Primetna je povećana odbojnost prema grupama sa devijantnim ponašanjem, koja se prenosi u vidu rasta nepoverenja prema svim pripadnicima etničkih zajednica koje su najčešći stanovnici geta. Opšta saglasnost čitavog društva da ponašanje pripadnika geta predstavlja realnu i ozbiljnu pretnju, pojačana institucionalnim odgovorom vlasti, vodi ka nesrazmernoj reakciji javnosti, koja se kod ovog slučaja moralne panike odnosi na pogrešnu logičku pretpostavku da život u getu nužno sa sobom nosi izbor kriminalne karijere. Često policija i drugi kontrolni državni organi pristupaju omladini iz geta sa jakim predrasudama

30 Loïc Wacquant, *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Polity Press, Cambridge and Malden, 2008, pp. 229–30.

koje mogu ozbiljno da naruše pretpostavku nevinosti ili čak da, bez opravdane potrebe, dovedu do prekomerne upotrebe sile sa smrtnim ishodom.³¹

Objašnjavajući koncept društva rizika, nemački sociolog Ulrich Bek (Ulrich Beck) naglašava da savremeno doba odlikuju novi bezbednosni rizici koji su globalni po potencijalnim štetnim efektima, često su nevidljivi jer se nalaze van opsega moći ljudskog opažanja, te se teško mogu pouzdano i precizno izmeriti. Moderan čovek je za razliku od svojih predaka izuzetno svestan postojanja i izvora rizika i zahteva od vlasti da se efikasno suoči sa pretnjama. Zbog toga su kulturna percepcija i definicija ono što zapravo konstituiše rizik, odnosno „rizik” i „javna definicija rizika” jedno su te isto.³² Da bi neka socijalna pojava bila konstruisana neophodno je da neko inicira javnu raspravu ili kampanju koja će je definisati kao problem, a moraju se uključiti i političari i osnovne institucije države. Nebezbednost je upravo jedan od društvenih problema koji se može uvrstiti u socijalne i političke konstrukte kao obrasce posredstvom kojih akteri kolektivno pridaju smisao stvarnosti u kojoj žive. Mada ljudi svakodnevno iskustveno proživljavaju strah i zebnju, kolektivna nebezbednost ulazi u područje politike tek kao proizvod procesa kojim pojedinci i grupe stvaraju raznovrsna tumačenja rizika.³³

Problem socijalne i kulturne integracije novopridošlih ilegalnih imigranata realno postoji, prevashodno u zemljama Unije gde su ove zajednice mnogobrojne (Nemačka, Francuska, Italija, Španija itd). Rasprava o posledicama ilegalne imigracije može se uvrstiti u krug kontroverznih javnih pitanja koja dodatno pojačavaju postojeće društvene podele, prouzrokovane nedavnom globalnom recesijom i gubitkom pogodnosti koje je omogućavao višedecenijski projekat države društvenog staranja (*welfare state*). Napadi na imigrantske zajednice mogu da se, u okolnostima naglog rasta nezaposlenosti prvenstveno niže obrazovane i nekvalifikovane radne snage, dovedu u vezu sa činjenicom da su useljenici najveći konkurenti domaćim radnicima upravo za vrstu poslova za koje se ne traži skoro nikakva profesionalna kvalifikacija. Na

31 Više slučajeva prekomerne upotrebe sile u postupanju policije izazvalo je u poslednje dve decenije žestoke nemire u getima gradova SAD, Francuske, Nemačke i još nekih razvijenih zemalja.

32 Ulrich Beck, “Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes”, op. cit., p. 213.

33 Daniel Béland, “The Political Construction of Collective Insecurity: From Moral Panic to Blame Avoidance and Organized Irresponsibility”, Working Papers Series 126, October 2005, Center for European Studies, www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Beland.pdf, p. 4.

drugoj strani, upletenost domaćih agencija za zapošljavanje u organizovani kriminal koji olakšava ilegalni ulazak i boravak stranaca u bogatim društvima Evropske unije, svedoči o težnji kriminalnih preduzetnika da iskoriste recesiju kako bi posredno omogućile smanjenje troškova poslovanja domaćim kompanijama koje imaju potrebu za niskoplaćenom radnom snagom. Ilegalna imigracija jeste očigledno podstaknuta željom domaćih privrednika za maksimizacijom profita iskorišćavanjem poslušne jeftine radne snage barem isto onoliko koliko namerom porodica useljenika da se ponovo spoje u pokušaju da žive život dostojan ljudskog bića.

Priroda opažene bezbednosne pretnje stvara mogućnosti i ograničenja za političke aktore koji se bave njenim razrešavanjem. Opaženi izvor nebezbednosti može da postane deo dnevnog reda javne politike tek nakon što je definisan kao društveni problem koji pogađa značajan deo stanovništva. U slučaju ilegalne imigracije, postavlja se pitanje koliko ovaj fenomen zaista ugrožava većinu građana na takav način da oni oseće neposrednu opasnost po elementarnu egzistenciju, a koliko je posredan, teže merljiv negativan uticaj useljenika preuveličan u medijima zarad ostvarivanja partikularnih političkih ciljeva. Političari su uvek spremni da podsticanjem kolektivnih strahova od navodnih opasnosti koje prete većini članova jedne političke zajednice, manipulišu kako bi osvojili ili očuvali vlast, ili kreirali javnu politiku ili program shodno favorizovanim privatnim interesima. Profesionalne grupe koje čine državni aparat — poput policije, pravosuđa, zatvorskih službenika itd., skloni su da kroz argumentovano stručno mišljenje predstave postojanje krizne situacije kako bi obezbedili veća sredstva za svoje službe. Aktuelne vladajuće elite bogatih društava Evropske unije imaju možda prikriveni interes da posredstvom stvaranja društvene percepcije o visokom stepenu nebezbednosti stvore normativni okvir i institucionalne mehanizme neophodne za suzbijanje masovnog nezadovoljstva nižih socijalnih slojeva — kojima jednako pripadaju useljeničke i „starosedelačke” zajednice.

Za razliku od moralne panike gde uvek postoje jasne mete koje su opažene kao preteće po osnovne vrednosti jedne zajednice, pitanja društvenog rizika prolaze kroz, kako Ungar kaže, proces „traganja za hranom” (*foraging process*), u kojem se „vrući krompir” prebacuje od jedne do druge mete. Ali dok „vrući krompir” kruži javnim prostorom opada poverenje javnosti u institucije jer se rađa osećaj bespomoćnosti. Populistička i ekstremna desnica upravo ovde stupaju na političku scenu nudeći alternativu zamene vlasti nesposobne da pruži delotvoran institucionalan odgovor na narastajuću pretnju kriminala čiji su navodni vinovnici ilegalni imigranti. Medijski posredovano preoblikovanje

javnog mnjenja na planu opažanja bezbednosnih rizika postepeno i skriveno menja obrasce građanskog modela političke kulture tako da oni uslovljavaju sve manje tolerantno ponašanje građana prema useljenicima, obojeno jakom crtom nepoverenja i apriornog odbacivanja novih članova zajednice. Kulturna asimilacija i integracija gube snagu, što se u javnom govoru ekstremne desnice navodi kao dokaz odbijanja zajednica useljenika, pogotovo muslimanskih, da prihvate domaći sistem vrednosti. Multikulturalizam kojim su se proteklih decenija dičile političke elite razvijenih demokratija i nametale višenacionalnim tranzicionim društvima kao jedini vredan uzor, čini se da odumire.

Idejna opredeljenja ekstremne desnice i desničarskih populističkih stranaka

Ekstremna desnica pod maskom „pristojnog” desničarskog populizma uspela je tokom poslednje decenije da pridobije veću podršku građana za učešće u vlasti (tzv. hajderizacija), posebno mlađih generacija iz nižih društvenih slojeva.³⁴ Izbori za Evropski parlament održani juna 2009. godine takođe su pokazali postojan nastavak trenda „skretanja u desno” u skoro svim članicama Unije. Tako je, na primer, Britanska nacionalna stranka (*British National Party* — BNP) osvojila skoro milion glasova (6,2 odsto ukupnog broja glasova), dok je Austrijska slobodarska stranka (*Freiheitliche Partei Österreichs* — FPÖ) privukla 12,7 odsto, a Pokret za bolju Mađarsku (*Jobbik Magyarorszáért Mozgalom*) — poznat po otvorenim antisemitskim i antiromskim istupima i pratećoj paravojnoj organizaciji sa modernizovanom nacističkom ikonografijom — osvojio je skoro 15 procenata.³⁵ Nacionalni front Francuske ustalio je biračko telo na oko 10 odsto na izborima za nacionalni parlament, dok u pojedinim lokalnim zajednicama osvaja i više glasova.

Antivladino opredeljenje ekstremne i populističke desnice retko se iskazuje u otvorenim pozivima na uništenje demokratskog poretka, već je usmereno na kritiku velikih parlamentarnih stranaka kao „korumpiranih”, „otuđenih” i udaljenih od prosečnih građana. Desničari sebe zato predstavljaju kao

34 Videti dinamički prikaz podrške desničarskim strankama u: Matthew Goodwin, “Right Response: Understanding and Countering Populist Extremism in Europe”, A Chatham House Report, September 2011, Royal Institute of International Affairs, www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911_goodwin.pdf, p. 2.

35 Detaljnije o rezultatima izbora za Evropski parlament od 2009. pogledati po zemljama na: www.europarl.europa.eu/parliament/archive/staticDisplay.do;jsessionid=A15BC81BD73CFC2C401B4EA8F8D1D5D9.node2?language=EN&id=212.

autentične zastupnike istinskog glasa tzv. tihe većine, koji za razliku od mejnstrim stranaka žele da se suoče sa pretnjom multikulturalizma po nacionalni identitet. Osnovni razlog rasta podrške ekstremnoj desnici jesu protivljenje dela građana nastavku liberalne politike useljavanja i raširen stav u javnom mnjenju da nacionalne vlade nisu sposobne ili ne žele da promene javnu politiku u ovoj oblasti. Stoga ne čudi što se ekstremna desnica poziva na navodno odbijanje imigranata da prihvate evropske vrednosti i običaje, preuzimanje radnih mesta domaćem stanovništvu, kao i na hitnu pripremu za nadolazeći sukob zapadne i islamske civilizacije.³⁶ Na meti su se našle prvenstveno muslimanske useljeničke zajednice nakon terorističkih napada izvedenih 2001. godine u SAD i kasnije u Evropi.

U osnovi idejnih i programskih opredeljenja ovih političkih stranaka i organizacija počiva odbijanje stava o jednakosti svih ljudi i zagovaranje razumevanja drugih kultura i etničkih zajednica po principu „dobro-zlo”.³⁷ Značajnu ulogu u oblikovanju stavova pristalica ekstremne desnice ima tzv. nativizam, odnosno stanovište da jednu zemlju treba da nastanjuju samo članovi domaće etničke zajednice, jer svi inostrani elementi (kako osobe tako i ideje) iz korena podrivaju nacionalnu državu. Prema sociologu Jensu Ridgrenu (Jens Rydgren) reč je o „etno-nacionalističkoj ksenofobiji” izraženoj u zahtevu za jačanjem nacije homogenizovanjem, povratkom tradicionalnim vrednostima i uklanjanjem iz društva grupa koje navodno prete većinskoj zajednici.³⁸ Razlike između većinske i manjinskih zajednica prenaplaćavaju se ili se lažno konstruišu, pa se tako insistira na navodno nižem nivou inteligencije imigranata i njihovoj sklonosti devijantnim oblicima ponašanja. Ipak, kod najvećeg broja stranaka ekstremne desnice nekadašnji rasistički biološki zasnovani stavovi zamenjeni su insistiranjem na jazu između kulturnih identiteta, posebno životnih stilova. U daljoj razradi ideološke matrice, opisani tip ksenofobije spojen je sa antivladinim populizmom. Argumentacija se temelji na uverenju da vlada i njene institucije ne preduzimaju ništa da reše pitanje rastućih troškova

36 Michael Whine, “Trans European Trends in Right-Wing Extremism”, International Institute for Counter-Terrorism, 26 July 2011, http://theest.org.uk/blog/wp-content/uploads/2011/07/20-Chapter-20_Book1_e.pdf, p. 2.

37 Detaljnije u: Matthew Goodwin, “Right Response: Understanding and Countering Populist Extremism in Europe”, op. cit., pp. 12–22.

38 Opširnije o politizaciji imigrantskog pitanja u Švedskoj i Danskoj pogledati u: Jens Rydgren, “Radical Right-wing Populism in Denmark and Sweden: Explaining Party System Change and Stability”, *SAIS Review*, Vol. HHH, No. 1, Winter–Spring 2010, pp. 57–71.

imigracije u vidu pružanja javnih usluga (zdravstveno i socijalno osiguranje) i time smanje navodni pritisak na recesijom narušenu ekonomsku stabilnost.

Podrška birača političkim snagama ekstremne desnice i desnog populizma i dalje je nedovoljna da im osigura „kritičnu masu” učešća u institucijama vlasti — jednako na nacionalnom i nadnacionalnom nivou — koja bi im pružila uticaj na kreiranje i sprovođenje imigracione politike. Osnivanje Saveza evropskih nacionalnih pokreta (*The Alliance of European National Movements* — AENM) 2009. godine u Budimpešti može se protumačiti kao pokušaj da se koordinacijom aktivnosti i stvaranjem zajedničke političke platforme postavi osnova za širenje i jačanje uticaja posredstvom učešća u radu Evropskog parlamenta. Takođe, ovo je marketinški pokušaj da se prikaže veća snaga desnog populizma i na taj način pridobiju nove pristalice i potencijalni glasači.³⁹ O tome svedoči i izmenjena retorika, pa je naglasak stavljen na kritiku EU kao modela saradnje koji treba da osigura blagostanje evropskih naroda. U stvari, ekstremna desnica pokušava da pridobije javnost upotrebom koncepta „Evrope nacija”. Zajednička deklaracija predstavnika stranaka osnivača Saveza iznosi zahtev za stvaranjem Evrope slobodnih, nezavisnih i jednakih naroda u okviru konfederacije suverenih nacionalnih država, umesto stvaranja centralizovane evropske naddržave. Potpisnici su istakli i zahtev za efikasnom odbranom Evrope od novih pretnji poput terorizma i verskog, političkog, ekonomskog i finansijskog imperijalizma. Pored evroskeptičkih stavova, potpisnici dokumenta pozivaju na miroljubivo i humano rešenje imigrantskog problema, ne samo sprovođenjem nacionalnih mera već i kroz međunarodnu saradnju usmerenu na razvoj samodovoljnosti zemalja Trećeg sveta. Diskurs o održanju kulturne i civilizacijske „čistoće” Evrope, zamenjen je u Zajedničkoj deklaraciji zalaganjem za rešavanje problema nataliteta, unapređenje tradicionalnih vrednosti u čitavom društvu i „očuvanje raznolikosti Evrope proistekle iz raznovrsnosti naših identiteta, tradicija, jezika i domaćih kultura”.⁴⁰ Na taj način ekstremna desnica pokušava da pridobije javnost upotrebom društveno

39 Savez je juna 2010. u Strazburu održao prvu sednicu Generalne skupštine na kojoj je izabrano rukovodstvo. Savez sada broji devet članica: Nacionalni front (Francuska), Nacionalni front Belgije, Pokret za bolju Mađarsku (Jobik), Trobojni plamen (Italija), Britanska nacionalna stranka, Sveukrajinska unija „Sloboda” (Ukrajina), Socijalno-republikanski pokret (Španija), Stranka nacionalne obnove (Portugal) i Nacionalne demokrate (Švedska).

40 “Alliance of European National Movements Expands to 9 Parties”, British National Party website — News, 24 June 2010, www.bnp.org.uk/news/alliance-european-national-movements-expands-9-parties.

prihvatljivog diskursa.

KO GLASA ZA „NOVU” RADIKALNU DESNICU?

Pitanje dela biračkog tela koji podržava stranke ekstremne desnice nedovoljno je istraženo. Poznato je da članstvo ovih stranaka nije tako brojno, ali nije dovoljno jasno ko ih još podržava, s obzirom na ciljeve za koje se ove stranke zalažu. Reč je o studiji austrijskog profesora Jerga Flekera (Jörg Flecker), u kojoj je autor ukazao na niz razloga zbog kojih glasači podržavaju ekstremnu desnicu, a koji se mogu razvrstati u tri grupe: 1) pristalice demonstriraju intenzivna osećanja nepravde iz frustracije koje izazivaju legitimna očekivanja u vezi sa različitim aspektima rada, zapošljavanja, socijalnog statusa ili sa životnim standardom; 2) postoji osećaj straha i teskobe koji dolazi, pak, od osećaja bespomoćnosti *mainstream* partija na vlasti da reše probleme stagnacije ekonomskog rasta, nesigurnost zaposlenja, ili devalvacije veština i kvalifikacija; i 3) postoji jasan trend među onima koji su iskusili napredovanje u profesiji, sa jakim osećajem vezanosti za kompaniju i njene ciljeve, za očuvanje postignutih rezultata i određenih vrednosti.⁴¹

Profesorka Giberno ukazuje da za ekstremnu desnicu glasa uglavnom radnička klasa, niže i srednje kvalifikovani, kao i mladi ljudi koji ne mogu da nađu zaposlenje.⁴² Istina, među glasačima ima i onih sa visokim obrazovanjem koji smatraju da globalizacija, integracija i masovni priliv stranaca smanjuju njihov nacionalni suverenitet, slabe njihov nacionalni identitet i devalviraju tradicionalne kulturne vrednosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu iznetih činjenica i stavova stručnjaka u oblastima o kojima je reč, može se zaključiti sledeće:

Prvo, da je savremena evropska ekstremna desnica relativno heterogena, jer postoje značajne razlike među strankama ekstremne desnice u Zapadnoj Evropi.

41 Jorg Flecker et al. “Potentials of Political Subjectivity and the Various Approaches to the Extreme Right: Findings in the Qualitative Research” in J. Flecker (ed.) *Changing Working Life and the Appeal of the Extreme Right*, Aldershot, Ashgate 2007, p. 60.

42 Montserrat Guibernau, “Migration and the Rise of the Radical Right: Social malaise and the failure of mainstream politics”, op. cit.

Drugo, liniju razgraničenja između ekstremne desnice i umerenih konzervativaca sve je teže uočiti i to je posledica pokušaja pojedinih stranaka ekstremne desnice da postanu politički prihvatljive, posebno kao deo koalicionih vlada, pa pragmatično menjaju političke platforme u cilju prilagođavanja novim situacijama.

Treće, kod nekih se čak ublažava radikalnost i svodi na minimalni ideološki okvir karakterističan za ekstremnu desnicu, koji predstavlja kombinaciju uglavnom četiri elementa: nacionalizam, ksenofobija, red i zakon i dobrobit šovinizma.

Četvrto, većina ekstremnih desničarskih partija, novije generacije, ima zajednički imenitelj da „gaje” nepoverenje prema institucijama države i prema Evropskoj uniji, ne verujući ni u sudstvo, ali zato imaju poverenje u policiju i vojsku, kao autoritarne elemente državnog represivnog aparata. Ipak, one ne odbacuju demokratiju i glasanje na izborima, nego većinom smatraju da politika ne nudi odgovore na stvari koje one smatraju važnim.

Peto, najviše od svega zabrinjava, kako oni to vide, sve veći uticaj islama koji pretil Evropi, pa zato politikolozi upozoravaju da je islamofobija najvažniji ujedinjujući faktor nove ultradesnice, baš kao što je to u dvadesetim godinama prošlog veka bio antisemitizam.

Šesto, ono što takođe zabrinjava jeste da antiimigrantski trend u javnom mnjenju bogatih društava EU ne jenjava, uprkos formalno maloj podršci ekstremnoj desnici. Niti se socijalne napetosti smiruju niti vladajuće elite nude zadovoljavajuće institucionalno rešenje pitanja useljavanja, pa se postepeno stvara ambijent koji potencijalno može da motiviše deo pristalica na nasilje. Pokušaj da se uticajem na javnost kod domaće većine izazovu negativni sentimente prema manjinskim etničkim i verskim zajednicama useljenika i utišaju razumni predlozi o prevazilaženju problema socijalne integracije, na duži rok vodi podriivanju temeljnih mehanizama konsocijativne pluralističke demokratije — pregovaranja i sporazumevanja između različitih zajednica jednog multikulturnog društva.

Sedmo, možda je, za sada usamljen, slučaj Norvežanina Andersa Breivika nagoveštaj da bi najbrutalnije pristalice mogle da pokušaju da „razreše” ovu pat poziciju prelaskom na direktnu akciju, sa nesagledivim posledicama po ljudsku bezbednost. Osmo, vrlo je verovatno da će aktuelne vladajuće elite morati da pribegnu reformskim merama usmerenim na ograničavanje mogućnosti davanja azila i dozvole useljavanja, odnosno trajnog boravka — pogotovo za državljane koji dolaze iz kriznih područja ili oblasti u kojima islamski teroristi imaju jaku podršku lokalne zajednice.

Deveto, politički analitičari sugerišu vladajućim elitama glavnih imigracionih zemalja da strategijski odgovor na jačanje podrške birača ekstremnoj desnici treba tražiti u tri glavna segmenta i to: 1) demokratizacija demokratije, koja podrazumeva da *mainstream* stranke treba da povrate poverenje birača u politiku koju zastupaju, kroz poboljšanje efikasnosti rada vlade, smanjenje birokratije, povećanje transparentnosti i jačanje poverenja između političara i građana; 2) fer i izbalansiran pristup migracijama, koji podrazumeva da *mainstream* stranke treba da se zalažu za kontrolu migracionih tokova, formulisanjem imigracione politike zasnovane na jasnom poštovanju ljudskih prava i da se uspostavi balans između prava i dužnosti; socijalna kohezija treba da bude aktivna i da se ostvari kroz obrazovanje i medijske kampanje, naročito u oblastima gde je koncentracija imigranata visoka; 3) „pametna” socijalna politika, koja podrazumeva da vladajuće elite treba posebnu pažnju da posvete radničkoj klasi, niže srednjoj klasi građana koja se često oseća ugroženom, jer nema zaposlenje i suočava se sa siromaštvom; dograđivanje radnog zakonodavstva da bi se izbeglo „iskorišćavanje” građana i imigranata; stvaranje moderne države blagostanja, koja će biti u stanju da zadovolji potrebe najugroženijih, kao i obezbeđivanje pristupa profesionalnom i univerzitetskom obrazovanju prema sposobnostima, a ne prema društvenoj klasi.

LITERATURA

1. Adam, Barbara, Beck, Ulrich, and Loon, Joost van (eds), *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks and New Delhi, 2005.
2. Beck, Ulrich, *Risk Society: Towards a New Modernity*, SAGE Publications, London, Newbury Park and New Delhi, 1992.
3. Béland, Daniel, “The Political Construction of Collective Insecurity: From Moral Panic to Blame Avoidance and Organized Irresponsibility”, *Working Papers Series 126*, October 2005, Center for European Studies, www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Beland.pdf.
4. Carrabine, Eamonn et al., *Criminology: A sociological introduction*, Routledge, London and New York, 2004.
5. Coffe, Hilde et al., “Fertile Grounds for Extreme Right-Wing Parties: Explaining the Vlaams Blok’s Electoral Success”, *Electoral Studies*, Vol. 26, No. 1, 2009.
6. Eatwell, Roger, “Ten theories of the Extreme Right”, in: Merkl, Peter H. and Weinberg, Leonard (eds), *Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century*, Frank Cass, London, 2003.

7. “EU Organised Crime Threat Assessment: OCTA 2011”, Europol, 28 April 2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa_2011.pdf.
8. “Europol Review: General Report on Europol Activities 2010”, European Police Office, 2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europolreview-en.pdf>.
9. “Far-right activists unlikely to fade away”, *TNT Magazine*, online issue, 24 August 2011, www.tntmagazine.com/tnt-today/archive/2011/08/24/far-right-activists-unlikely-to-fade-away.aspx.
10. Flecker, Jörg et al., “Potentials of Political Subjectivity and the Various Approaches to the Extreme Right: Findings in the Qualitative Research”, in: Flecker, Jörg (ed.), *Changing Working Life and the Appeal of the Extreme Right*, Ashgate, Aldershot, 2007.
11. Golder, Matt, “Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe”, *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 4, May 2003.
12. Goode, Erich and Ben-Yehuda, Nachman, *Moral panics: The Social Construction of Deviance*, Blackwell, Oxford, 1994.
13. Goodwin, Matthew J., “The Contemporary Radical Right: Past, Present and Future”, *Political Studies Review*, Vol. 7, 2009.
14. Goodwin, Matthew J., “Right Response: Understanding and Countering Populist Extremism in Europe”, A Chatham House Report, September 2011, Royal Institute of International Affairs, www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911_goodwin.pdf.
15. Guibernau, Montserrat, “Migration and the Rise of the Radical Right: Social malaise and the failure of mainstream politics”, *Policy Network Paper*, 2010, www.policy-network.net/publications/3690/Migration-and-the-rise-of-the-radical-right.
16. Howard, Marc Morje, “The Impact of the Far Right on Citizenship Policy in Europe: Explaining Continuity and Change”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 36, No. 5, May 2010.
17. Jesuit, David, and Mahler, Vincent, “Electoral Support for Extreme Right-Wing Parties: A Sub-national Analysis of Western European Elections in the 1990s”, paper presented at the 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago, 2–5 September 2004.
18. Kim, Anna Myunghee, “Foreign Labour Migration and the Economic Crisis in the EU: Ongoing and Remaining Issues of the Migrant Workforce in Germany”, *Discussion Paper* No. 5134, The Institute for the Study Labor (IZA), Bonn, 2010.
19. King, Gary and Murray, Christopher J. L., “Rethinking Human Security”, *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 4, 2001–2.

20. Kitschelt, Herbert, *The Radical Right-Wing Extremism in Western Europe: A Comparative Analysis*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1995.
21. Morokvašić, Mirjana, „Migracije u Evropi: zabrinutost povodom proširenja Evropske unije na Istok”, *Stanovništvo*, br. 1–4, 2003.
22. Nedelcu, Harry and Chris Miller, “Migration and the Extreme Right in Western Europe”, *Review of European and Russian Affairs*, Vol. 6, No. 1, 2011.
23. Pinto-Dobernig, Inge R., *South-North Migration: The Challenge of the 1990s*, Graduate Institute of International Studies, Geneva, 1991.
24. Rydgren, Jens, “Radical Right-wing Populism in Denmark and Sweden: Explaining Party System Change and Stability”, *SAIS Review*, Vol. XXX, No. 1, Winter–Spring 2010.
25. Ungar, Sheldon, “Moral Panic Versus Risk Society: The Implications of the Changing Sites of Social Anxiety”, *British Journal of Sociology*, Vol. 52, No. 2, June 2001.
26. Wacquant, Loïc, *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, Polity Press, Cambridge and Malden, 2008.
27. Whine, Michael, “Trans European Trends in Right-Wing Extremism”, International Institute for Counter-Terrorism, 26 July 2011, http://thecst.org.uk/blog/wp-content/uploads/2011/07/20-Chapter-20_Book1_e.pdf.
28. *World Development Report 1984*, IBRD and World Bank, Washington, D.C., 1984.

PRILOZI

Tabela 1: Neto migraciona stopa (na 1000 stanovnika)
u odabranim zemljama Severne i Zapadne Evrope (u procentima)

Zemlja	Neto migraciona stopa (na 1000 stanovnika)								
	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010
Severna Evropa									
Danska	1	1	1	0	1	3	3	2	3
Finska	- 4	1	- 2	1	1	2	1	1	3
Norveška	0	1	1	1	2	2	3	3	7
Švedska	3	0	2	1	3	3	1	3	6
Ujedinjeno Kraljevstvo	- 0	0	0	- 0	0	1	1	3	3
Zapadna Evropa									
Austrija	1	2	0	0	3	6	2	5	4
Belgija	1	2	0	- 1	1	2	1	4	4
Francuska	2	2	1	1	1	0	1	3	2
Nemačka	2	2	1	- 0	4	8	2	2	1
Luksemburg	2	12	3	1	6	10	9	6	18
Holandija	1	3	3	1	2	3	2	2	1
Švajcarska	3	1	- 4	3	4	7	2	5	5

Izvor: http://esa.un.org/wpp/Excel-Data/DB01_Period_Indicators/WPP2010_DB1_F18_NET_MIGRATION_RATE.XLS, 18/10/2011.

Tabela 2: Broj migranata (razlika između priliva i odliva)
u odabranim zemljama Severne i Zapadne Evrope (1985–2010)

Zemlja	Broj migranata (razlika) u hiljadama				
	1985-1990.	1990-1995.	1995-2000.	2000-2005.	2005-2010.
Severna Evropa					
Danska	33	65	75	4	90
Finska	16	43	20	33	73
Norveška	34	42	59	67	171
Švedska	132	151	49	155	266
Ujedinjeno Kraljevstvo	99	205	42	429	968
Zapadna Evropa					
Austrija	111	234	6	220	160
Belgija	52	85	61	196	200
Francuska	278	123	188	766	500
Nemačka	1.621	3.306	839	769	550
Luksemburg	12	20	20	14	42
Holandija	134	220	154	145	50
Švajcarska	131	247	65	186	183

Izvor: http://esa.un.org/wpp/Excel-Data/DB01_Period_Indicators/WPP2010_DB1_F19_NET_NUMBER_OF_MIGRANTS.XLS, 18/10/2011.

Tabela 3: Ukupan broj stanovnika i stanaca u odabranim zemljama Evrope (2010)

Zemlja	Ukupno stanovništvo u 000	Broj stranaca					
		Ukupno		Građani druge države članice EU		Građani zemalja ne-članica EU	
		u 000	u %	u 000	u %	u 000	u %
Severna Evropa							
Danska	5.534,7	329,8	6,0	115,5	2,1	214,3	3,9
Finska	5.351,4	154,6	2,9	56,1	1,0	98,5	1,8
Norveška	4.854,5	331,6	6,8	185,6	3,8	146,0	3,0
Švedska	9.340,7	590,5	6,3	265,8	2,8	324,7	3,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	62.008,0	4.367,6	7,0	1.922,5	3,1	2.445,1	3,9

Zapadna Evropa							
Austrija	8.367,7	876,4	10,5	328,3	3,9	548,0	6,5
Belgija	10.839,9	1.052,8	9,7	715,1	6,6	337,7	3,1
Francuska	64.716,3	3.769,0	5,8	1.317,6	2,0	2.451,4	3,8
Italija	60.340,3	4.235,1	7,0	1.241,3	2,1	2.993,7	5,0
Nemačka	81.802,3	7.130,9	8,7	2.546,3	3,1	4.584,7	5,6
Luksemburg	502,1	215,7	43,0	186,2	37,1	29,5	5,9
Holandija	16.575,0	652,2	3,9	310,9	1,9	341,3	2,1
Švajcarska	7.785,8	1.714,0	22,0	1.073,7	13,8	640,3	8,2

Izvor: procene Eurostata dostupne na <http://ec.europa.eu/eurostat>, 18/10/2011.

Tabela 4: Broj stanovnika rođenih u inostranstvu u odabranim zemljama Evrope (2010)

Zemlja	Broj stanovnika rođenih u inostranstvu					
	Ukupno		Građani druge države članice EU		Građani zemalja ne-članica EU	
	u 000	u %	u 000	u %	u 000	u %
Severna Evropa						
Danska	500,8	9,0	152,2	2,8	348,6	6,3
Finska	228,5	4,3	81,1	1,5	147,3	2,8
Norveška	524,6	10,8	210,7	4,3	313,9	6,5
Švedska	1.337,2	14,3	477,5	5,1	859,7	9,2
Ujedinjeno Kraljevstvo	7.012,4	11,3	2.245,0	3,6	4.767,4	7,7
Zapadna Evropa						
Austrija	1.276,0	15,2	512,0	6,1	764,0	9,1
Belgija
Francuska	7.196,5	11,1	2.118,1	3,3	5.078,4	7,8
Italija	4.798,7	8,0	1.592,8	2,6	3.205,9	5,3
Nemačka	9.812,3	12,0	3.396,6	4,2	6.415,7	7,8
Luksemburg	163,1	32,5	135,0	26,9	28,1	5,6
Holandija	1.832,5	11,1	428,1	2,6	1.404,4	8,5
Švajcarska

Izvor: procene Eurostata dostupne na: <http://ec.europa.eu/eurostat>, 18/10/2011.

Tabela 5: Kretanje broja stanovnika rođenih u inostranstvu i njihovo učešće u ukupnom stanovništvu odabranih zemalja Evrope, 1989–2008. (u 000 i procentima)

Zemlja	1989.	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.
Severna Evropa						
Danska	150,6	160,6	222,7	308,7	350,4	401,8
%	2,9	3,1	4,2	5,8	6,5	7,3
Finska	21,2	26,6	68,6	136,2	176,6	218,6
%	0,4	0,5	1,3	2,6	3,4	4,1
Norveška	140,3	143,3	160,8	305,0	380,4	488,8
%	3,3	3,4	3,7	6,8	8,2	10,3
Švedska	456,0	483,7	531,8	1.008,8	1.125,8	1.281,6
%	5,3	5,6	6,0	11,3	12,5	13,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	1.812,0	1.723,0	1.948,0	4.666,9	5.557,3	6.647,0
%	3,2	3,2	3,4	7,9	9,2	10,8
Zapadna Evropa						
Austrija	387,2	456,1	723,5	843,0	1.195,1	1.277,0
%	5,1	5,9	9,0	10,4	14,5	15,3
Belgija	880,8	904,5	909,8	1.058,8	1.268,9	(a) 1.380,3
%	8,9	9,1	9,0	10,3	12,3	13,0
Francuska	...	3.596,6	3.263,2	4.379,6	4.926,4	5.261,7
%	...	6,3	5,6	7,4	8,1	8,4
Nemačka	4.845,9	5.342,5	7.173,9	10.256,1
%	7,7	8,4	8,8	12,5
Luksemburg	106,9	113,1	138,1	145,0	161,6	180,3
%	27,9	29,4	33,4	33,2	35,0	37,3
Holandija	641,9	692,4	725,4	1.615,4	1.734,7	1.793,7
%	4,3	4,6	4,7	10,1	10,6	10,9
Švajcarska	1.040,3	1.100,3	1.330,6	1.570,8	1.772,8	1.974,2
%	15,6	16,3	18,9	21,9	23,8	25,8

(a) 2007.

Izvor: *International Migration Outlook: SOPEMI 2010*, OECD 2010, p. 299; *International Migration Trends: SOPEMI 2000*: OECD 2000, p. 306.

Tabela 6: Populističke i neofašističke partije u Evropi (2003)

Zemlja	Populističke partije	Neo-fašističke partije
Severna Evropa		
Danska	Naprednjačka stranka (Progress Party)	Nema
Norveška	Naprednjačka stranka (Progress Party)	Nema
Švedska	Nova demokratija (New Democracy)	Nema
Ujedinjeno Kraljevstvo	Nema	Nacionalni front Britanska nacionalna partija
Zapadna Evropa		
Austrija	Slobodarska partija (Freedom Party)	Nema
Belgija	Flamanski blok (Flemish Block), Nacionalni front (National Front)	Nema
Francuska	Nacionalni front (National Front)	Druge ekstremne partije
Italija	Severni savez (Northern League), Piedmont-Regional Autonomy	Italijanski socijalni pokret (Italian Social Movement)
Nemačka	Republikanci (Republicans)	Nacionalna demokratska stranka (National Democratic Party), Savez nemačkog naroda (Union of German People) Holandija Nema Partija centra (Center Party), Demokrate centra (Center Democrats)
Portugalija	Nema	Hrišćanska Demokratska partija (Christian Democratic Party), Nacionalni savez (National Union)
Španija	Nema	Nacionalna alijansa (National Alliance), Nacionalni savez (National Union)
Švajcarska	Švajcarska partija motociklista (Swiss Motorist's Party), Savez Tesinaca (Legues of Tessins)	Nacionalna akcija (National Action), Budnost (Vigilance), Švajcarske demokrate (Swiss Democrats)

Izvor: Matt Golder, „Explaining variation in the success of extreme right parties in Western Europe“, *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 4, May 2003, p. 448.

Tabela 7: Pregled levičarskih i umereno desničarskih partija
u odabranim zemljama Severne i Zapadne Evrope

Zemlja	Levičarske partije	Umereno desničarske partije
Austrija	Socijal demokratska partija (Social Democratic Party)	Narodna partija (People's Party)
Belgija	Socijalistička partija (Socialist Party), Belgijska socijalistička partija (Belgian Socialist Party)	Socijal-hrišćanska partija (Social-Christian Party), Hrišćansko-narodna partija (Christian People's Party)
Danska	Socijal demokrati (Social Democtrats), Socijalistička Narodna Partija (Socialist People's Party)	Konzervativna narodna partija (Conservative People's Party)
Finska	Socijal demokratska partija (Social Democratic Party), Alijansa levice (Left-Wing Alliance)	Parija nacionalne koalicije (National Coalition Party)
Francuska	Socijalistička partija (Socialist Party) Komunistička partija (Communist Party)	Unija za francusku demokratiju (Union for French Democracy) Zbor za Republiku (Rally for the Republic)
Nemačka	Socijal demokratska partija (Social Democratic Party)	Hrišćansko demokratska unija (Christian Democratic Union), Hrišćansko socijalni savez (Christian Social Union)
Italija	Komunistička partija (Communist Party) Komunistička obnova (Communist Refoundation)	Napred Italija (Go Italy), Nacionalna alijansa (National Alliance)
Španija	Komunistička partija (Communist Party), Socijalistička radnička partija (Socialist Worker's Party), Baskijska levica (Basque Left), Ujedinjeni narod (United People)	Narodna partija (People's Party)
Ujedinjeno Kraljevstvo	Radnička partija (Labour Party), Socijalistička radnička partija (Socialist Labour Party), Socijalisti (Socialists), Komunistička partija (Communist Party), Radnička revolucionarna partija (Workers' Revolutionary Party)	Konzervativna partija (Conservative Party)

Izvor: David Jesuit and Vincent Mahler, „Electoral Support for Extreme Right-Wing Parties: A Sub-national Analysis fo Western European Elections in the 1990s, Luxembourg Income Study. Paper prepared for delivery at the 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association.

Prof. Vladimir GREČIĆ i Srđan KORAC

**POLITICAL DISCOURSE OF EXTREME RIGHT IN WESTERN
EUROPE: THE IMMIGRATION ISSUE**

ABSTRACT

The paper is an attempt to identify the basic characteristics and changes in the European migration flows in the last twenty years and to point to their possible implications on the changes in support to far right in West European countries. The analysis shows that it is almost impossible to generalise the characteristics of the migration flows and their effects since the general picture differs from country to country in the number of foreign population and their share in the total number of inhabitants of the EU members which are mostly receiving countries, the net immigration rate and the number of applications for asylum. Although the rounds of EU enlargement in 2004 and 2007 have not caused mass migrations within the Union, the political discourse of far right is just focused on immigration policy. The authors point to the fact that such a social milieu has been gradually created that can induce a part of followers of far right to resort to violence and to weaken consensual mechanisms of the multi-cultural West European societies for a long term.

Key words: migrations, migration policy, right, ideology, securitisation, demography.

Milovan RADAKOVIĆ¹

UDK: 551.24 (53)
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 2, str. 233–254
Izvorni naučni rad
Maj 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1202233R

GEOPOLITIČKI POLOŽAJ ROGA AFRIKE

APSTRAKT

Autor na početku rada daje konkretizaciju termina geopolitika, sukob i objašnjenje geografskog termina Rog Afrike. U daljim razmatranjima izvršena je karakteristika i klasifikacija sukoba između afričkih zemalja. Rad obuhvata i analizu geopolitičkih karakteristika Roga Afrike, i daje kratku sintezu država na ovom prostoru. U radu se dalje objašnjavaju se uzajamne veze i karakter sukoba između Etiopije i Eritreje, zatim, sadašnje vojno prisustvo na Rogu Afrike i značaj moreuza Bab-el-Mandeb. Autor analizira energetske povezanost Roga Afrike i Bliskog istoka, regionalne i interregionalne uticaje na države Roga Afrike i daje zaključna razmatranja.

Ključne reči: Geopolitika, Rog Afrike, Etiopija, Eritreja, Somalija, sukob, energetika.

UVOD

Pojam sukoba ili konflikta, kao najšira definicija enciklopedijskog tipa, mogla bi da se svede na konstataciju da je sukob suprotstavljanje interesa, potreba i ciljeva dva ili više aktera. U najopštijoj kvalifikaciji sukoba moguće ih je razvrstati na one koji se dešavaju u prirodi i na one koji izbijaju u društvu – u odnosima među ljudima i njihovim zajednicama. Društveni konflikti mogu da budu unutrašnji, odnosno da izbijaju unutar užih ili širih društvenih zajednica. Međunarodni sukobi su oni do kojih dolazi između pojedinih država i drugih zajednica, a prvenstveno između država. Ovi sukobi se mogu podeliti na unutrašnje i spoljne. Unutrašnji konflikti mogu biti vezani za plemenske odnose unutar pojedinog afričkog

1 Dr Milovan Radaković, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail adresa: mradakovic@diplomacy.bg.ac.rs.

društva.² Plemensko-etnički sukobi bili su rezultat nerazvijenosti afričkih društava. Njihovi uzroci su se uglavnom svodila na dva razloga. Prvi, koji se odnosio na plemensku prevlast u okviru određene teritorije i etničku rasprostranjenost, koja često nije bila pokrivena granicama pojedinih država. Ovo poslednje je u pojedinim afričkim državama služilo kao opravdanje za rat.

Međunarodni sukobi mogu da se podele na više načina, a) prema razmerama – na lokalne, one koji izbijaju između dve ili manjeg broja država i čije posledice ne ugrožavaju neposredno mir i bezbednost međunarodne zajednice u celini, i globalne – one u kojima učestvuje veliki broj ili čak većina država, a posledice se osećaju u celom svetu; b) prema domenu sukobljavanja – na političke, pravne, ekonomske, sukobe u oblasti kulture itd. c) prema sredstvima koja se koriste – od političkih, ekonomskih i diplomatskih do vojnih.³

Spoljni konflikti su oni koji su izazvani između afričkih država, čiji je uzročnik treća strana, van afričkog kontinenta. Ovi konflikti su najpre bili povezani sa oslobodilačkim pokretima u afričkim zemljama, ali i na međusobne sukobe afričkih država, koji su rezultat rivalskih odnosa velikih sila u kojim je afrički kontinent bio jedan od poligona tog rivaliteta. Po okončanju procesa oslobođenja od kolonijalnog ropstva, afričke države su postale poligon za ideološko suprotstavljanje velikih sila. Gotovo po pravilu, u međusobnim sukobima umesto vlastitih, afričke države su bile reprezenti ideoloških i drugih sukoba između SAD i Sovjetskog Saveza.⁴ Unutrašnji sukobi u svojoj višoj fazi mogu se podeliti na sukobe dve ili više afričkih zemalja. Spoljni konflikti su oni koji su izazvani između afričkih država ali čiji je uzročnik treća strana, van afričkog kontinenta. Ovi konflikti su najčešće bili povezani sa oslobodilačkim pokretima u afričkim zemljama, ali i na međusobne sukobe afričkih država, a koji su rezultat rivalskih odnosa velikih sila u kojim je afrički kontinent bio jedan od poligona tog rivaliteta. Naime, posle borbi za oslobođenje od kolonijalnog ropstva, afričke države su postale poligon za ideološko suprotstavljanje velikih sila. Posle borbi za oslobođenje od kolonijalne dominacije, gotovo po pravilu, u međusobnim sukobima umesto vlastitih, afričke države su bili reprezenti ideoloških i drugih sukoba između SAD i Sovjetskog Saveza.⁵

2 Klasičan primer takvog sukoba bio je rat između Ruande i Burundija 1972–1973.

3 Bojana Tadić, *Sukobi među nesvrstanim zemljama, (dokumentacioni prilog, Ana Damian)*, Međunarodna politika, Beograd, 1987.

4 Međunarodna politika, br. 792, 1983, str. 22. (*Dokumenti*), Beograd, 1983.

5 Međunarodna politika, br. 792, 1983, str. 22. (*Dokumenti*), Beograd, 1983.

Unutrašnji sukobi u svojoj višoj fazi mogu se podeliti na sukobe dve ili više afričkih zemalja. Spoljni konflikti su oni koji su izazvani između afričkih država ali čiji je uzročnik treća strana, van afričkog kontinenta. Ovi konflikti su najčešće bili povezani sa oslobodilačkim pokretima u afričkim zemljama, ali i na međusobne sukobe afričkih država, a koji su rezultat rivalskih odnosa velikih sila u kojim je afrički kontinent bio jedan od poligona tog rivaliteta. Naime, posle borbi za oslobođenje od kolonijalnog ropstva, afričke države su postale poligon za ideološko suprotstavljanje velikih sila. Posle borbi za oslobođenje od kolonijalne dominacije, gotovo po pravilu, u međusobnim sukobima umesto vlastitih, afričke države su bili reprezentanti ideoloških i drugih sukoba između SAD i Sovjetskog Saveza.⁶

Sve ove države još uvek karakteriše određena ekonomska nerazvijenost i društva koja su i dalje u procesu razvoja.⁷ Ratovi koji prate ekonomsku i društvenu evoluciju zemalja na afričkom kontinentu, nisu karakteristika samo afričkih država, već je rat, kao krajnje negativna društvena pojava, prisutan još uvek svuda u svetu. Ipak, konflikti na afričkom tlu imaju svoju specifičnost u odnosu na sukobe u drugim delovima sveta.

Treba napomenuti da proces formiranja naroda i država na afričkom kontinentu nije bio istovremen a ni paralelan proces. Kolonijalno nasleđe u značajnoj meri dovelo je do neusklađenosti odnosno nepoklapanja nacionalnih granica sa državnim. Ovaj proces odvijao se na tlu Afrike u teškim i komplikovanim uslovima, jer su afričke države nasledile svoje nacionalne i državne granice onako kako su ih postavile kolonijalne metropole, a unutar takvih država ima mnogo različitih i međusobno sukobljenih plemena i etničkih grupa. Iako su svesne ovog problema, mnoge afričke države su proklamovale nepovredivost granica i izgradnju dobrosusedskih odnosa. To u mnogim slučajevima ipak nije pomoglo da iz pomenutih razloga i nezadovoljstva izbijaju česti sukobi između afričkih država.

DRŽAVE NA ROGU AFRIKE

Kad se koristi termin Rog Afrike misli se zapravo na Somalijsko poluostrvo, koje predstavlja najistočniji deo Afričkog kontinenta. Ovaj naziv poluostrvo je dobilo zbog vizuelne sličnosti koja podseća na rog afričkog

6 Međunarodna politika, br. 792, 1983, str. 22. (*Dokumenti*), Beograd, 1983.

7 O ovome detaljnije u: Vjačeslav Avijucki, *Kontinentalne geopolitike*, CLIO, Beograd, 2009, str. 239.

nosoroga. Zapravo, samo teritorija države Somalije ima takav oblik, ali se pod terminom Rog Afrike podrazumeva šira teritorija u koju pored Somalije spadaju i države Đibuti, Etiopija, Eritreja.

Somalija je država koja je u kolonijalnim vremenima Afrike bila podeljena između Velike Britanije (severni deo) i Italije. Godina 1960. vrlo je bitna za noviju istoriju savremene Somalije. Naime te godine je prvo Britanski Somaliland dobio nezavisnost a nedugo zatim i Italijanski deo. Iste godine obe teritorije su se ujedinile u nezavisnu državu Somaliju. Prve godine posle sticanja nezavisnosti obeležili su sukobi Somalije sa njenim susedima Etiopijom i Kenijom to je bio rat za teritorije na kojima je bilo pretežno naseljeno somalijskim plemenima. Ovo je dovelo do pogoršanja odnosa sa zapadnim zemljama i približavanja Sovjetskom Savezu. Posle 1969. u zemlji je zavedena vojna diktatura i osnažene su veze sa Sovjetskim Savezom i arapskim zemljama. Ali posle dolaska na vlast socijalista u susednoj Etiopiji, Sovjetski Savez gubi interes za pomaganjem režima u Somaliji, uticaj ove države slabi, pa Etiopija 1978. uspeva da povрати svoje teritorije izgubljene u sukobima sa Somalijom. Uskoro se Somalija našla na udaru pobunjeničkih grupa koji su imali svoje baze u Etiopiji, a 1988. godine, posle potpisivanja dogovora prema kojem su se somalijski susedi obavezali na prekid pomoći pobunjenicima, gerilske grupe su prešle u Somaliju i tamo započeli građanski rat, koji sa manjim prekidima traje i danas. Godine 1991. severni deo, bivši britanski Somaliled, proglasio je nezavisnost, uspevajući da iako međunarodno nepriznat, očuva relativnu stabilnost. Ostali deo Somalije, potonuo je u kaos i borbe rivalskih klanova i vojnih vođa. Američke i evropske mirovne snage koje su pokušale da uspostave mir u Somaliji, posle velikih gubitaka povukle su se 1993. godine. Od 1991. do danas traju manji nemiri u ovoj državi.⁸

Džibuti je najmanja država na Rogu Afrike. Međutim, njegov strateški položaj daleko je značajniji od veličine njegove teritorije. Država se nalazi na samom ulazu u Crveno more, na njegovom najisturenijem delu. Tako da je Džibuti smešten blizu najvažnijih svetskih pomorsko-trgovačkih puteva i arapskih izvorišta nafte, pa je njegov strateški položaj dominantan u odnosu na druge države Roga Afrike. Teritorija današnjeg Džibutija kroz istoriju bila je naseljena različitim plemenima. Danas su u ovoj državi dominantna dva, Afar i Somali Isa. Oba plemena su islamska, Somali Isa je somalijsko pleme pa je religiju primilo iz Somalije, a Afar putem trgovine sa arapskim plemenima. Sredinom 19. veka cela oblast je pripadala somalijskim sultanima. Francuska

8 Pogledati: Little D. Peter, *Somalia: economy without State*, Indiana University Press, 2003.

je 1886. putem ugovora sa somalijskim sultanima preuzela vlast nad ovom teritorijom. Kolonija je dobila svoje granice sporazumom sa Velikom Britanijom 1888. kada je stvoren grad Džibuti sa oko 5000 stanovnika, koji je od 1896. godine glavni grad kolonije “Francuska obala Somalije” (*Ote française des Somalis*). Na referendumu 1958. odlučivalo se da li da se teritorija pripoji Somaliji, ali je Francuska bila protiv, pa je referendum propao. Da bi se izašlo u susret želji stanovništva za određenom vrstom autonomije, ime kolonije je 1967. referendumom promenjeno u “Francuska teritorija Afar i Isa” (*Territoire français des Afars et des Issas*). Kolonija je 27. juna 1997. godine proglasila nezavisnost pod imenom Republika Džibuti. Tokom devedesetih godina dvadesetog veka afarski pobunjenici su izazvali građanski rat, ali je on zaustavljen mirovnim sporazumom iz 1994. godine.

Etiopija je vrlo specifična afrička država. Prva zabeležena zemlja na području današnje Etiopije bilo je kraljevstvo Aksum, koje se u prvom veku nove ere razvilo u pomorsku i trgovačku silu na Crvenom moru.⁹ Zemlja je primila monofizitsko hrišćanstvo u četvrtom veku. Sa širenjem Islama od sedmog veka, važnost Aksuma je smanjena, a arapsko osvajanje obala Crvenog mora odseklo je državu od važnih trgovačkih i pomorskih puteva. Ipak, zemlja nije uključena u arapsko-islamsku sferu uticaja kao Egipat i Sudan na severu. U XIV i XV veku, etiopska država je uspela da održi premoć nad muslimanskim sultanatima koji su nastali uz njenu južnu granicu, ali posle nekoliko poraza na početku XVI veka njen opstanak je doveden u pitanje. Tada je Portugal uputio vojnu pomoć Etiopiji i 1543. godine konačno je izvojevana pobjeda nad muslimanskim vojskovođama. Sa portugalskim vojnicima stigli su i misionari, pa je Etiopija u kratkom razdoblju na početku XVII. veka bila katolička država. Ipak, 1632. učvršćena je tradicionalna monofizitska doktrina, a svi kontakti sa Evropljanima za duže vreme bili su prekinuti.¹⁰

Po okončanju Drugog svetskog rata uticajni Car Hajle Selasije, uspeo je da zadrži vlast i da pripoji bivšu italijansku koloniju Eritreju, Etiopiji, dobivši na taj način izlaz na more. Početkom šezdesetih godina 20. veka jača otpor

9 O istoriji Etiopije pogledati: Marcus G. Harold, *A History of Ethiopia*, University of California Press, 2002.

10 U području južne Etiopije opustošene ratovima sa muslimanima, tokom 16. veka počeo je u većem broju da se doseljava stočarski narod Oromo čije su pripadnike etiopski starosedeoci smatrali varvarima, delom i zbog njihovih animističkih verovanja. U 18. i u prvoj polovini 19. veka dolazi do slabljenja centralne države u korist regionalnih vladara, među kojima se ističu i plemići naroda Oromo koji su se postepeno priključili ahmarskom hrišćanskom kulturnom krugu.

njegovoj vladavini i 1974. smenjuje ga prosovjetska vojna hunta. Prosovjetska vlada se približila SSSR-u, ali je 1991. godine sa reformama u istočnim zemljama Evrope, i okretanjem Moskve prioriternijim zadacima, došlo do pada ovog režima.¹¹ Od tog trenutka Etiopija je u stalnim konfliktima, od 1998. godine do 2000. godine u sukobu je sa Eritrejom zbog graničnog spora. Tokom 2006. godine *Unija islamskih sudova*, nova frakcija u somalijskom građanskom ratu, zauzima veliki deo južne Somalije. U decembru iste godine Etiopija pokreće rat u Somaliji koji u roku od par nedelja oslobađa teritoriju od islamista.

*Eritreja*¹² je od 1890. bila italijanska kolonija. Italijane je 1941. godine proterala britanska vojska u Africi i priključila je britanskom kolonijalnom carstvu. Kada se britansko kolonijalno carstvo u Africi počelo raspadati postala je deo Etiopije, a onda, posle decenijske borbe, postaje samostalna 1993. godine. Naime, posle prestanka sovjetske vojne pomoći Etiopiji, eritrejski gerilci uspeli su početkom devedesetih da potisnu etiopske snage iz Eritreje i uspostave nezavisnost. Eritreja je bila dodatno opterećena dvogodišnjim ratom od 1998. godine do 2000, sa Etiopijom, koji je izbio zbog granične linije.

Posle završetka Drugog svetskog rata mandat nad Eritrejom preuzimaju Ujedinjene nacije. Pregovori oko budućnosti ove afričke države započeli su 1949. godine. Etiopija je vršila snažan pritisak na UN da Eritreji dodeli status etiopske pokrajine, a i SAD su se počele interesovati za budućnost ove zemlje zbog njenog strateškog značaja u odnosu na Crveno more. Britanci su izvestili UN da tri je četvrtine tadašnjeg stanovništva za nezavisnu državu. UN su 1950. godine izglasale rezoluciju prema kojoj je trebalo oformiti federaciju Eritreje i Etiopije.¹³ Rezolucija je stupila na snagu 1952. godine, ali je izazvala izvesnu napetost u Eritreji jer nije ispoštovana želja većine

11 Nakon raspada SSSR-a Ruska Federacija je brzo izgubila interesovanje za podsaharsku Afriku. Zbog krize kroz koju je prolazila postsovjetska Rusija, a i u nedostatku finansijskih sredstava propao je veliki broj projekata za izgradnju infrastrukture ili elektrana. Najniža tačka u rusko-afričkim odnosima bila je 1995. godine, a od tada je u postepenom usponu. Pogledati, Vjačeslav Avijucki, *Kontinentalne geopolitike*, CLIO, Beograd, 2009, str. 236.

12 Eritreja je na strateški vrlo važnom prostoru u odnosu na Crveno more. Po njemu država nosi i ime. Naime reč Eritreja vuče poreklo od rimskog naziva za Crveno more – *Mare Erythraecum*.

13 Detaljnije, Documents of UN (1950) – 02.12.1950, 390. (V), Eritrea: Report of the United Nations Commission for Eritrea: Report of the interim Committee of General Assembly on the report of the United Nations Commission for Eritrea.

stanovništva ove države.¹⁴ Tokom 1962, Etiopija je prekršila rezoluciju UN i izvršila aneksiju Eritreje, proglašivši je za jednu od svojih pokrajina. Tada u Eritreji počinje gerilski otpor etiopskim vlastima. Etiopske snage doživljavaju poraz, a kada je pala vlada u Adis Abebi, Eritreji je 1991. godine obećano da će u roku od dve godine biti organizovan referendum na kome će se odlučivati o njenoj nezavisnosti. Referendum je održan 1993. godine pod pokroviteljstvom UN. Vrlo visok procenat Eritrejaca se izjasnilo za stvaranje nezavisne države. Mir sa Etiopijom ipak nije dugo trajao. Naime u periodu od 1998. godine do 2000. izbio je rat oko nerešenih graničnih pitanja. Iako je te godine potpisan i mirovni sporazum između dve države, konačno rešenje i pitanje eritrejsko-etioipske granice nije rešeno do danas.¹⁵

SUKOBI NA ROGU AFRIKE

Sukobi u ovom delu sveta imaju duboke korene i proizilaze iz specifičnih odnosa zemalja koje se nalaze na Rogu Afrike. Veliki deo Etiopije je hrišćansko ostrvo na teritoriji koja je gotovo sva muslimanska. Međutim, to nije hrišćanstvo koje su doneli Evropljani u Afriku zajedno sa svojom kolonizacijom. Ono je prodiralo u etiopsko carstvo Ansum tokom prvih vekova naše ere. Somalija je, nasuprot tome kompaktna zemlja po etničkoj strukturi, po islamskoj religiji i po jeziku.

Granica između Etiopije i Somalije određena je 1908. godine, ali je i dalje ostala povod za međusobne sukobe. Upravo je jedan od njih poslužio Benito Musoliniju kao izgovor za napad na Abisiniiju, današnju Etiopiju. Etiopiju su osvojili Italijani, dok je Ogaden pripojen Somaliji.

Kada je tokom drugog svetskog rata propalo efemerno italijansko kolonijalno carstvo, Ogaden je vraćen Etiopiji. Ali, Somalija se nije odrekla pretenzija prema ovoj teritoriji. Somalija je stekla nezavisnost 1960. godine. Međutim, problem njenih granica je nastavio i dalje da izaziva zategnutost u odnosima sa susednim zemljama. U osnovi, sporovi su involvirali somalijske napore da se stvori jedinstvena celina sa somalijskim plemenima koji su ostali van njene teritorije. U oblasti Ogadena dve susedne zemlje su

14 Pogledati, Documents of UN (1952) – 17.12.1952, 617, (VII), Resolutions adopted by the general assembly during its seventh session, Eritrea: Report of the UN commissioner of the Eritrea.

15 Pogledati: Bereketeab Redie, *Eritrea-The Making of the Nation, 1890-1991*, Uppsala University, 2000.

naizmenično počinjale oružane sukobe, stišavale ih, ali je sam problem ostao nerešen. Ogadensku pustinjsku visoravan, veličine oko 150.000 kvadratnih milja, naseljavaju plemena somalijske etničke pripadnosti.

Uzrok sukoba između Kenije i Somalije je takođe nerešeno teritorijalno pitanje, tačnije pitanje statusa severne oblasti Kenije nastanjene sa oko 100.000 stanovnika pretežno somalijskog porekla. Nekoliko meseci pred proglašenje nezavisnosti Kenije u Rimu je 28. avgusta 1963 godine održana konferencija predstavnika Somalije, Velike Britanije i Kenije (s tim što je kenijski predstavnik bio uključen u Britansku delegaciju) na kojoj je razmatran ovaj problem. Konferencija je završena bez uspeha, jer nije postignut sporazum. Somalijska delegacija je tada kao uslov za nastavak razgovora zahtevala uspostavljanje zajedničke somalijsko-kenijske administracije u spornoj oblasti ili intervenciju UN. Britanija je zauzela stav da Somalija i Kenija, kao nezavisne države u afričkim okvirima, treba da zajednički potraže rešenje ovog problema.

Sukobi na Rogu Afrike rezultat su pre svega nerešenih teritorijalnih pitanja, ali i nastojanja da se na ovom, važnom prostoru, zauzme centralna pozicija. Teritorijalni sporovi nastali su kao rezultat proizvoljnih povlačenja graničnih linija nekadašnjih kolonijalnih osvajača, ali i težnje pojedinih afričkih zemalja da osvajanjem ili pripajanjem pojedinih teritorija, zauzmu što bolju geopolitičku i geostratešku poziciju. Konflikti na Rogu Afrike počeli su da izbijaju početkom šezdesetih godina XX veka. Neposredan povod bilo je proglašenje nezavisnosti Somalije i ukidanje federativnog statusa Eritreje i njenim uključivanjem u unutrašnje strukture etiopske države. Sukobi su imali svoje regionalne i globalne karakteristike.

Na *regionalnom* nivou, ovi konflikti su neposredno uticali na višedecenijske odnose i veze država na Rogu Afrike. Regionalni ključ ovih sukoba je u činjenici da u Etiopiji, Džibutiju, Eritreji, Keniji i Sudanu, živi veći ili manji broj Somalijaca¹⁶ ili pripadnika drugih naroda i etničkih grupa

16 Somalijci su jedan od retkih afričkih naroda, koje povezuje jedinstvena svest o pripadnosti istom narodu. Međutim, susedne zemlje u kojima žive delovi tog naroda ne mogu se odreći svoje teritorije u korist Somalije. Kroz istoriju prava manjinskih grupa često su bila kršena. U Etiopiji je težnja da se stvori jaka nacionalna država dovela do unitarističkih koncepcija zasnovanih na leaderskoj poziciji Ahmaraca nad drugim etničkim grupama i plemenima. Ovakvi koncepti, naravno mogu se smatrati pravom Etiopljana da uredi državu po svojim kriterijumima. Ali, na drugoj strani, Somalijci se pozivaju na neravnopravnost unutar jedne države, nepravedno povučenim kolonijalnim granicama između dve države, i provocira Somaliju, da ne samo prema Etiopiji, nego i drugim susednim državama, ima teritorijalne aspiracije.

koji manje ili više nisu zadovoljni svojim statusom, a takvo stanje je gotovo idealno za teritorijalne aspiracije i povode za rat.

Internacionalizacija konflikta na Rogu Afrike imao je formu izrazite konfrontacije Istoka i Zapada, čiji je vrhunac bio period sedamdesetih godina XX veka. U sukobu su bile angažovane i SAD i tadašnji Sovjetski Savez, ali i saveznici obe države. U globalnom kontekstu konflikti na istoku Afrike bili su samo deo globalnog rivaliteta dve super sile tog vremena. S tim u vezi Rog Afrike je bio samo deo šireg konflikta koji je obuhvatao ceo region Persijskog i Arabijskog zaliva, dakle i Arabijskog poluostrva sa Crvenim morem, uključujući i Egipat i Sudan. Vrhunac globalnog aranžmana koji je izazvao ovaj rat, bilo je rušenje carevine u Etiopiji u februaru 1974. godine, kada je zapravo i poremećen dotadašnji raspored globalnih snaga i uticaja jer su do tada SAD više od dve decenije, odnosno od 1953. godine u Etiopiji uživale status najpovlašćenije nacije.

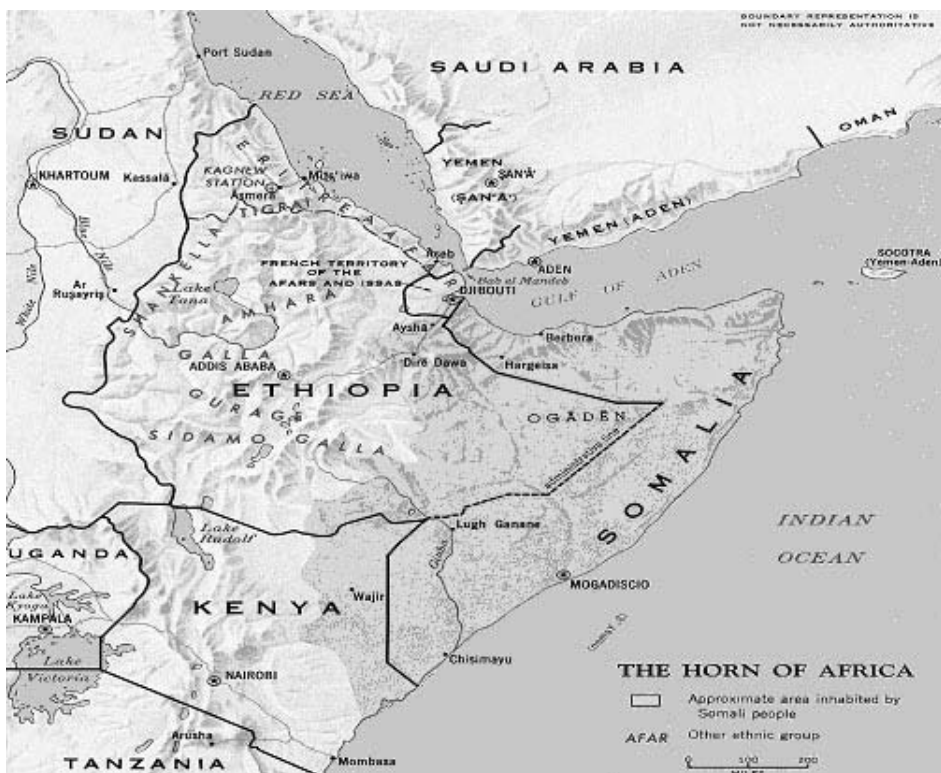
Jedan od najkarakterističnijih sukoba između zemalja Roga Afrike, bio je sukob Somalije sa dva svoja suseda Kenijom i Etiopijom. On se odvijao u dva navrata. Prvi sukob izbio je 1963. godine a drugi 1977. i trajao je do 1979. godine. Sukob je bio iniciran od strane Somalije i njenog nastojanja da objedini sve teritorije Roga Afrike na kojima su somalijska plemena. Sukob Somalije i Kenije bio je manjih razmera nego onaj između Somalije i Etiopije. Somalijsko-kenijski sukob je izbio oko spornih oblasti u severoistočnom delu Kenije. Somalijska strana je kao prelazno rešenje o uspostavljanu nove granične linije između dve države tražila formiranje zajedničke somalijsko-kenijske administracije u spornoj oblasti ili intervenciju UN.

Uz podršku Velike Britanije, na vanrednoj sednici OAJ¹⁷ u Dar el Salamu (Tanzanija) februara 1964, i rezolucijom donetom na Konferenciji ministara u Lagosu (Nigerija), takođe u februaru 1964, dve strane su pozvane da u neposrednim pregovorima reše spor. Šefovi država Somalije i Kenije postigli su na sastanku u Kairu (Egipat) jula 1964. načelni sporazum o njegovom rešavanju i sprečavanju širenja neprijateljstva.¹⁸

17 Organizacija afričkog jedinstva.

18 Pogledati, Bojana Tadić, *Sukobi među nesvrstanim zemljama, (dokumentacioni prilog, Ana Damian)*, Međunarodna politika, Beograd, 1987.

Teritorijalna rasprostranjenost somalijskih plemena u Etiopiji i Keniji

(http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Somali_map.jpg)

Na konferenciji OAJ održanoj u Kinšasi (Kongo) 1967. godine, doneta je Deklaracija o mirnom rešavanju ovog spora kao i o obnavljanju diplomatskih odnosa između Somalije i Kenije. Razgovori su nastavljeni i sledeće godine a granica između dve države je vremenom postala zvanična.¹⁹

Sukob između Etiopije i Somalije po obimu je bio veći. I on se odvijao u dva navrata 1963, a onda i u periodu od 1977. do 1979. godine. Od kada je određena, 1908. godine, granica između Etiopije i Somalije bila je povod za međusobne sukobe. Kao što je poznato, tokom Drugog svetskog rata, Etiopija je izgubila oblast Ogaden, koja je bila pripojena Somaliji, ali je posle odlaska Italijana iz Etiopije, ova oblast ponovo uključena u teritorijalnu

19 Detaljnije, Bojana Tadić, *Sukobi među nesvrstanim zemljama, (dokumentacioni prilog, Ana Damian)*, Međunarodna politika, Beograd, 1987.

strukturu Adis Abebe. Međutim, Somalija se nikada nije odrekla ove oblasti. Zbog Ogadena, Mogadiš je i posle sticanja nezavisnosti 1960. godine, bio u lafetnom sukobu sa Etiopijom.

U međuvremenu somalijska plemena su na području Ogadena formirala gerilske jedinice, koje je u sve otvorenijoj formi počeo da podržava zvanični Mogadiš, a što je Adis Abeba okarakterisala kao neprijateljsko mešanje suseda u njene unutrašnje odnose. U toku 1963. godine, Somalija i Etiopija su prekinule diplomatske odnose. Sledeće, 1964. godine, Etiopija i Kenija su dale zvanično saopštenje u kojem optužuju Somaliju za politiku zasnovanu na teritorijalnoj ekspanziji. Početkom 1964. godine, započeo je sukob između dve zemlje koji je trajao do marta, a onda je potpisan sporazum o prekidu vatre. Primirje između Etiopije i Somalije značio je i kraj rata između Somalije i Kenije.

Somalija je 1974. godine otkazala Ugovor o prijateljstvu i saradnji sa Sovjetskim Savezom, i sklopila više ugovora sa SAD i Kinom. Ovi ugovori su značajno modernizovali somalijsku armiju. Nedugo potom, oblast Ogaden je 1977. godine ponovo postala poprište ratnih sukoba. Somalijske vojne snage u sprezi sa gerilskim trupama u Ogadenu, uspele su da do novembra te godine zauzmu važne strateške centre u ovoj oblasti. Međutim, uz sovjetsku i kubansku pomoć, početkom 1978. godine, Etiopija je uspela u Ogadenu da potisne somalijske vojne snage. Ovaj sukob je vremenom počeo da se smiruje, ali i danas predstavlja složeno pitanje u Africi i potencijalni uzrok sukoba.

ETIOPIJA I ERITREJA

– geopolitička karakteristika rata –

Istorijska povezanost Etiopije i Eritreje je značajna.²⁰ Svoj geopolitički značaj, Eritreja je uglavnom zasnivala na svom geopolitičkom položaju. Naime, njena obala na samom ulasku u Crveno more, imala je, kroz istoriju, priličan značaj za velike sile.

Obala Eritreje prvo je bila pod kontrolom Otomanske imperije. Unutrašnjost Eritreje predstavljala je klasičnu sliku afričkih društava, koje su se zasnivala na mnoštvo nezavisnih državnica zasnovanih na plemenskoj osnovi. Prilikom povlačenja sa ovih prostora Otomanska imperija je ovu teritoriju prepustila Egiptu, ali Egipćani nisu uspeli da formiraju vlast zbog

20 Pogledati: Tekle Amare, *Eritrea and Ethiopia-From conflict to Cooperation*, Red Sea Press, 1994.

nemira u Sudanu. Njen sused Etiopija, Eritreju je uvek tretirala kao deo svoje države. Priključenje Eritreje Etiopiji za Adis Abebu značio je izlaz na Crveno more, što je dalje podrazumevalo izvor hrane i mogući trgovački razvoj.

Uvažavajući gore izrečeno, može se reći da su se strateške ambicije Adis Abebe donekle poklapale sa italijanskim geopolitičkim interesima u Africi.²¹ Italija je još 1885. godine Eritreju tretirala kao svoj preookeanski posed. Posle izbijanja Drugog svetskog rata, Britanci su zauzeli Eritreju zbog blizine naftnih polja u Saudijskoj Arabiji i vojne kontrole ulaska u Crveno more. Posle rata, Eritreja je uz posredstva UN ušla u federaciju sa Etiopijom. Kada je 1960. godine Etiopija postala unitarna država, u Eritreji je izbio gerilski rat usmeren ka etiopskim vlastima. U ovaj sukob su se umešale i tadašnje velike sile. Tokom rata, tadašnji Sovjetski Savez je prvo podržao Eritreju, a od 1973 počeo je da daje podršku tadašnjoj etiopskoj vladi. Kada je prestala sovjetska pomoć Etiopiji, gerilci iz Eritreje proterali su etiopsku vojsku i administraciju Adis Abebe. Na taj način Eritreja je faktički postala nezavisna država.

Složenost odnosa u ovom delu sveta značajno su uvećavali i nerešeni problem Eritreje. Priključenjem Eritreje etiopskom carstvu 1962. prekrštena je rezolucija UN prema kojoj je Eritreja u sastavu Etiopije kao samostalna federalna jedinica s naglašenim elementima autonomije. Centralistički carski režim ukinuo je njen autonomni status i pretvorio je u jednu od administrativnih etiopskih provincija. Tada je počelo formiranje oslobodilačkih pokreta koji su imali pomoć i podršku Sudana. I posle promene na vrhu u Etiopiji 1974. godine eritrejski oslobodilački pokreti su nastavili borbu za osamostaljivanje ove oblasti. Posle vojnih operacija u Ogadenu 1977-1978. Etiopija je nastojala da vojnim putem ponovo vrati kontrolu nad Eritrejom, ali nije uspeo. Međutim, rat sa velikim susedom time nije bio završen. Imao je svoj nastavak u periodu od 1998. do 2000. godine zbog granične linije između dve države.

SADAŠNJE STRANO VOJNO PRISUSTVO NA ROGU AFRIKE I ZNAČAJ MOREUZA BAB-EL-MANDEB

Jedno od najvažnijih geopolitičkih tačaka ovog prostora je Crveno more. Crveno more, zapravo je veliki zaliv Adenskog zaliva i Indijskog okeana. Zaliv je prirodna granica između najbogatije države Bliskog istoka, Saudijske

21 U osnovi italijanske imperjalističke geopolitičke strategije nalazi se tzv. *Kontrola obale (a) (controllo della costa – controllo delle coste)*, kao strateško uporište za kontakt i kontrolu unutrašnjosti kopna.

Arabije i Jemena, i najsiromašnijih država Afrike, Etiopije, Somalije i Eritreje. Južna obala Jemena na severoistoku, i obale Eritreje i Džibutija na afričkom delu, zatvaraju ulaz u najuži deo ulaska u Crveno more. Suecki kanal je najznačajnija geopolitička tačka na širem prostoru Roga Afrike i nalazi se na teritoriji Egipta države koja spaja Bliski istok sa Afrikom. Zbog ovakvih geopolitičkih karakteristika, kao i čestih eskalacija sukoba u ovom regionu Vašington je, kao jedan od svojih prioriteta pratio situaciju na rogu Afrike i u njegovom širem regionu. I pored toga, SAD su 1993. godine doživele tragičan incident u Somaliji. Tokom humanitarne operacije (“Restore Hope”), koji je sprovodio kontingent vojnika pod okriljem UN, u Somaliji je izgubilo život osamnaest američkih vojnika. Suočeni sa pogoršavanjem situacije u toj zemlji, Amerikanci su pojačali svoje prisustvo u Somaliji, u kojoj je vladao kaos, sa namerom da zarobe jednog od pobunjeničkih vođa. Loše pripremljena i izvedena operacija, završila se tragičnim gubitkom života američkih komandosa.

Posle strateškog vojnog povlačenja nekadašnjeg Sovjetskog Saveza sa ovih prostora, SAD su 2001. godine u Džibutiju formirale svoju mornaričku bazu *Lemonije*. Baza Lemonije je mornarička ekspediciona baza smeštena na međunarodnom aerodromu u Džibutiju. Amerikanci su je više meseci pripremali za svoje potrebe, s obzirom da je pre toga ona bila mesto gde su bili smešteni i gde su se obučavali francuski komandosi i legija stranaca. Bayu koristi i američka mornarička komanda za Evropu, Afriku i Jugozapadnu Aziju. Iako je danas jedina takve vrste američka vojna baza u Africi, njena uloga je sasvim jasna. Pored toga što strateški obezbeđuje moreuz Bab-el-Mandeb,²² ona kontroliše širi prostor od upada pirata, terorističkih napada i jakog uticaja Al Kaide. Naime, SAD su dugo znale da razne ekstremističke grupe koriste pustinjske predele severoistočne Afrike (Rog Afrike), kao bazu za svoje kampove i operacije. Ali borba sa njima nije bila prioritet.

Međutim, sve je počelo da se menja sa incidentom koji se dogodio 12. oktobra 2000. godine. Toga dana izjutra na vezu u jemenskoj luci Jemen na dopuni goriva bio je američki razarač USS Col. Malo plovilo približilo se razaraču, a zatim je usledila snažna eksplozija koja je znatno oštetila razarač, i odnela u smrt 17 i ranila 39 američkih marinaca. Odgovornost za ovaj napad

22 Bab-el-Mandeb (arapski, *vrata suza*) je moreuz koji razdvaja Afriku i Aziju a spaja Crveno more i Adenski zaliv. Moreuz je dobio naziv po arapskoj legendi prema kojoj je zemljotres razdvojio Afriku i Aziju i izazvao veliki broj žrtava. Moreuz je strateški vrlo važan, a predstavlja i jedan od najprometnijih plovnih puteva. Širok je oko 30 km, a dubok između 30 i 300 m.

preuzela je Al Kaida. Posle ovog napada i napada u Njujorku 11. septembra 2001. baza Lemonije je povećana pet puta.²³

Pored tradicionalnih rivalstava velikih sila, kojoj se priključila i Kina (a u budućnosti će verovatno i neka druga država), u svetu poslednjih godina sve više se formira zajednički blok velikih sila usmeren na suzbijanje međunarodnog terorizma i obezbeđivanju strateških tačaka na planeti značajnih za funkcionisanje međunarodne ekonomije i svetskih energetske potencijala. Što se tiče korisnika, njihova spoljna politika se sve više oblikuje na osnovu energetske problema. Razlog zbog koga Zapad ne može da zaustavi nuklearne ambicije Irana, niti da zaustavi rat u Sudanu, u velikoj meri je uzrokovan sve većom zavisnošću Kine od energenata koji potiču iz tih zemalja. Odnositi se prema energiji kao prema čistom ekonomskom pitanju stvar je prošlosti. Realnost sa kojom se svet susreće zahteva od vlada da usvoje neke nove metode. Tržišna kretanja nesumnjivo treba da nastave da deluju, treba pospešiti međunarodnu saradnju u pogledu energenata, koristiti različite energetske izvore i investirati u strateške rezerve.

Veliki proizvođači energije, poput Saudijske Arabije, Irana, Čada i Sudana, takođe se suočavaju sa potencijalnim nemirima i energetske koridori u oblastima pojačanog nasilja, poput Bliskog istoka, Afrike i Centralne Azije, pretnja su globalnoj bezbednosti i energetske izvorima. Gubitak od nekoliko miliona barela dnevno u dužim periodima oslabila bi svetsku ekonomiju. Procena u NATO paktu je da ako dođe do nemira u tim regionima da će biti neophodna hitna upotreba međunarodnih stabilizacionih snaga. Zato u NATO-u smatraju da treba da analiziraju pretnje, kao i da priprema planove za sučeljavanje sa njima i da obučavaju i opremaju svoje snage u vezi s tim.²⁴

NATO već prilično dugo obezbeđuje pomorsku komunikaciju i strateške tačke koje spadaju u Alijansinu sferu interesa, kao što su Bosfor, Gilbratarski moreuz, Suecki kanal, moreuz Bab el Mandeb i Hormuški moreuz, koji se sučeljavaju sa sve većom pretnjom terorističkih napada na tankere koji prenose naftu. Poslednji navedeni lokalitet je naročito rizičan, budući da zbog

23 Pored SAD koje najviše učestvuju u obezbeđivanju važnih pomorskih tačaka i pravaca i nekoliko evropskih zemalja, pre svega Velika Britanija i Francuska takođe učestvuju u tome. Kada je izvršen napad na razarač USS Cole u Jemenu, 2000. godine, francuska pomorska flota u Indijskom okeanu, koja štiti pomorsku trasu u moreuzu Bab el Mandeb, bila je prva na mestu nesreće i pomogla je u spašavanju američkih mornara.

24 Gal Luft, Kristofer Pajar, *Uloga NATO-a u obezbeđivanju energetske izvora*, Evroatlanska bezbednost, br. 5, od 01.03.2007.

nuklearnih ambicija Teherana raste napetost u regionu. Strateški koncept NATO-a već uključuje elemente za zaštitu vitalnih linija za snabdevanje energetika. Primena tih zamisli obuhvata pojačano pomorsko prisustvo i nadgledanje u ključnim tranzitnim oblastima. Ne samo da bi se tako obezbedili energetske izvori, već bi se i materijalno doprinelo borbi protiv nelegalnih aktivnosti kao što su piraterija, pomorski terorizam i krijumčarenje. Amerikanci smatraju da bi NATO trebalo da se pozabavi i sve većom pretnjom miniranja uskih grla na strateškim lokalitetima. Kapaciteti NATO-a za čišćenje mina trenutno su nedovoljni za situaciju u kojoj bi neki državni činovioci ili terorističke grupe izvršile značajniju operaciju miniranja.

Značaj moreuza Bab el Mandeb i njegova geopolitička i strateška povezanost sa Sueckim kanalom bila je vrlo jasno izražena prilikom nedavnog prolaska ratnih brodova Irana kroz ove moreuze. Prolazak dva iranska ratna broda kroz Crveno more i Suecki kanal pokazala je takođe i međusobnu geopolitičku povezanost Roga Afrike i Bliskog istoka. Brodovi "Šahid Kvandi" i "Harg" iranske ratne mornarice prolazeći kroz Crveno more i Suecki kanal doplovili su ispred obala Izraela demonstrirajući novu snagu iranske države podstaknute razvojem njenog nuklearnog programa. Interesantno je da američka baza Džibutiju i njene mornaričke snage nisu pokušale da zaustave iranske brodove, a takođe je interesantno i konstatovati da je Vlada u Kairu dala dozvolu za prolazak iranskim brodovima, iako se Egipat tretira kao jedan od najvažnijih saveznika SAD na ovom prostoru.²⁵

MEĐUSOBNA ENERGETSKA POVEZANOST ROGA AFRIKE I BLISKOG ISTOKA

Crveno more, Rog Afrike i afričke države na Rogu Afrike predstavljaju zaleđe Bliskog istoka i država tog regiona. Rog Afrike i Crveno more uopšte, a isto tako i priobalne države postaću još značajnije izgradnjom pet transarabijskih naftovoda. Osamdesetih godina XX veka, šest država Zaliva, Saudijska Arabija, Kuvajt, Bahrein, Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati i Oman zajednički su doneli odluku da polovinu svog izvoza naftom transportuju, tim novim pravcem odnosno preko Luka na Crvenom moru. Na taj način, pravcem preko Crvenog mora za polovinu bi se smanjio izvoz nafte

25 Prolazak dva iranska broda sredinom februara 2012. godine kroz moreuze Bab-el-Mandeb, bio je drugi dolazak iranskih ratnih brodova ispred obala Izraela. Prvi prolazak mornaričkih snaga Teherana bio je 1979. godine.

preko zapadnog dela Arabijskog poluostrva odnosno preko morskog tesnaca Hormuz i Persijskog zaliva.

Saudijska Arabija je jula 1981. godine završila 1.200 km dug naftovod preko Arabijskog poluostrva. Tim naftovodom, kada je otvoren, slalo se 1.85 miliona barela nafte dnevno, sa naftnih polja Abkaika i luke Janbi na obalu Crvenog mora. U novembru 1981. godine zemlje Zaliva projektovale su još pet naftovoda preko Arabijskog poluostrva. Tim planom je predviđeno da dva nova naftovoda, od predviđenih pet, povežu naftna polja Abkaika sa lukom Janbi, s tim što bi jedan povezao naftna polja u Kuvajtu sa lukom na Crvenom moru, a drugi bi iz Kirkuka u Iraku dopremao naftu do zaliva Akbaba na severnom delu Crvenog mora. Razlozi za izgradnju ovih naftovoda su strateške prirode. Tada, kao i sada, izvoz nafte potpuno je zavistan od stanja u tesnacu Hormuz i Persijskom zalivu. Ako bi ovaj put iz bilo kog razloga bio prekinut, izvoz nafte bio bi praktično onemogućen, s obzirom na činjenicu da tih šest zemalja daju 62% celokupne količine nafte na svetskom tržištu, i da sa 40% učestvuju u naftnim sirovinским potrebama najrazvijenijih država sveta, a od toga sa 70% učestvuju u potrebama Japana.²⁶

REGIONALNI I INTERREGIONALNI UTICAJI NA ROG AFRIKE

Na države koje se nalaze na prostoru Istočne Afrike, snažan uticaj imaju regionalne i interregionalne države.

Jedan od najsnažnijih uticaja na ovaj region ima *Saudijska Arabija*, jedna od najbogatijih i najuticajnijih država Bliskog istoka. Saudijskoj Arabiji je Rog Afrike zaleđe. Bogata saudijska država sa drugim izvozniciima nafte na Bliskom istoku u doglednoj budućnosti planira da napravi alternativne naftne koridore koji bi izlazili na Crveno more. S obzirom da su i siromašne afričke države Roga Afrike usmerene na Crveno more, za Saudijsku Arabiju je važno da se u ovom regionu smanji gusarenje i pljačke koje mogu ugroziti njen izvoz nafte. U pogledu na države Roga Afrike za spoljnu politiku Saudijske Arabije važni su odnosi sa Somalijom i Džibutijem. Spoljna politika Saudijske Arabije je tradicionalna, u skladu sa vahabitskom verom, što znači da se ona zasniva na širenju islama gde god je to moguće, i na takozvanoj muslimanskoj solidarnosti. Odnosi sa Džibutijem zasnivaju se na zajedničkim osnovama i interesima Vašingtona i El Rijada, a najviše

26 Pogledati: Šircej Jože, *Konflikt na Rogu Afrike*, Centar za proučevanje sodelovanje z dežalami v razvoju, Ljubljana 1982.

proizilaze iz muslimanske osnove građana Džibutija kao i na strateškoj poziciji koju država Džibuti ima u odnosu na Crveno more.

Odnosi Saudijske Arabije sa Somalijom su mnogo kompleksniji. Zasnivaju se na povremenim pritiscima El Rijada, da svaki pokušaj društvenih reformi u Somaliji kakve s vremena na vreme želi da sprovede Mogadiš, on ne odustane od islama i njegovih principa u strogom smislu te reči. Ovi pritisci na Somaliju, naročito su bili prisutni kada je Mogadiš želeo da somalijski jezik proglasi zvaničnim jezikom u Somaliji, jer je tada arapski jezik došao u podređen položaj. Saudijska Arabija bila je i protiv uvođenja latiničnog pisma u Somaliji, kao i zakona o bračnoj zajednici.

U interregionalnom pristupu svakako najznačajniju ulogu imaju *SAD*. Njihovo prisustvo i ciljevi na ovom prostoru doživeli su transformaciju. Negde od sredine XX veka ono se zasnivalo na političkoj i ideološkoj borbi sa Sovjetskim Savezom, a od osamdesetih i devedesetih godina istog veka, *SAD* započinju preorijentaciju sa ideoloških na opšteglobalističke principe borbe protiv terorizma i pljačke. Odnos koji *SAD* ima prema Rogu Afrike u tesnoj je vezi sa Bliskim istokom. Tu svakako spadaju i specijalni odnosi *SAD* i Saudijske Arabije. Istorijski kontekst ovih odnosa počiva na saradnji Saudijske Arabije sa američkim naftnim kompanijama iz tridesetih godina XX veka. S tom u vezi jedan od najvažnijih kriterijuma spoljnopolitičkih aktivnosti ove dve države njihovo savezništvo, koje sa jedne strane, omogućuje Saudijskoj Arabiji ulogu lidera konzervativnih država na Bliskom istoku kao i regionu Roga Afrike, a *SAD* obezbeđuju snažnog energetskog partnera. *SAD* imaju bazu u Džibutiju i uglavnom se orijentišu na kontrolu prolaska Crvenim morem i dalje Sueckim kanalom. Danas su *SAD* više orijentisane na kontrolu i borbu protiv Al Kaide koja je vrlo prisutna na Rogu Afrike, nego nekom eventualnom sukobu između afričkih država, s obzirom da bi danas ti sukobi bili lišeni ideoloških konotacija. S obzirom na čvrsto savezništvo sa Egiptom i Saudijskom Arabijom, *SAD* na ovom prostoru, veću pažnju obraćaju na države kao što su Sudan i one na Rogu Afrike, zbog eventualnih kampova terorista nego zbog potencijalnih etničko-plemenskih sukoba. Afričkom politikom Vašingtona rukovode tri principa: bezbednosna pitanja, prvenstveno povezana sa borbom protiv Al Kaide, potreba da se dođe do raznovrsnijih snabdevača naftom i ekonomska saradnja kombinovana sa demokratizacijom afričkih režima.

Kao i u drugim delovima Afrike, *Izrael* je dugo praktikovao aktivnu politiku podrške Etiopiji. Saradnja koja je počela još za vreme vladavine Hajla Selasija, dostigla je značajne rezultate baš u osposobljavanju elitnih

jedinica etiopske vojske. Izrael je Adis Abebi povremeno davao i selektivne podatke, koji su Etiopiji pomagale, s obzirom na neprijateljski stav Arapskih zemalja, Somalije a naročito Saudijske Arabije. Ove informacije imale su značaj i zbog stalnih težnji Eritreje za otcepljenjem. Pobedom etiopske revolucije ova veza sa Izraelom je smanjena, ali, nije prekinuta. Uz diskretnu podršku Izrael je nastavio da održava veze sa novim etiopskim rukovodstvom i posle zaoštavanja odnosa Etiopije i SAD 1977. godine, i to bez obzira na sve veću saradnju Adis Abebe sa Sovjetskim Savezom. Izrael je posle 1976. godine bio glavni dobavljač Etiopije američkim oružjem, vrlo potrebnih etiopskoj vojsci, s obzirom da je ona gotovo četvrt veka koristila vojni materijal proizveden u SAD. Tokom 1978. godine na zahtev Sovjetskog Saveza i Kube prestaje izraelska vojna pomoć Etiopiji, ali ostaje činjenica da je Izrael igrao značajnu ulogu posrednika između novih vlasti u Adis Abebi i Vašingtona.²⁷ Prisustvo Izraela danas, na ovom prostoru nije vidljivo, ali se oseća. Izrael naprosto ne može napustiti Rog Afrike, pre svega zbog terorističkih kampova, a zatim i zbog Sudana, Somalije, Saudijske Arabije a i zbog strateških tačaka kao što su Bab-el-Mandeb, Crvenog mora, zaleđa Saudijske Arabije i posebno Sueckog kanala.

Sa smanjivanjem uticaja nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, i u očekivanju povratka Rusije, u afričkom prostoru sve je uticajniji još jedan globalni igrač *Kina*. Intenzitet kineskog angažovanja u Africi uopšte, pa tako i na istoku Afrike, bio je različit, a zavisio je od političkih prilika u samoj Kini. Odnosi Kine i afričkih zemalja imali su u početku samo politički kontekst. Da bi suzbio uticaj Tajvana, koji je do sedamdesetih godina XX veka imao stolicu u Savetu bezbednosti UN, Peking je nastojao da dobije podršku afričkih zemalja koje su brojčano prilično zastupljene u UN.²⁸

Dalji razvoj kineske politike u celoj Africi uslovljen je naftnim imperativima. Kao drugi svetski uvoznik nafte (iza SAD), Kina uvozi 28% nafte iz Afrike i to uglavnom iz Angole, Sudana i Konga. Kineska naftna kompanija CNPC je istraživala nalazišta nafte u Sudanu, a Kina je sagradila strateški naftovod koji povezuje nalazišta sa naftnim terminalom u Crvenom moru, koji je takođe izgradila Kina.²⁹ Što se tiče Roga Afrike, Kina je

27 Pogledati: Šircej Jože, *Konflikt na Rogu Afrike*, Centar za proučevanje sodelovanje z dežalami v razvoju, Ljubljana 1982.

28 Vjačeslav Avijucki, *Kontinentalne geopolitike*, CLIO, Beograd, 2009, str. 233.

29 Isto, str. 234.

mereno obimom pomoći tokom sedamdesetih godina XX veka bila najveći davalac pomoći zemljama ovog regiona.

ZAKLJUČAK

Rog Afrike nije više deo sveta na kome se direktno konfrontiraju velike sile, ali jeste region na kome se sučeljavaju njihovi interesi. Na Rogu Afrike i na njegovom širem prostoru danas se konfrontiraju snage NATO Alijanse sa terorističkim ekstremističkim organizacijama, kao i sa raznim gusarskim i drugim krijumčarskim grupama. Na ovom prostoru je još uvek prisutna trgovina ljudima, a region je opterećen i hroničnim socijalnim krizama kao što su glad i razne epidemije bolesti koje su iskorenjene u drugim delovima sveta.

Kada je reč o ratovima, karakteristika ratova između afričkih zemalja uopšte, predstavljaju njihove unutrašnje i spoljne determinante. Unutrašnje predstavljaju plemenski sukobi, a uzroci spoljnih svakako su državne granice, koje su podelile etničke grupe istog naroda, a rezultat su dogovora nekadašnjih kolonijalnih sila. U tom smislu države Istočne Afrike, Etiopija, Eritreja, Somalija i Džibuti ne predstavljaju nikakav veliki izuzetak u odnosu na kontinent na kome se nalaze, ali imaju svojih specifičnosti.

Kada bi se objedinila cela teritorija na kojoj žive somalijska plemena Somalija bi postala najveća država Istočne Afrike. Faktički bi ono što danas zovemo Rog Afrike predstavljalo državnu teritoriju Somalije (Somalijsko poluostrvo). Mogadiš bi kontrolom Ogadena kontrolisao i veliki deo unutrašnjosti ovog dela Afrike.

U opozitnom stanju u odnosu na Somaliju, nalazi se Etiopija, koja svojom strukturom, a posebno sa svojom religijom, predstavlja afričku posebnost. Njen gestrateški položaj je specifičan. Sa jedne strane, ona ima problem u Ogadenu koji je deo njene teritorije, ali koji je nastanjen uglavnom somalijskim stanovništvom koje teži spajanju sa maticom. Njen drugi geopolitički problem predstavlja Eritreja jer je ona sada samostalna država, čija samostalnost Etiopiju čini kontinentalnom afričkom državom sa značajno smanjenim geopolitičkim kapacitetima.

Eritreja je u sadašnjim geopolitičkim dešavanjima na Rogu Afrike trenutno u najpovoljnijem položaju. Taj geopolitički položaj joj omogućuje relativno dobru kontrolu samog ulaska u Crveno more, ali i njegovog značajnog dela.

Rog Afrike predstavlja jednu od najznačajnijih geopolitičkih tačaka na planeti. Prostor je bremenit potencijalnim sukobima. I pored toga što

stanovništvo trpi strahovite socijalne teškoće, od kojih su najkarakterističnije glad i epidemije, Vlade država u Du iznalaze načina za naoružavanje svojih vojski. Region je pod stalnim nadzorom NATO snaga, posebno SAD. Vašington pažljivo prati ekstremističke grupe, kontroliše ulaz u Crveno more (strateški moreuz Bab-el-Mandeb), kao veliki produžetak Sueckog kanala i zaleđa Saudijske Arabije, Egipta i Sudana. Baza SAD “Lemonije” u Džibutiju jedina je takve vrste u Africi.

U celom regionu Crveno more i prostor oko njega dobija na velikom značaju, posebno zato što zemlje Zaliva traže alternativne pravce za izvoz svoje nafte. Luke na Crvenom moru mogle bi, u tom smislu, da budu alternativa prevozu naftnih derivata preko Hormušskog moreuza. Saudijska Arabija je već izgradila jedan naftovod do Crvenog mora, zemlje Zaliva planiraju ukupno pet, a za dva naftovoda izrađena je projektna dokumentacija.

Na ceo region vrlo jak uticaj imaju regionalne i interregionalne sile. U regionalnom smislu, na Somaliju i Džibuti snažan uticaj ima Saudijska Arabija. U vanregionalnom smislu, vojno, ovde je najprisutniji Vašington, oseća se prisustvo Izraela, a u ekonomskom smislu sve je prisutnija Kina. Peking ovde nije samo zbog nafte i njenih derivata, već i zbog drugih sirovina potrebnih za njegovu sve bržu industrijalizaciju.

LITERATURA

1. Avijucki Vjačeslav, *Kontinentalne geopolitike*, CLIO, Beograd, 2009.
2. Bhardwaj Raman, *The Dilemma of the Horn of Africa*, India: Sterling Publishers, Ltd., 1979.
3. Bereketeab Redie, *Eritrea-The Making of the Nation, 1890-1991*, Uppsala University, 2000.
4. Brzezinski Zbigniew, *The Grand Chessboard-American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, 1997.
5. Clapham S. Christopher, *Africa and the International System-the Politics of State Survival*, Cambridge University Press, 2002.
6. Decalo Samuel, *Israel and Africa: The Politics of Cooperation, A study of Foreign Policy and Technical Assistance*, University of Pennsylvania, 1970.
7. Gitelson Susan, *Israel's African Setback in Perspective*, Transaction Books, 1976.
8. Godfrey Mwakikagile, *Kenya-Identity of a Nation*, Amazon ca. 2007.
9. Haggai Erlich, *The Struggle Over Eritrea*, Hoover Institution Press, 1983.

10. Hiwet Gebre Tesfagirgis, *Emergent Eritrea*, Red Sea Press, 1991.
11. Hodd Michael, *East Africa Handbook*, 7th Edition, Passport Books, 2002.
12. Marcus G. Harold, *Ethiopia, Great Britain, and the United States, 1941-1974*, University of California Press, 1983.
13. Marcus G. Harold, *A History of Ethiopia*, University of California Press, 2002.
14. Markakis John, *Ethnicity conflict in the Horn of Africa*, James Correy Publishers 1994.
15. Međunarodna politika, br. 792, Beograd, 1983, *The Seventh Conference of Heds of State or Government of the non-aligned Contries. New-Delhi, march 7-12, 1983*.
16. Mordechai Kreinin, *Israel and Africa*, Praeger, 1964.
17. Murphy N. Martin, *Somala: The New Barbary? Piracy and Islam in the Horn of Africa*, Columbia University Press, 2011.
18. Pankhurst E. Sylvia and Pankhurst Rihard K.P, *Ethiopia and Eritrea*, Lalibela House, 1953. 19. Rabasa Angel, *Radical Islam in East Africa*, RAND Corporation, 2009.
20. Rotberg I. Robert, *Battling terrorism in the Horn of Africa*, Brookings Institution Press, 2005.
21. Seeman Don, *One people, one blood: Ethiopian-Israelis and return to judism*, Rutgers University Press, 2009.
22. Sorenson John, *Disaster and Development in the Horn of Africa*, Palgrave Macmillan, 1995.
23. Šircelj Jože, *Konflikt na Rogu Afrike*, Centar za proučevanje sodelovanje z dežalami v razvoju, Ljubljana 1982.
24. Tadić Bojana, *Sukobi među nesvrstanim zemljama*, (dokumentacioni prilog Ana Damian), Međunarodna politika, Beograd, 1987.
25. Tekle Amare, *Eritrea and Ethiopia-From Conflict to Cooperation*, Red Sea Press, 1994.
26. Kibreab Gaim, *Critical Reflections on the Eritrean war of Idepence*, Sea Press, 2008.
27. Kjelen Rudolf, *Država kao životni oblik*, I.Đ.Đurđević, Beograd, Sarajevo 1923.
28. Lang F. Anthony, *Agency and Ethich: The Politics of Military Intervention*, University of New York Press, 2001.
29. Lefebure A. Jeffrey, *Arms for the Horn: US Security Policy in Ethiopia and Somalia 1953-1991*, University of Pittsburgh Press 1992.
30. Little D. Peter, *Somalia: economy without State*, Indiana University Press, 2003.

31. Luft Gal, Pajar Kristof, *Uloga Nato-a u obezbeđivanju energetske izvora*, Evroatlanska bezbednost, br. 5, 01.03.2007.

Dr. Milovan RADAKOVIĆ

GEOPOLITICS OF THE HORN OF AFRICA

ABSTRACT

At the beginning, author provides concretization of terms *geopolitics* and *conflict* and an explanation of geographical term *Horn of Africa*. In the following discussion, characterization and classification of the conflict between African countries is carried out. The work also comprises an analysis of geopolitical characteristics of the Horn of Africa and provides a brief synthesis of the countries in the region. Further, it explains the mutual relations and the nature of the conflict between Ethiopia and Eritrea, current military presence in the Horn of Africa and the importance of Bab-el-Mandeb strait. The author analyzes energy connection between Horn of Africa and the Middle East, regional and interregional impacts on the Horn of Africa countries and gives concluding remarks.

Key words: Geopolitics, Horn of Africa, Ethiopia, Eritrea, Somalia, energy, conflict.

Pero B. Petrović, **KAPITALNA ULAGANJA I PROJEKTNO FINANSIRANJE**, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 235

Monografija profesora Petrovića pod nazivom „Kapitalna ulaganja i projektno finansiranje“ predstavlja studiju u kojoj je obrađena problematika kapitalnih ulaganja, kao i njihovog planiranja. Poseban značaj ove knjige prepoznaje se u sveobuhvatnoj analizi međuzavisnosti ekonomske vrednosti samog projekta i elemenata vremenske vrednosti novca. Šta su kapitalna ulaganja i kako se ona definišu, kao i kolika je uloga savremenog planiranja i ocene efektivnosti kapitalnih ulaganja, u procesima koji podrazumevaju višegodišnje angažovanja i čije je ostvarivanja često izloženo značajnom stepenu rizika, predstavljaju samo neka od osnovnih istraživačkih pitanja na koje ova monografija pruža odgovore. Ova studija takođe, pruža odgovore i na pitanja: koje su to prednosti koje projektno finansiranje pruža u odnosu na standardno finansiranje, kao i šta to projektno finansiranje obuhvata, kako se priprema finansijaki plan, procenjuje rizik, dizajnira miks finansiranja i podižu sredstava.

Samo donošenje odluke o dugoročnom investiranju je veoma složen problem s obzirom da podrazumeva rukovođenje velikim sumama novca, od kojih se korist očekuje u periodu dužem

od godinu dana. Raznovrsnost ovih ulaganja, njihova klasifikacija i dinamika njihovog nastajanja, koja zavisi od privredne delatnosti, ali i opšte privredne klime, predstavljena je u ovoj knjizi. Osim toga, autor analizira i mikro nivo na kome nastaju novčani tokovi u vezi sa prihvatanjem i eksploatacijom investicionog projekta, kao što su: inicijalni kapitalni izdatak, neto novčani tok od eksploatacije projekta, odnosno operativni novčani tok i neto novčani tok koji se očekuje od njegove likvidacione vrednosti.

Analizirajući ekonomski vek trajanja projekta, autor naglašava da je on uslovljen nizom faktora, među kojima se ističu: fizičke karakteristike sredstava, njihova tehničko-tehnološka zastarelost i stepen konkurencije na tržištu proizvoda, usluga ili roba. Posebna pažnja posvećena je planiranju i ocenjivanju efikasnosti i rentabilnosti kapitalnih ulaganja, kao i ukazivanju na neophodnost uvažavanja vremenske vrednosti novca u tom procesu. S tim u vezi autor ističe neuvažavanje vremenske vrednosti novca kao najveću slabost metode računovodstvene stope prinosa, koja koristi od investicionog projekta izražava nekim od oblika finansijskog rezultata. Ističući da se

vremenska vrednost novca zasniva na uverenju da jedan dinar koji posedujemo danas ima veću vrednost od jednog dinara koji ćemo posedovati u budućem vremenskom periodu, autor dodaje da se ona shvata kao buduća vrednost novca i kao sadašnja vrednost novca. Stoga se buduća vrednost neto novčanog toka koji se očekuje od investicionog projekta utvrđuje na kraju veka projekta, a sadašnja na njegovom početku.

Profesor Petrović razlikuje tri modela finansiranja izgradnje u tržišnim privredama: javno (državno) finansiranje, privatno finansiranje i mešovito, odnosno partnerstvo javnog i privatnog sektora. Tehnika projektnog finansiranja, koja predstavlja osnovnu temu ovog rada, primenjuje se prilikom mešovitog finansiranja. S tim u vezi u knjizi se kao osnovno obeležje projektnog finansiranja navodi finansiranje putem zajma čija se otplata očekuje od prihoda koje će projekat ostvariti, dok se imovina projekta koristi za osiguranje otplate. Naglašava se presudna uloga projektnog finansiranja u izgradnji novih ili obnovi postojećih infrastrukturnih objekata i sistema, te se ovom studijom između ostalog želi skrenuti pažnja na potencijale projektnog finansiranja, kao i modalitete finansiranja koji mogu doprineti unapređenju ekonomskog razvoja.

Pored uvodnih postavki u kojima su predstavljeni osnovni pojmovi i objašnjen značaj kapitalnih ulaganja, kao i projektnog finansiranja u savremenim uslovima poslovanja, monografija je strukturirana u šest poglavlja.

Prvi deo razmatra poslovanje preduzeća u savremenim tokovima

globalizacije i kretanja kapitala. Ovde se čitaocima skreće pažnja na pozitivne, ali i negativne posledice globalizacije i mobilnosti kapitala, naročito imajući u vidu procese korporativizacije preduzeća i narastajuće rizike u savremenim uslovima neizvesnosti. Tako u okviru prvog dela autor predstavlja razvoj novih finansijskih tehnika, koje su nastale kao posledica globalizacije finansijskih transakcija. Posebna pažnja posvećena je novim finansijskim proizvodima i instrumentima, kao i rizicima na tržištu kapitala, koji su klasifikovani i detaljno analizirani. Savremeni principi eksterne i interne kontrole, kao i monitoring i supervizija, takođe su predstavljeni u ovom delu gde su obrazložene karakteristike sektorskog i integrisanog pristupa nadzoru finansijskog sistema.

Drugi deo monografije nastavlja se na prethodni uvodeći čitaoce u determinante poslovanja u globalnom okruženju, analiziranjem globalne konkurencije, pitanja ocenjivanja i rangiranja investicionih projekata, kao i savremenih principa korporativizacije preduzeća i kriterijuma za donošenje investicionih odluka.

Treći deo knjige pruža uvid u osnovne elemente plana kapitalnih ulaganja, a pre svega na dobro odmeravanje odluke o kapitalnom ulaganju i sagledavanje novčanih tokova projekta, po osnovu eksploatacije i likvidacije.

Četvrti deo analizira efikasnost kapitalnih ulaganja, pružajući uvid u kriterijume i metode za ocenu rentabilnosti investicionih projekata, sagledavajući i interne stope prinosa.

Peti deo deo rada po rečima samog autora obuhvata ključna i najjobornija istraživanja koja se odnose na vremensku vrednost novca. U njemu su predstavljeni kvantitativni i kvalitativni pokazatelji rizika, njegovo moguće merenje, te njegova mogućnost diversifikacije. Naročito je obrađen deo koji se bavi budućom vrednosti novca, koja obuhvata račun sadašnje vrednosti, kao i vremenske vrednosti novca. U istom poglavlju analizirana je i očekivana

stopa prinosa, kao i posebni problemi vremenske vrednosti novca.

Poslednje poglavlje knjige odnosi se na analizu procesa projektnog finansiranja infrastrukture. U okviru ovog dela predstavljeni su različiti modeli finansiranja infrastrukture, osnovne postavke projektnog finansiranja, njegov značaj, prednosti i učesnici, kao i osnovni elementi projektnog finansiranja i modeli garancija za investicione projekte.

Stevan RAPAĆ

David Đ. Dašić,
ISTORIJA DIPLOMATIJE,
Altera, Beograd 2012, str. 601

U još uvek nedovoljno razvijenoj naučno-publicističkoj literaturi u nas o fenomenima međunarodnih odnosa, spoljne politike i diplomatije knjiga prof. Dašića, dugogodišnjeg univerzitetskog nastavnika i diplomate, izdvaja se osobenim značenjem. Reč je o opštem prikazu glavnih procesa, događaja, pojava, koncepcija, izraza, ustanova, sintagmi kao oznake ključnih političkih i diplomatskih određenja relevantnih za međunarodne odnose i diplomatiju u njihovom osnovnom istorijskom razvitku. Autor s dobrim razlogom svoje ogledanje pod naslovom ISTORIJA DIPLOMATIJE dalje precizira kroz podnaslov „Evolucija diplomatije“, jer ono što sledi je prikaz fenomena diplomatije kroz njen postepeni razvoj od nižeg i prostijeg ka višem i složenijem uz neprekidne promene i menjanja, upravo ono što u

svom izvornom etimološkom značenju označava izraz evolucija. „Priča“ o diplomatiji situirana je pritom – što je jedino i moguće – u kontekst opšte političke istorije sveta, od najdavnijih vremena, od država „Starog istoka“ do tzv. savremenog trenutka.

Izlaganja su organizovana u tri osnovne tematske celine, koje označavaju i svojevrsnu periodizaciju istorije diplomatije, što je, u stvari, i sadržaj knjige. Prva – „stara diplomatija“ govori o oblicima diplomatije u Starom veku, zatim, o velikim religijama, kao i paradigmatičnim vidovima diplomatije u Srednjem veku. Druga – „klasična diplomatija“ tiče se diplomatije od 15. veka do tridesetogodišnjeg rata, posebno relevantnih vidova diplomatskih aktivnosti uoči i posle Vestfalskog mira, vremena Bečkog kongresa i posle, do

Berlinskog kongresa i razdoblja do prvog svetskog rata. I konačno, treća – „moderna diplomatija“ posvećena je vremenu posle Versajske konferencije, između dva svetska rata, diplomatiji tokom drugog svetskog rata, vremenu hladnog rata i diplomatiji uoči i posle pada Berlinskog zida. Uz uvod, tu su i zaključna razmišljanja o savremenom fenomenu *pax americana* i mogućem „postameričkom svetu“. Ovakva osnovna periodizacija može biti i kritički upitna sa stanovišta različitih mišljenja u historiografiji, ali treba imati u vidu i da su pitanja periodizacije i inače unekoliko i stvar konvencije. Autor nam ipak daje i svoje metodsko određenje za ovakav vid periodizacije i prezentovanja sadržaja koje razmatra. A to je institucionalizacija diplomatije, kao izraz njenog razvoja i rasta i saglasno tome i ponuđena periodizacija.

Vredna su pomena svakako i druga metodska određenja kojima se na početku knjige naznačavaju okviri i ciljevi autorskog htenja. Recimo, da po obuhvatnosti i načinu izlaganja knjiga predstavlja svojevrstan repetitorijum, odnosno hroniku najvažnijih diplomatskih zbivanja u opštoj političkoj istoriji sveta. Dalje, da joj sabrana empirijska građa, diplomatska i političkoteorijska objašnjenja istorijskih događaja i ličnosti, pojava i pojmova daju i obeležja opšteg pregleda odnosno rečnika evolucije diplomatije. Isto tako, da bogata dokumentarna osnova korišćena u njenoj pripremi, navođena u tekstu kao i u posebnom prilogu, predstavlja i vredan prilog bibliografiji opšte i nacionalne istorije diplomatije.

Sve u svemu, kao rezultat izvanrednog i znalački posvećenog napora autora da odabirom i sistematizovanjem u hronološkom sledu raznovrsnih tema i problema i njihovim konciznim sintetizovanim razmatranjem, čitalac ima pred sobom štivo koje celovito, na jednom mestu, prezentuje veoma složene i obimne sadržaje, razasute dosad po mnogim izvorima i literaturi iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike i diplomatije. Time se izvesno zadovoljava nesumnjiva potreba za knjigom ovakve vrste. Utoliko više i utoliko pre ako se ima na umu činjenica za neverovanje da, osim sporadičnih i već dosta davnih priređivanja skripata za svojevremene visokoškolske potrebe, u nas u svem vremenu posle drugog svetskog rata nije bilo izdanja koje bi celovito i sveobuhvatno tretiralo ove sadržaje. Imajući i ovo poslednje posebno na umu, kao i činjenicu nesumnjivog porasta interesovanja za ove sadržaje, uporedo sa intenziviranjem međuzavisnosti i interakcije u međunarodnim odnosima u savremenosti, u vremenu globalizacije, autorsko pregnuće prof. Dašića dolazi u više nego dobar čas. Njegov rezultat u vidu ove knjige omogućuje određena saznanja onima koji uče, upotpunjuje znanja, podseća i podstiče diplomatske poslenike, razmiče horizonte saznavanja svima koji imaju interesovanja u ovoj oblasti. Otuda je ona dobrodošla i za visokoškolsku nastavu, univerzitetsku i širu javnost, diplomatske profesionalce, takođe. Jer – kako osnovano i posebno primećuje autor – deficit u naučnom i stručnom znanju ne može se nadomestiti nikakvim stečenim diplomatskim veštinama,

„protokolarnim ugladenostima i ceremonijama“, iako je, razumljivo, i sve to važno u svakodnevnim aktivnostima diplomate.

Prof. Dašić je ogroman sadržaj predstavio i interpretirao u osnovi hronološki i, kako je već rečeno, u okviru tri tematske celine koje predstavljaju i svojevrsnu periodizaciju. Pri tome su vremenski razdeli nejednaki po obuhvatu vremena – najduži u prvoj „staroj diplomatiji“, a najkraći u trećoj „modernoj diplomatiji“. Obrnuto ovome je dužina izlaganja i tumačenja – najkraća u prvoj (str. 41–104), a najduža u trećoj (str. 243–495), što je opravdano s obzirom na rast diplomatije i stepen njenog organizovanja i institucionalizovanja u savremenosti kao osnovni kriterij u sistematizovanju kontinuiranog razmatranja. Obrada mnoštva tema i problema je po omeru obima uglavnom dobro izbalansirana, s tim što stepen

obrade nije uvek ujednačen. Ponegde je sveden samo na činjenično registrovanje bez posebnih objašnjenja i komentara, što je i razumljivo s obzirom na voluminoznost autorovog zahvata. Može se, isto tako, primetiti da u celini teksta nije uvek u dovoljnoj meri razlučeno i naglašeno ono što je relevantno za osnovni predmet razmatranja i naslov knjige u odnosu na ukupnu političku istoriju kao kontekstualni okvir „priče o diplomatiji“.

Ove osnovne, kao i druge moguće primebde, niukoliko ne dovode u pitanje već izrečeni opšti pozitivan sud o rezultatu ogromnog rada prof. Davida Dašića uloženog u ovo njegovo delo. Uz istinsku impresioniranost trudom i entuzijazmom autora da sam iznese jedan ovakav pothvat, svesrdno preporučujem knjigu pažnji zainteresovanog čitateljstva.

Čedomir ŠTRBAC

**Brano Miljuš i Dragan Đukanović, DOBROSUSEDKI ODNOSI
U SVETLU SRPSKO-BOSANSKOHERCEGOVAČKOG PITANJA,**
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 284

Kraj XX veka donosi velike promene na geopolitičkoj karti sveta. Dolazi do kraha socijalizma, raspadaju se socijalističke države (SSSR, Čehoslovačka), dve Nemačke se ujedinjuju. Socijalistička federativna Republika Jugoslavija se raspada na 5 novih država. Na područjima novonastalih država, Hrvatske i Bosne i Hercegovine besne građanski ratovi. Srbija se

suočava sa enormnom inflacijom, sankcijama, unutrašnjim problemima. Knjiga *Dobro-susedski odnosi u svetlu srpsko-bosanskohercegovačkog pitanja* autora Brane Miljuša i Dragana Đukanovića ima za cilj sagledavanje današnjih odnosa Srbije sa zemljama u regionu, sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku.

U uvodnom delu knjige, autori nas upoznaju sa stanjem u kome se nalazi današnja Srbija. Ekonomska situacija je teška: nezaposlenost je visoka i dalje se povećava, spoljni dug iznosi oko 33 milijarde dolara, izvoz je skroman, strane investicije opadaju. Poseban problem predstavlja pokrajina Kosovo i Metohija, i njena samoproglašena nezavisnost. Odnosi sa Crnom Gorom su specifični nakon referenduma 2006. godine i odvajanja Crne Gore kao samostalne države.

Odnosi sa Hrvatskom su se poboljšali zahvaljujući saradnji predsednika Tadića i Josipovića. Dve države su potpisale brojne sporazume iz oblasti pravosuđa i odbrane. Razvoj dobrih odnosa koče međusobne tužbe pred međunarodnim sudom pravde u Hagu, nerešeno granično pitanje u oblasti Podunavlja, povratak Srba u Hrvatsku, kao i žalbe sprskih biznismena u vezi sa lošim statusom srpskih investicija u Hrvatskoj.

Autori sa posebnom pažnjom obrađuju položaj Bosne i Hercegovine njen odnos sa Srbijom. Savremena Bosna i Hercegovina je formirana Dejtonskim sporazumom 1995. godine. Prema odredbama sporazuma, Bosna i Hercegovina je podeljena na dva entiteta: Federaciju BiH i Republiku Srpsku. Ima tri konstitutivna naroda: Srbe, Hrvate i Muslimane. Predstavnici hrvatskog naroda su doneli *Kreševsku deklaraciju* 2007. godine, kojom zahtevaju treći, hrvatski entitet i smatraju da postojeći Ustav diskriminiše Hrvate kao konstitutivni narod. Tu je i „aprilski paket” amandmana na Ustav Bosne i

Hercegovine iz 2006. godine. Nakon tragičnog rata, odnosi Srbije i Bosne i Hercegovine se normalizuju 2001. godine. Za Srbiju je posebno važan entitet Republike Srpske, sa kojim je zaključila brojne sporazume, a organi Bosne i Hercegovine su često otvarali pitanje njihove legalnosti sa stanovišta Ustava Bosne i Hercegovine. Bolje odnose Srbije i Bosne i Hercegovine u ovom momentu koče nedefinisane granice u Srednjem i Gornjem Podrinju, kao i pitanje predratne imovine preduzeća iz obe države.

Pored komplikovih međusobnih odnosa i loše ekonomske situacije, zemlje regiona imaju zajednički cilj: članstvo u Evropskoj uniji. Autori deo svog izlaganja posvećuju razvoju ideje o ujedinjenju Evrope i istorijatu Evropske unije. Za članstvo u Evropskoj uniji treba ispuniti određene uslove; pre svega, zahteva se vladavina prava, zaštita ljudskih prava, stabilne demokratske institucije, funkcionalna tržišna ekonomija, sposobnost da se preuzmu obaveze koje nosi članstvo. Za zemlje Zapadnog Balkana se traže i dodatni uslovi: poštovanje Dejtonskog sporazuma, razvijanje međusobne saradnje, saradnja sa Haškim tribunalom. Značajni koraci ka međusobnoj saradnji i približavanju Uniji su: samiti šefova država i vlada u Zagrebu 2000. godine i Solunu 2003. godine; Regionalni savet za saradnju; CEFTA, kao i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Od zemalja regiona, Hrvatska je postigla najviše uspeha u integraciji, i od početka 2013. godine će biti punopravna članica Evropske unije.

Autori smatraju da članstvo u Evropskoj uniji može poslužiti kao osnov saradnje država regiona. „Sve zemlje Zapadnog Balkana imaju demokratskim izborima izabrana državna rukovodstva, koja su proklamovala isti politički cilj – uključivanje u EU. Kako se približavanje tom cilju bude izvesnije ostvarivalo, tako će postepeno biti isključeni mogući sukobi.” Kroz celokupnu knjigu se prožima ideja dobrosusedskih odnosa. Dobrosusedski odnosi su deo međunarodnih odnosa, ali i veliki deo spoljne politike države. Navodeći primere iz prošlosti Srbije, autori nam pokazuju kako mudre političke odluke i kvalitetni dobro-susedski odnosi mogu da dovedu do dobrog rezultata, jer kao sto reče Bizmark: „politika nije nauka, nego I umetnost.” Ključna reč za

dobrosusedske odnose je interes. Na političarima regiona je da budu umetnici diplomatije i da zajedničkim naporima i razvijanjem dobrosusedstva ostvaruju svoje interese i dovedu balkanski region do konačnog prosperiteta.

Dobrosusedski odnosi u svetlu srpsko-bosanskohercegovačkog pitanja čitaoca na veoma dobar način upoznaje sa zbivanjima u regionu i mogućnostima daljeg razvoja i saradnje. Sadrži obilje informacija i priloge brojnih sporazuma. Verovatno od želje da čitaoce što bolje upoznaju sa situacijom u regionu, autori na par mesta u knjizi pišu o stvarima koje su već ranije rekli. I uz ovu malu zamerku, Ovo je svakako knjiga koju vredi pročitati u cilju razumevanja aktuelne političke situacije u regionu.

Jelica GORDANIĆ

MEĐUNARODNI PROBLEMI

Časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, 11 000 Beograd, Srbija, urednik Brana MARKOVIĆ, E-mail: branam14@gmail.com,
sekretarica Snežana ZEČEVIĆ, E-mail:snezanz@diplomacy.bg.ac.rs, tel: 3373824, fax: 3373835

UPUTSTVO AUTORIMA

Mole se autori da se pri pisanju tekstova pridržavaju sledećih uputstava.

1. Tekstove treba pisati latinicom. Članci mogu imati najviše 28 strana jednostrukog proreda (single) u Word formatu. Pored osnovnog teksta treba sačiniti apstrakt, ključne reči i izbor korišćene literature. Apstrakt do 150 reči treba da ukaže na osnovne elemente sadržaja teksta. Obim prikaza knjiga može da bude do tri strane.

2. Napomene i izvore treba pisati u fusnotama na dnu strane (ne na kraju teksta). Pri navođenju izvora u bibliografskoj jedinici obavezno stavljati ime i prezime, ili prezime pa ime autora (onako kako je navedeno u citiranom izvoru), naslov teksta, izdavača, ili časopis, mesto i godinu izdanja; str. (ako je izvor na srpskom), p. (ako se citira jedna strana izvora na engleskom), pp. (ako se citira više strana izvora na engleskom). Italic i znake navoda stavljati kao što je navedeno u primerima.

Primeri:

1 Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi - osnovi opšte teorije*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Beograd, 1988, str. 388.

2 Zlatko Isaković, “Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123-4 (ili: 123-33, 198-200). Napomena: ako je više urednika, priređivača onda - (urs)

3 Videti: Ranko Petković, “Jugoslavija i NATO”, *Međunarodna politika*, godina XLVII, br. 1060, april 1997, str. 11.

Ili – Boris Krivokapić, “Etničke manjine u Finskoj”, *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3-4, 1998, str. 489.

Ili – Ozren Tošić, “Žrtve manipulacije”, *Politika*, 10. 1. 2006, str. 6.

4 William McCarthy, *The Closed Shop in Britain*, Basil Blackwell, Oxford 1964, p. 134 (ili: pp. 134-8, 134-44, 198-204) .

5 Eamonn Fingleton, “Japan’s Invisible Leviatan”, *Foreign Affairs*, vol. LII, no. 2, March/April 1995, p. 69.

6 Dafydd Elis Thomas, “The Constitution of Wales”, in: Bernard Crick (ed.), *National Identities, The Constitution of the United Kingdom*, Blackwell, Oxford, 1991, p. 65. Napomena: ako je više urednika onda - (eds)

3. Pri ponovnom citiranju istog teksta, ako se navodi posle nekih drugih fusnota, obavezno stavljati ime i prezime, odnosno prezime i ime (ne inicijale) autora, naslov teksta, pa - op. cit., (ili loc. cit.,) str. (ili p., pp.), a ako se navode odmah posle prvog navođenja: Ibid., (ili: Ibidem), str.

Primeri:

1 Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi - Osnovi opšte teorije*, op. cit., (ili: loc. cit.,) str. 387-8.

2 Ibid. (ili: Ibidem), str. 390.

4. Slična pravila važe i za navođenje dokumenata kao izvora.

Primeri:

1 *The Dayton Peace Accords*, Office of Public Communication, Bureau of Public Affairs, U. S. Department of State, 1995, p. 7.

2 “Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini”, Dejton, 21. novembar, Pariz, 14. decembar 1995, *Međunarodna politika*, Beograd, godina XLVI, br. 1041, 2. februar 1996, str. 8.

3 “Single European Act”, Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2-4.

4 Ibid., p. 3.

5 *The Dayton Peace Accords*, op. cit., pp. 26-8.

5. Ako je izvor sa Interneta treba navesti datum kada je autor koristio tekst, pošto se sadržaj Interneta povremeno menja.

Primeri:

1 Kenneth N. Waltz, "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better?", *Adelphi Papers*, Number 171, International Institute for Strategic Studies, London 1981, Internet: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm> 01/03/2005.

2 *APEC Leaders Economic Vision Statement*, Blake Island, Seattle, 20 November 1993, Internet: <http://www.apecsec.org.sg/econlead/blake.html> 08/03/1997.

3 *The Northern Ireland Peace Agreement*, Internet: <http://www.irish-times.com.html> 10/04/1998.

Bibliografiju, odnosno Literaturu praviti po istim pravilima, osim što je ovde obavezno navesti prvo prezime, pa ime autora.

Autor teksta koji se objavljuje u našem časopisu treba da dostavi pored prezimena i imena i zvanje (ili zanimanje), naziv i mesto institucije gde je zaposlen, svoju ličnu adresu ili e-mail adresu.

Priloge u elektronskom obliku treba dostavljati na E-mail adresu: snezanaz@diplomacy.bg.ac.rs, ili branam14@gmail.com, a u štampanom obliku, na CD-ROM-u ili disketi na adresu: Snežana Zečević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, Beograd, Srbija.

Prilozi koji se dostavljaju radi objavljivanja moraju predstavljati rezultate sopstvenih ili zajedničkih istraživanja. Oni se objavljuju ukoliko poseduju dve pozitivne anonimne recenzije.

Autori su dužni da poštuju autorska prava trećih lica. Prilozi koji su već objavljeni u drugoj publikaciji neće biti objavljivani. Izuzetno pod uslovom da Uređivački odbor oceni da njihov kvalitet može biti od koristi za unapređenje naučnoistraživačke delatnosti, pojedini radovi se mogu objaviti u celini ili u delovima uz poštovanje svih autorskih prava i prava na intelektualnu svojinu. U tom slučaju u fusnoti treba navesti da je dobijena saglasnost od prvog izdavača i uneti izvor iz koga je prilog preuzet.

Uređivački odbor

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IIPE) was founded in 1947. From a small group of researchers, who laid foundations of the Yugoslav science of international relations, the Institute has gradually turned into one of the largest scientific institutions of this kind in Europe. The Institute has a rich research tradition, always taking a special place in the academic and diplomatic life of our country. The Institute's mission is to carry out systematic research of fundamental processes in the international community and political, economic, military, technological, cultural and social features of the contemporary world. Providing a research basis for defining strategic principles and proposing foreign policy priorities, the Institute works closely with government officials - the Ministry of Foreign Affairs. Its task is also to inform the public of the basic trends in international relations, issuing numerous publications, holding conferences, and organising lectures and debates. IIPE's guests and lecturers include prominent scholars, professors, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. IIPE participates in various domestic and international research projects. With a broad research and educational activity, the largest library in the country in the field of international relations, including an exclusive depository library of UN, European Union and NATO publications and documents, and its own publishing house, IIPE is today the leading institute of this kind in our country.

The Institute's e-mail address is: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

The Institute's web site is: <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNI problemi – International
problems: časopis Instituta za međunarodnu
politiku i privredu / glavni i odgovorni
urednik Brana Marković. – God. 1, br. 1
(1949)-. - Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1949-. -
24 cm

Tromesečno

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

NOVIJA IZDANJA INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

WESTERN BALKANS: FROM INTEGRATION TO STABILISATION, zbornik radova, priređivači, *Miroslav Antevski i Dragana Mitrović*, broširano, 2012, 404 str.

MEANING OF BORDERS AND BORDER ISSUES IN THE AGE OF GLOBALIZATION: EUROPE AND ASIA, zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević, Dragana Mitrović i Ivona Lađevac*, broširano, 2012, 160 str.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (II), zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević i Brano Miljuš*, tvrdi povež, 2012, 886 str.

STUBOVI SPOLJNE POLITIKE – SRBIJA, EU, SAD i KINA, *Dragan Petrović i Dragan Đukanović*, broširano, 2012, 240 str.

Milovan Radaković, KOMPONENTE NACIONALNOG I EVROPSKOG IDENTITETA, tvrd povež, 2012, 280 str.

ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA U PROMOCIJI POTENCIJALA PODUNAVLJA U SVETLU IZRADE STRATEGIJE EU ZA DUNAVSKI REGION, zbornik radova, priređivači *Edita Stojić Karanović i Nevenka Jeftić Šarčević*, broširano, 2012, 212 str.

SRBIJA I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE, zbornik radova, priređivači *Dragan Đukanović i Ivona Lađevac*, broširano, 2011, 572 strane.

JAPAN AND SERBIA: REGIONAL COOPERATION AND BORDER ISSUES: A COMPARATIVE ANALYSIS, zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac*, broširano, 2011, 192 strane.

DEVELOPMENT POTENTIALS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCES, zbornik radova, priređivač *Miroslav Antevski*, broširano, 2011, 404 strane.

Duško Dimitrijević i Stevan Đorđević, PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA, tvrdi povež, 2011, 688 strane.

Edita Stojić Karanović i Dragan Petrović, DUNAVSKA STRATEGIJA, broširano, 2011, 272 strane.

DRUŠTVENI ASPEKTI ORGANIZOVANOG KRIMINALA, zbornik radova, priređivači *Aleksandar Fatić i Božidar Banović*, broširano, 2011, 472 strane.

Hasiba Hrustić, PORESKA HARMONIZACIJA U EVROPSKOJ UNIJI, broširano, 2011, 248 str.

Brano Miljuš i Dragan Đukanović, DOBROSUSEDSKI ODNOSI, broširano, 2011, 284 strane.

Dragan Petrović, FRANCUSKO SRPSKI ODNOSI 1800–2010, tvrdi povež, 2011, 372 strane.

Pero Petrović, KAPITALNA ULAGANJA I PROJEKTNO FINANSIRANJE, broširano, 2010, 236 strana.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE, zbornik radova, *Duško Dimitrijević i Brano Miljuš* (priređivači), broširano, 2010, 578 strana.

Vladimir Grečić, SRPSKA NAUČNA DIJASPORA, broširano, 2010, 416 strana.

Predrag Bjelić, Sanja Jelisavac Trošić i Ivana Popović Petrović, SAVREMENA MEĐUNARODNA TRGOVINA, broširano, 2010, 360 strana.

Dragan Petrović, RUSIJA I EVROPA, tvrdi povež, 2010, 348 strana.

UNAPREĐENJE TURIZMA KAO FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE, zbornik radova, *Pero Petrović i Vidoje Golubović* (priređivači), broširano, 2010, 500 strana.

SRBIJA U SAVREMENOM GEOSTRATEŠKOM OKRUŽENJU, priređivač *Nevenka Jeftić*, broširano, 2010, 464 strane.

Srđan Korać, INTEGRITET NADNACIONALNOG SLUŽBENIKA EVROPSKE UNIJE, broširano, 2010, 206 strana.

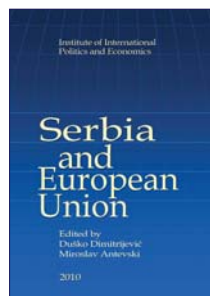
Dragan Petrović, PREDSEDNIČKI IZBORI U UKRAJINI 2010, broširano, 2010, 190 strana.

**PROŠIRENJE EVROPSKE UNIJE
NA ZAPADNI BALKAN**
zbornik radova, priređivači *Duško
Dimitrijević i Ivona Ladevac*

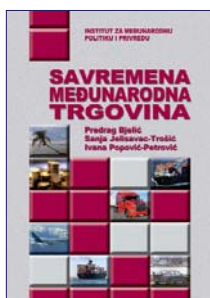
Vladimir Grečić
**SRPSKA NAUČNA
DIJASPORA**

**SERBIA AND
EUROPEAN UNION**
Editors *Duško Dimitrijević
and Miroslav Antevski*

**HARMONIZACIJA
ZAKONODAVSTVA
REPUBLIKE SRBIJE
SA PRAVOM EU**
zbornik radova, priređivači
Duško Dimitrijević i Brano Miljuš

*Predrag Bjelić,
Sanja Jelisavac-Trošić
i Ivana Petrović-Popović*
**SAVREMENA
MEĐUNARODNA
TRGOVINA**

**SERBIJA
I REGIONALNA
SARADNJA,**
zbornik radova, priređivači
*Dragan Đukanović
i Sandro Knezović*

**SRBIJA U SAVREMENOM
GEOSTRATÉSKOM
OKRUŽENJU**
zbornik radova,
priređivač *Nevenka Jefić*

**UNAPREĐENJE TURIZMA KAO
FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE
REPUBLIKE SRBIJE**
zbornik radova, *Pero Petrović
i Vidoje Golubović* (priređivači)

*Ivona Ladevac,
Svetlana Đurđević-Lukić,
Ana Jović-Lazić*
**MEĐUNARODNO
PRISUSTVO NA KOSOVU
I METOHIJI OD 1999.
DO 2009. GODINE**

Nova izdanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs